

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**H.1273-1274 (M.1856-1858) TARİHLİ ŞER'İYYE SİCİLİNE
GÖRE ISPARTA'NIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ÖZKAN

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ

ISPARTA 2012

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tez Savunması 2

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

(İkinci kez sınava girenler için)

Tarih:21/12/2012

Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Fatma Özkan 'nın "H.1273/1274 (M.1856/1858) Tarihli Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Isparta'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 21/12/2012 tarihinde saat 10.0'da toplanmış ve adayı tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya dakika süreyle teziyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci,yeni tez konusu belirlemelidir.)

*Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.

oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	:Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ	
Üye	:Doç. Dr. Behset KARACA	
Üye	:Yrd. Doç. Dr. Celal ERDÖNMEZ	

Ek :Her Bir Jüriye Ait Tez Değerlendirme Jüri Raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “H.1273-1274 (M.1856-1858) TARİHLİ ŞER’İYYE SİCİLİNE GÖRE ISPARTA’NIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza:

Ad Soyad: Fatma Özkan

Tarih: 21.12.2012

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin öğrenilmesi için önemli kaynaklardan birisi şer'îye sicilleridir. Kadıların şer'î mahkemelerde verdikleri kararları içeren şer'îye sicilleri kayıtlarından, devletle kişilerin arasında veya kişilerin kendi aralarında yaşanan her türlü anlaşmazlıkların nasıl çözüldüğü anlaşılmaktadır.

Arşiv belgeleri içerisinde kapsadıkları bilgiler bakımından şer'îye sicil defterlerinin büyük bir önemi vardır. Osmanlı tarihi hakkında önemli bir yer teşkil eden şer'îye sicilleri incelenmeden, imparatorluğun idari ve ictimâî tarihini anlamak neredeyse imkansızdır. Belli bir bölgeye ait olan şer'îye sicil defterlerinin incelenmesi, o bölgenin sosyal ve ekonomik tarihi hayatı hakkında daha geniş çaplı ve ayrıntılı bilgiler elde edilmesini sağlamaktadır.

Bilimsel araştırmalarda şer'îye sicillerinin içerdiği bilgi ve belgelerinin önemi göz ardı edilmemelidir. Biz de 1856-1858 yıllarında Isparta şehri hakkında bilgi veren "188 numaralı Şer'îye Sicil Defteri"ni çözümleyerek ve yorumlayarak yerel tarihçiliğe bir katkı sağlamaya çalıştık.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmamızda bana yol gösteren, fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hakan Karagöz'e, çalışmama katkıda bulunan ve benden yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Celâl Erdönmez'e, başta Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, Doç. Dr. Behset Karaca olmak üzere diğer hocalarıma, çalışmalarım esnasında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve Mehmet Gürbüz'e ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine de teşekkürü bir borç bilirim.

Fatma ÖZKAN

Isparta- 2012

ÖZET

H.1273-1274 (M.1856-1858) TARİHLİ ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE ISPARTA'NIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Fatma ÖZKAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, 138 sayfa, Aralık 2012

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ

Osmanlı tarihi kaynakları arasında şer'îyye sicillerinin önemli bir yeri vardır. Şer'îyye sicilleri Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi araştırmalarında birinci elden kaynaklardır. Şer'îyye defterleri ait oldukları bölgenin sosyal yapısının yanında merkezi otoritenin bölgesel idarecilerle ilişkilerini göstermesi açısından idari ve siyasi tarih çalışmaları için de önem arz etmektedir.

Şer'îyye sicilleri, Osmanlı Devleti döneminde mahkemelerin vermiş olduğu kararların kaydedildiği defterlerdir. Bu kayıtlar, dönemin siyasî, idarî, askerî, iktisâdî, ictimâî ve hukukî hayatı hakkında bilgi veren kaynakların başında gelmektedir. Bir başka ifade ile şer'îyye sicilleri, alım-satım şekilleri, mübadele edilen eşyalar, çalışanların ücretleri, para basımı vb. gibi ekonomik, medrese, cami ve külliye gibi kurumların inşası, idaresi, tâmiri ve içki âlemi düzenleyenlerin takip edilip önlenmesi, ihtida kayıtları gibi sosyal; görevlilerin tayini veya azledilmesi gibi idarî; evlenme, boşanma, nafaka, vasiyet, velayet, mîrâs, cizye, haraç, vergi, adam öldürme, hırsızlık ve diyet vb. gibi özel veya kamu hukukunu ilgilendiren birçok konuya dair bilgiler içermektedir.

“H.1273-1274 (M.1856-1858) Tarihli Şer'îyye Siciline Göre Isparta'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu” başlığı altında ele aldığımız çalışmamızın amacı, söz konusu sicilin günümüz Türkçesine çevrilmesi ve sicilde yer alan kayıtların değerlendirilmesiyle Isparta'nın sosyal ve ekonomik hayatına dair bilgilere ulaşılmasıdır.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında çalışmamızın konu ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde şer'î mahkemeler ile görevlileri ve şer'îyye sicillerinin ihtivâ ettiği belge çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Isparta'nın coğrafi konumu, Isparta adının menşei üzerinde durulmuş ve Isparta şehrinin ilkçağdan başlayarak yakın tarihine kadar olan dönemi incelenmiştir.

Birinci bölümde, XIX. yüzyılda Isparta'nın idari yapısından bahsedilmiştir. İncelediğimiz defterde yer alan sancak, kaza, köy, mahalle isimleri tablolarda verilmiştir. Ayrıca Isparta'da bulunan aşiret ve cemââtlere de değinilmiştir. Yine defterde rastladığımız bazı mevkilere de yer verilmiştir.

İkinci bölümde, sicildeki dava zabıtlarından yola çıkarak Isparta'nın sosyal hayatı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Aile hayatından bahsedilerek Isparta toplumunda meydana gelen evlenme, boşanma, vasi tayini gibi konulara örnekler verilmiştir. Isparta'da bu dönemde kullanılan isimler, unvanlar ve lakaplardan da bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca Isparta'daki Müslim-Gayrimüslim ilişkilerinden, mülk alım satımlarından, miras işlemlerinden, toplumsal hayat ile ilgili konulardan bahsedilmiştir. Müslüman toplum arasında ya da Gayrimüslim toplum arasında meydana gelen davalar örnekleriyle gösterilmiş ve toplumlararası ilişkilere de değinilmiştir. Yine bu bölümde hırsızlık, cinayet, yaralama gibi adî suçlardan da bahsedilmiştir. Ayrıca incelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterine göre Isparta'da vakıf müessesesi ve bu müessesenin işleyişinden söz edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise ekonomik hayattan bahsedilmiştir. İlk olarak ekonomik faaliyetler içerisinde ticaret konusuna değinilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticaret ve Hayriye tüccarları ile ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca bu dönemde Isparta şehrinde etkili olan berâtlı tüccarlardan bahsedilmiştir. Bunun yanında incelemiş olduğumuz sicil defterinden yola çıkarak Isparta şehrindeki esnaflardan bahsedilmiştir. Ayrıca bu dönemde Isparta'daki tarım ve hayvancılık faaliyetlerine değinilmiştir.

Tüm bu düşünce ve çalışmalar sonucunda, 1856-1858 yılları arasında Isparta şehri örneğinden hareketle Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî, malî, idarî ve içtimaî tarihine ışık tutabilecek bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Şer'îyye Sicilleri, Isparta, Sosyal Tarih.

ABSTRACT

H. 1273 -1274 (C.1856-1858) THE SOCIAL AND ECONOMIC LIFE OF ISPARTA ACCORDING TO THE COURT RECORDS

Fatma ÖZKAN

Suleyman Demirel University, Department Of History

Master Thesis, 138 pages, December 2012

Advisor: Asst. Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ

Sources of Ottoman history has an important place of court records. Court records are the main sources in terms of socio-economic research. Besides the social structure of the region to which they belong, the court registers showing the relations of regional administrators with central authority are also important for the history of administrative and political studies.

Court records are the books of decisions given by the courts during the Ottoman state. These records are the sources providing information about the political, administrative, military, economic, social and legal life. In other words, the court records has information about many issues related to private or public law such as trading, the exchange of the goods, employee wages, coining and so on, the construction, management, maintenance and repair of madrasas, mosques and institutions and; such as records of social, the appointment or dismissal of officials; such as, marriage, divorce, child support, wills, inheritance, jizya, tribute, tax, manslaughter and theft.

The purpose of this thesis titled‘ the social and economic life of Isparta according to the court records’ dated H.1273-1274 (C.1856-1858) is the contemporary Turkish translation of these records, and to reach the information about the social and economic life of Isparta with the evaluation of these records.

Our study consists three parts. Our subject and sources are mentioned in the introduction part. Some information is included about court records, religious courts and its officials and some types of documents during Ottoman State. And geographical location of Isparta and the origin name of the city are focused on and the era of the city is analyzed starting from the antiquity to recent history.

In the first part; the administrative structure of Isparta is discussed in the XIX. century. The names of neighborhood, town and village of Isparta are shown in the charts according to the examined court record book. In addition, tribes and religious

communities in Isparta are also discussed. Some places are also mentioned that we come across in the book.

In the second part; social life of Isparta is analyzed with trial minutes of court records. Issues such as; marriage, divorce and appointment of a guardianship are mentioned by referring to family life in the society of Isparta. The names, titles, and nicknames used in this period in Isparta are also mentioned. In this part; the relations of Muslim and non-Muslim, the sale of the property purchase, inheritance and the issues on social life are also mentioned. The cases between the Muslim and non-Muslim community are referred with samples and inter-communal relations are also discussed. Theft, murder, assault or common crimes are also discussed in this part. The institution of the charity and the functioning of this institution in Isparta are mentioned according to the examined court record book.

In the third part; the economic life of Isparta is discussed. First, the subject of trade in economic activities is mentioned. The trade and Hayriye merchants are introduced during the Ottoman State in the XIX. century. Also some important merchants of Isparta of this period are discussed. In addition, the tradesmen of Isparta of this period are also mentioned in the court record book that we have examined. Also agricultural and animal husbandry activities of Isparta are discussed in this period.

As a result of all these ideas and studies, between the years of 1856-1858, thanks to the example of the city of Isparta, some important information is obtained to shed light on the history of political, military, financial, administrative and social history of Ottoman Empire.

Key words: Ottoman Empire, Court record books, Isparta, Social History.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
TABLolar DİZİNİ	X

GİRİŞ

1)Konu ve Kaynaklar.....	1
a)Şer'îyye Sicilleri.....	3
b)188 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili	9
2)Şer'î Mahkeme ve Görevlileri	9
3)Şer'îyye Sicillerinde Görülen Belge Çeşitleri.....	13
4)Isparta'nın Tarihçesi	16
a)Coğrafi Konum.....	16
b)Isparta Adının Menşei	16
c)Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Isparta	17
d)Osmanlı İdaresinde Isparta	19

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI

1)Isparta'da İdari Yapı.....	24
a)Sancak	24
b)Kaza	25
c)Köy.....	27
d)Mahalle.....	28
e)Isparta'da Konar-Göçerler.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT

1)Aile Yapısı	34
a)Evlilik	36
b)Boşanma	43
c)Ölüm ve Mirâs	46
d)Nafaka Talebi.....	61
e) Çocuk ve Çocuk Hukuku: Vasi Tayinleri.....	63
f)Vekillik.....	68
2)Isparta'da Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar	69
a)İsimler	70
1)Müslüman erkek isimleri	70
2)Müslüman kadın isimleri	70
3)Gayrimüslim erkek isimleri	71

4)Gayrimüslim kadın isimleri	71
b)Unvan ve Lakaplar	71
3)Isparta'da Nüfus	72
a)1831 Sayımına Göre Isparta Nüfusu	72
b)1881/82 Sayımına Göre Isparta Nüfusu	75
c)Nüfusu Oluşturan Unsurlar	75
1)Müslümanlar	75
2)Gayrimüslimler	76
4)Sağlık.....	76
a)Kamu sağlığı	76
b)Hayvan hastalıkları	78
5)Toplumsal İlişkiler.....	79
a)Müslümanlar Arası İlişkiler	79
1)Mülk Satımları	79
2)Alacak-Borç İlişkisi.....	83
3)Takas.....	84
4)Kiralama	84
5)Malın Zaptı ve Mala Tecavüz	85
6)Şartlı Mülk Satımı	88
b)Gayrimüslimler Arası İlişkiler88	
1)Mülk Satımları	89
2)Alacak-Borç İlişkisi.....	90
3)Malın Zaptı ve Mala Tecavüz.....	91
4)Vasîyet	92
c)Müslim-Gayrimüslim İlişkileri93	
1)Mülk Satımları	93
2)Alacak-Borç İlişkisi.....	93
3)Malın Zaptı.....	94
6)Âdi Davalar	95
a)Darp ve Cinayet.....	95
b)Hırsızlık.....	99
7)Vakıflar	100
a)Malların Vakfedilmesi.....	100
b)Vakıflara Görevli ve Mütevellî Atanması	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİK HAYAT

1)Ticaret	104
a)XIX. Yüzyılda Osmanlı Ticareti ve Avrupa	104
b)Hayriye Tüccarları.....	105
c)Berâtlı Tüccarlar	108
2)Vergiler	109
3)Meslekler	111
4)Tarım.....	113

5)Hayvancılık	114
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	121
EKLER.....	130
Grafikler	131
Metinler	132
ÖZGEÇMİŞ	138

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser.

a.g.m. : Adı Geçen Makale.

a.g.t. : Adı Geçen Tez.

A.Ü.D.T.C.F. Dergisi: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.

Bkz.: Bakınız.

c. : Cilt.

çev. : Çeviren.

h. : Hüküm.

H. : Hicrî.

Haz.: Hazırlayan.

IŞS. : Isparta Şer'îyye Sicili.

İ.A. : İslam Ansiklopedisi.

M. : Miladi.

M.Ö. : Milattan önce.

s. : Sayfa.

Sa. : Sayı.

S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.

T.A. : Türkler Ansiklopedisi.

vd. : ve devamı.

(...) : Metinde okunamayan yerler.

(?) : Metinde okunan ama emin olunmayan yerler.

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Sancaklar	25
Tablo 2: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Şehirler	25
Tablo 3: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Kazâlar	27
Tablo 4: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Köyler	28
Tablo 5: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Mahalleler	29
Tablo 6: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Cemâât ve Aşiretler	32
Tablo 7: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Mevkiler	33
Tablo 8: H. 1273-1274 Tarihleri Arasında Isparta'da Bazı Kadınların Mehir Bedelleri ...	42
Tablo 9: El-hac Ömer bin Osman'ın Terekesi	50
Tablo 10: Eleni bint-i Kiryako'nun Terekesi	51
Tablo 11: Süleyman bin Abdullah'ın Terekesi.....	52
Tablo 12: İbrahim bin Hasan'ın Mirasının Dağılımı	55
Tablo 13: Tokuçoğlu Mehmet bin Osman'ın Mirasının Dağılımı.....	55
Tablo 14: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Tereke Kayıtları.....	57
Tablo 15: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Ordu-yı Hümâyun ile İlgili Kayıtlarda Geçen Hayvanların Cinsleri.....	79
Tablo 16: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Dini, İlmî ve Sosyal Yapılar.....	103
Tablo 17: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Mahallelerin Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları.....	110
Tablo 18: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Köylerin Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları.....	110
Tablo 19: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Kazâların Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları.....	111
Tablo 20: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Meslekler ...	112
Tablo 21: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Zirai Ürünler .	113
Tablo 22: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterine Göre Bazı Zirai Ürünler ve Değerleri	114
Tablo 23: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Hayvan Türleri	115
Tablo 24: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterine Göre Bazı Hayvanlar ve Değerleri.....	115

GİRİŞ

1)Konu ve Kaynaklar

Bu çalışmamızda, 1856-1858 yılları arasında Anadolu Eyaleti'nin önemli sancaklarından biri olan Hamid Sancağı'nın merkezi olan Isparta şehrini sosyal, ekonomik, kültürel, demografik vb. yönlerden incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın temel kaynağını H.1273-1274 (M.1856-1858) tarihli 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defteri oluşturmaktadır. Isparta şer'îyye sicillerinin en eski tarihlisi 163 numaralı H.1007-1019 (M.1598-1611) şer'îyye sicil defteridir. Günümüze en yakın olanı ise 196 numaralı ve H.1304-1307 (M.1886-1890) tarihli olanıdır. Isparta şer'îyye sicil defterinin toplam 34 adet olduğunu da bu alanda yapılmış olan çalışmalardan öğrenmekteyiz¹.

Şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış olan en önemli çalışmalardan birisi Ahmed Akgündüz'ün “Şer'îyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler” adlı iki ciltlik eseridir. Bunun yanında yine şer'îyye sicilleri ile ilgili önemli kaynakları Halil İnalçık, Yunus Uğur, Fethi Gedikli gibi tarihçilerin yapmış oldukları çalışmalar oluşturmaktadır. Şer'îyye sicilinden hareketle yaptığımız çalışmada Isparta şehri ile ilgili önemli eserlerden biri Böcüzade Süleyman Sami'nin “Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi” adlı eseridir. Yine Isparta şehri ile ilgili önemli bir kaynak ise aylık olarak çıkarılan “Ün Dergisi”dir. Bunun yanında Isparta ile ilgili yapılmış çeşitli çalışmalar da önemli yer tutmaktadır.

Isparta şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların bazılarına ulaşılmıştır. Bunlardan biri 182 numaralı Isparta şer'îyye siciline göre Nuri Köstüklü tarafından kaleme alınan “1830-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye” adlı çalışmadır². Yine Isparta şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış olan çalışma Hadice Erdemir tarafından hazırlanan “H.1240-1244 (M.1824-1829)

¹ Yusuf Oğuzoğlu, “Şer'îyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Tarih Araştırma Dergisi*, Sa.14, İstanbul 1981, s.356-358.

² Nuri Köstüklü, *1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 Numaralı Isparta Şer'îyye Siciline Göre)*, Konya 1993.

Tarihli 181 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili" adlı çalışmadır³. 173 numaralı Isparta şer'îyye sicili defteri Ayşe Pul tarafından "H.1151-1154 Tarihli Şer'îyye Siciline Göre XVIII. yüzyılda Isparta'nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısına Dair Bir Araştırma" adıyla incelenmiştir⁴. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta" başlıklı bir çalışma M. Sadık Akdemir tarafından yapılmıştır⁵. Yine "H.1246-1254 (M.1831-1838) Tarihli 183 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili Üzerine Bir İnceleme" Halil Erdemir tarafından çalışılarak hazırlanmıştır⁶. Bunlardan başka 187 numaralı Isparta şer'îyye sicili defterine göre Nurhan Mıstınoğlu tarafından bir çalışma yapılmıştır⁷.

Isparta temettuat defterleri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların bazılarında ulaşılmıştır. Bunlardan biri Ayşe Özdemir tarafından "XIX. Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Hayatı" adıyla yayımlanmıştır⁸. Bir diğeri Kamile Gül Faydalı tarafından "10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı" adıyla yapılan çalışmadır⁹. Temettuat defterleri ile ilgili başka bir çalışma ise Sami Sinav tarafından "M.1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı" adıyla yapılmıştır¹⁰. Tahsin Yeşil tarafından temettuat defterlerine göre "9930 Numaralı Temettuat Defterine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eğirdir'in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı" adlı

³ Hatice Erdemir, *H.1240-1244 (M.1824-1829) Tarihli 181 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1994.

⁴ Ayşe Pul, *H.1151-1154 Tarihli Şer'îyye Siciline Göre XVIII. yüzyılda Isparta'nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısına Dair Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.

⁵ Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta*, Isparta 2008.

⁶ Halil Erdemir, *H.1246-1254 (M.1831-1838) Tarihli 183 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1995.

⁷ Nurhan Mıstınoğlu, "1855 – 1857 Yılları Arasında Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili'ne Göre)" *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.18, Isparta 2008, s.23-52.

⁸ Ayşe Özdemir, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Hayatı*, Isparta 2007.

⁹ Kamile Gül Faydalı, *10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008.

¹⁰ Sami Sinav, *1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007.

bir çalışma yapılmıştır¹¹. Yine temettuat defterleri ile ilgili Mustafa Kazım Kayhan “Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Barla’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı” adıyla bir çalışma yapmıştır¹². Gülden Songun tarafından “10120 Numaralı Temettuat Defterine Göre Atabey Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844–1845)” adlı bir çalışma yapılmıştır¹³.

Çalışmamız 1856-1858 tarihleri arasını yani Islahat Fermanı ve sonrası dönemi kapsadığı için önemlidir. Bu çalışma ile Tanzimat ve Islahat Ferman’larının ilanından sonra Osmanlı Devleti’nin idari, toplumsal, ekonomik yapısında değişiklikler olup olmadığını, incelemiş olduğumuz şer’îyye sicil defterinden yola çıkarak ortaya koymaya çalıştık. Yaptığımız bu çalışma ile amacımız Islahat Fermanı döneminde Isparta şehrini ekonomik, sosyal, kültürel yönden incelemektir. Bu çalışma sayesinde Isparta tarihinin birkaç yılına bazı açılardan ışık tutulmuş olacaktır.

a)Şer’îyye Sicilleri

Kadı sicilleri, kadı dîvânı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer’îyye ve yaygın kullanımı ile şer’îyye sicilleri denilen bu defterler kadı yahut nâibi tarafından tutulmakta ve çeşitli türden belgeleri içermektedir. Osmanlı Devleti’nde merkezde ve taşrada her tabakadan insanlar arasındaki hukuki ilişkilere dair kayıtları içeren bu defterler, Osmanlı hayatının aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi birçok alanın tarihi için en önemli kaynaklardır. Kadıların Osmanlı sistemindeki etkin rolleri sebebiyle şer’îyye sicilleri, sosyal ve yerel tarih çalışmalarında da ana kaynak niteliği taşımaktadır. Mahkemede görülen davaların veya kişilerin kendi aralarında yaptıkları mukavelelerin kayıt altına alınma usulleri çeşitli kaynaklarda işlenmiştir. Bu eserlerde vesika, sicil, mahzar diye adlandırılan kayıt çeşitleri arasındaki farklar belirtilmiştir¹⁴.

¹¹ Tahsin Yeşil, *9930 Numaralı Temettuat Defteri’ne Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eğirdir’in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.

¹² Mustafa Kazım Kayhan, *Temettuat Defterleri’ne Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Barla’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.

¹³ Gülden Songun, *10120 Numaralı Temettuat Defteri’ne Göre Atabey Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844–1845)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.

¹⁴ Yunus Uğur, “Şer’îyye Sicilleri”, *İ.A.*, c.39, İstanbul 2010, s.8.

Şer'î mahkemelerde görülen davaların kayıt altına alınmasında kadılar önemli bir yer teşkil etmektedir. Kadılar, mahkemelerde gördükleri davaların kayıtlarını tutmaktadırlar. Kadılar herhangi bir hadiseyi, resmiyete bildirmesi gereken hususları, halkın şikâyet ve dileklerini, fermân ve hükümleri sicil defterine kaydedirdi. Bu kayıtlar Osmanlı Devleti'nin mali, sosyal ve idari tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Kadı sicillerinin birçoğu Cumhuriyetten sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na devrolunmuştur. Bir kısmı ise Topkapı Sarayı Müzesi'nde ve bazıları da mahallinde muhafaza edilmektedir¹⁵.

Şer'îye sicilleri ile ilgili üç temel mefhumun bilinmesi gereklidir. Bunlardan birincisi mahdar kavramıdır. Mahdar sözlük anlamı itibarıyla huzur ve hazır olmak demektir. Terim olarak iki manası mevcuttur: birincisi hukuki bir dava ile ilgili kayıtlar, tarafların iddialarını ve delillerini ihtiva eden, ancak hâkimin kararına esas teşkil etmeyen yazılı belgelerdir. İkinci bir görüşe göre mahdar ise herhangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin muhtevasının doğruluğunu ilâm için, belgenin altında, mecliste hazır bulunan ve meseleye vâkîf olan başta subaşı, çavuş ve muhızır gibi şahısların yazılı olarak takrîr ettikleri şahadet beyanlarına ve imzalarına denirdi¹⁶.

İkinci temel kavram sicildir. Sözlükte okumak, kaydetmek ve karar vermek demektir. Bu kelimenin terim olarak ifâde edildiği mana ise insanlarla ilgili bütün hukuki olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterlere, şer'îye sicilleri, kadı defteri, mahkeme defterleri ve sicillât defterleri denilmektedir. Şer'î mahkemeler tarafından verilen her çeşit ilâm, hüccet ve şer'î evrak istisnasız asıllarına uygun olarak bu defterlere kaydedilirdi. Hâkim mahkemede mutlaka bir sicillât defteri bulunduracak ve vereceği ilâm ve hüccetleri tahriften korunacak şekilde muntazam olarak söz konusu deftere kaydedecekti. Bu defterler belli usule göre uzun boylu, dar olurlardı. Mahkemelere, bazen de hâkimlere göre defterlerin ebatları da değişmiştir. Yazıları daha çok talik kırmacı denilen yazı şeklindedir, kağıt çok sağlam, parlak ve mürekkepleri de bugün bile parlaklığını muhafaza edecek kadar sabittir. Çoğunlukla defterlerin üzerinde kadıların isimleri mevcuttur.

¹⁵ Suraya Faroqî, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 2001, s.53.

¹⁶ Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, c.1, İstanbul 1988, s.17.

Şer'îyye sicillerinin tetkikinden, bir kadının göreve başlar başlamaz ilk işi, adını, sanını, vazifeye başladığı tarihi bu defterin ilk sayfasına yazmak olduğu ve vazifesi sona erince de söz konusu defteri bizzat kendisi veya emini vasıtasıyla halefi olan hâkime devir ve teslim ettiği anlaşılmaktadır. Kendiliğinden teslim etmezse, bir sonraki kadı, söz konusu sicil defterini selefinden talep ederdi. Bu defterlerin, devlet malı, kadının kendi parası veya ilgililerden alınan harçlarla temin edilmesi, devir ve teslim mecburiyetini ortadan kaldırmamaktadır¹⁷.

Sicil kayıtlarında yazı dili ilk dönemlerde Arapça ve Türkçe olarak kullanılmıştır. Ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle örnek sâkk kitapları telif edilince, dil tamamen Türkçeleşmiş ve şer'îyye sicillerinde kullanılacak kelimelere varıncaya kadar bir üslup birliği sağlanmıştır¹⁸. Osmanlı devrinde sicillerin amaca uygun, kolaylıkla ve eksiksiz tutulabilmesi için her belge türünün nasıl kaleme alınacağı tip formlar halinde sâkk mecmuları¹⁹ denilen rehber kitaplarda gösterilmiştir. Şer'îyye sicillerinde kullanılan dil başlangıçta Arapça iken zamanla neredeyse tamamen Türkçeye dönüşmüştür. Yine de birçok halde özellikle vâkfiyeler, bazı tereke ve aile hukukuna ilişkin kayıtlar ve sicilleri tutan kadının göreve başlamasını gösteren kısımlar Arapça kaleme alınmıştır. Ayrıca herhangi bir belge içinde de yer yer Arapça ibareler görülmektedir. Bazı sicillerin Rumca yazıldığı da vâkidir. Bu sicillerde kullanılan yazı çeşitleri ise rikâ kırmısı, tâlik kırmısı, divâni gibi yazılardır²⁰.

Şer'îyye sicilleri Osmanlı tarihinin ana kaynaklarından. Başka bir nüshası bulunmayan bu kaynaklar ait oldukları vilayet ve kazaların da en kuvvetli ve güvenilir tarihi kaynaklardır. İhtivâ etmiş oldukları konular hakkındaki kayıtların kadı ve nâiblerce sağlam şekilde işlendiği bu siciller, ait oldukları dönemin sosyo-ekonomik, idari ve askeri tarihi ile toplum kültürü ve etnografyasını aydınlatması bakımından da büyük öneme haizdirler. Aynı şekilde

¹⁷ Akgündüz, *a.g.e.*, s.18.

¹⁸ Akgündüz, *a.g.e.*, s.18.

¹⁹ Kadının hakkında hüküm verdiği meseleyi nasıl yazıya geçireceği, hangi ibareleri hangi tertiple yazacağı hususunda yardımcı olmak üzere, muhtelif meselelere dair mahkemelerde tutulan kayıtların numunelerini içeren eserler de telif edilmiştir ki bunlara sakk mecmuaları denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Kaya, "Mahkeme Kayıtlarının Klavuzu: Sakk Mecmuaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.379-416.

²⁰ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'îyye Sicilleri", *Türkiye Artırmaları ve Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.188-189.

şehir ve bölge tarihçiliği açısından da büyük önem arz eden bu defterler demografik açıdan da çeşitli bilgiler ihtivâ etmektedirler²¹.

Şer'îyye sicilleri, tarih tetkikleri ve bilhassa ictimâî ve iktisadi tarih araştırmaları için birinci derecede ehemmiyetli vesikalardır. Osmanlılar devrinden kalan birçok sicil sayesinde bu ehemmiyet pek açık görülmektedir. Daha Abbasiler ve Selçuklular devrinde, sonra İlhanlılar'da bu gibi sicillerin ehemmiyeti hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kendisinden önceki devletlerden daha muntazam ve merkezîyetçi bir idare kuran Osmanlı Devleti'nde XVI. asırda bile Karaman kadılarının, vazifeden ayrılırken sicillerini de beraber götürmeleri âdeti devam etmiş ve en sonunda Kanuni Sultan Süleyman'ın bir emriyle bu âdet yasaklanmıştır²².

Osmanlı Devleti'nde şer'îyye sicillerinin en erken tarihli örneklerine Bursa'da rastlanmaktadır. 1455 tarihli bu defterler, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeni mahkemelerin kurulması sebebiyle içerdiği konular açısından bir daralmaya uğramışsa da XX. yüzyılın başlarına kadar düzenli biçimde tutulmuştur. Kadılık müessesinin Osmanlıların ilk devrinden itibaren mevcudiyeti dikkate alındığında bu tür defterlerin daha erken dönemlerde de var olduğu, ancak bunların günümüze ulaşmadığı ileri sürülebilmektedir²³. Tanzîmat'tan sonra her alanda meydana gelen değişikliklerden şer'îyye mahkemeleri dolayısıyla şer'îyye sicilleri de nasibini almıştır. Şer'îyye sicilleri ile ilgili asıl hukuki düzenleme 1874 tarihinde çıkarılan talimatla yapılmıştır. Bu talimata göre bütün şer'î mahkemelerde tutulan şer'îyye sicillerinin başından sonuna kadar sayfa numaraları konulacaktır. Şer'î mahkemeler tarafından verilen her çeşit yazılı belgenin aslı mutlaka sicile kaydedilecek ve kaydedildiğine dair kaydedenin özel mührü basılacaktır. İhtiyaç duyulduğunda sicillere müracaat edilebileceğinden yazılar okunaklı olacaktır. Sicil defterlerinde silinti ve kazıntı bulunmayacak ve satır aralarına hiçbir şey ilave edilmeyecektir, edilirse kadı tasdik edip mühürleyecektir. Kayıtlar arasındaki aralık fazla olmayacaktır ve şahıslara verilen asılları ile sicildeki kayıtlar mutlaka mukabele edilecektir. Çürümüş olan siciller tamir edilecektir.

²¹ Fahrettin Tızlak, "398 Numaralı Harput Şer'îyye Sicili'nin Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, Sa.2, Elazığ 1988, s.200.

²² Hasan Moğol, "Antalya Şer'îyye Sicilleri", *Diyanet Dergisi*, c.24, Sa.2, İstanbul, s.87.

²³ Uğur, *a.g.m.*, s.9.

Bütün şer'î mahkemelerde sicillerin korunması için özel bir sandık bulundurulacak ve her akşam bu sandığa bırakıldıktan sonra sandık mukayyid efendi tarafından mühürlenecektir. Kadıların görev süreleri sona erince, sicil hususi mührüyle tasdik edilecek ve durum tespit olunacaktır²⁴.

Şer'îyye sicillerinde yer alan çeşitli konulara ait kayıtlardan bazıları şunlardır:

a) Merkezden gönderilen her türlü fermân, berât, mektup vb. resmi yazılar ve ümeranın değişik konularda yayınlamış oldukları buyruhdular ile bunların gerekenlerinin yerine getirildiğine dair kayıtlar.

b) Kadıların değişik konularda vermiş oldukları hüccetler ve merkeze gönderdikleri ilâmlar.

c) Şehirlerin mahalle listeleri, dini ve sosyal yapıları ile bunların yapımı, onarımı gibi imar faaliyetlerine ait kayıtlar.

d) Evlenme, boşanma, kız kaçırma, mehir bağlama, alım satım, mukavele ve kefalet senetleri hakkında kayıtlar.

e) Halkın kullandığı günlük eşyalar ve yine halkın refah seviyesinin tespitinde araştırmacılara yardımcı olabilecek bir takım bilgiler ihtivâ eden kayıtlardır²⁵.

Osmanlı şer'îyye sicil arşivleri bugün yoğun olarak Türkiye'de ve Ortadoğu ülkelerinde ve az sayıda ise eskiden Osmanlı toprağı olan diğer ülkelerde bulunmaktadır. Türkiye'deki defterlerin kataloğı, hem kapsam hem de verdiği bilgiler açısından bazı eksiklikleri olmakla birlikte Ahmed Akgündüz'ün "Şer'îyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğı ve Seçme Hükümler" adlı eserinde yayımlanmıştır²⁶.

Şer'îyye sicilleri her konunun araştırmacısı için bilgiler ihtiva eden ve bu sebeple pek çok konuda araştırma yapanlar için önemli olan birinci el kaynak durumundadır. Örnek olarak sosyal bir tarih ya da bir hukuk tarihi araştırmacısı da onu kendi sahaları bakımından birincil öneme sahip kaynaklar olarak görebilmektedir. Söz konusu vesikalar askeri tarih, son yıllarda çok ilgi çeken yerel tarih yahut şehir tarihi, iktisat tarihi, yer adları ve kişi adları bilimlari, tıp

²⁴ Akgündüz, *a.g.e.*, s.20.

²⁵ Tızlak, *a.g.m.*, s.200.

²⁶ Akgündüz, *a.g.e.*, c.1-2. Uğur, *a.g.m.*, s.9.

tarihi ve hatta diploması ile diploması tarihi bakımından da önemlidir. Mesela şer'îyye sicillerinde kayıtlı olan vâkfiyeler Bulgaristan, Kıbrıs ve Yunanistan vatandaşı olan Türklerin ilgili devletlere karşı hak arayışlarında hukuki bir temel sağlamaktadır²⁷.

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında şer'îyye sicil defterlerinin birinci derecede önemli bir yer tuttuğuna şüphe yoktur. Merkezle yapılan belli başlı yazışmaların, halk dileklerinin, fermânların, kanunnâmelerin ve şer'î hüccetlerin kaleme alındığı bu sicil defterleri incelenmeden imparatorluğun idari ve ictimâî tarihini hakkıyla meydana çıkarmak imkânsızdır. Hele belirli bir bölgeye ait birbirinin devamı olan bütün sicil defterleri ele geçirildiği takdirde, o bölgenin tarihi hayatını hiçbir kaynak bize bunlardan daha etraflı bir şekilde canlandıramaz²⁸.

Kısaca belirtmek gerekirse, şer'îyye sicilleri Osmanlı tarihinin, daha geniş anlamda Türk tarihinin siyasi, ictimâî, idari, mali, iktisadi, ticari, askeri, demografik, kültürel vb. pek çok bakımlardan bilinmeyen veya eksik kalan yönlerini aydınlatacak birer hazinedir. Ancak bu kayıtlar ortaya çıktıkça, değerlendirildikçe, Türk tarihi o oranda doğruya yaklaşacak ve gelişecektir²⁹.

Osmanlı Devleti'nde şer'îyye sicilleri, tarih araştırmaları açısından büyük öneme sahiptir. Şer'îyye sicillerinin önemi, defterlerin içeriğini anlayabilmek için kadıların bu defterleri nasıl tuttuğunu, Osmanlı Devleti'ndeki defter tutma geleneğinin ne zamana dayandığını, Osmanlı Devleti'ndeki arşivcilik anlayışını iyi bilmekle gerçekleşecektir.

Ait oldukları zamandan günümüze kadar gelmiş olan şer'îyye sicilleri çeşitli müzelerde korunmakta ve araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. 1999 yılında bütün şer'îyye sicillerinin Ankara Milli Kütüphâne'de toplandığı bilinmektedir. Isparta şer'îyye sicillerinin de Ankara Milli Kütüphâne'de toplanmadan önce Konya Mevlana Müzesi'nde bulunduğunu şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış çalışmalardan anlamaktayız³⁰.

²⁷ Gedikli, *a.g.m.*, s.190.

²⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, c.1, Sa.2, Ankara 1943, s.89.

²⁹ Köstüklü, *a.g.e.*, s.9-10.

³⁰ Oğuzoğlu, *a.g.m.*, s.356.

b)188 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili

Konya Mevlana Müzesi'nde iken, 1999 yılında bütün şer'îyye sicillerinin Ankara'da toplanması uygulaması çerçevesinde "188 numaralı Isparta Şer'îyye Sicili" Ankara Milli Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.

Aslına ulaşamadığımız 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defteri, Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından Konya Mevlana Müzesi'nden temin edilmiştir. Bizde defteri üniversite kütüphanesinden fotokopi yoluyla elde ettik. Şer'îyye sicil defteri, 20x57 cm. ebatında olup 182 sayfadır. Deftere yeni rakamlarla sayfa numaraları verilmiştir. Bu numaralandırmalarda bazı aksaklıklar dikkatimizi çekmektedir. Sicilin 7. sayfasından sonra 10. sayfaya geçilmektedir. Yine 49. sayfadan 52. sayfaya geçilmiştir. Yazılar okunaklı bir şekilde rikâ hattıyla yazılmıştır. Bazı belgelerde bazı kelimelerin yerleri boş bırakılmıştır. Bu boş bırakılan yerlerde genellikle isimlerin olduğu dikkatimizi çekmiştir. Buna benzer vesikaların 181, 182³¹, 183³² numaralı Isparta şer'îyye sicillerinde de bulunduğunu görmekteyiz.

Sicilimizde yaklaşık olarak 550 adet hüküm vardır. Hüküm sayısının kesin olarak ifade edemememizin sebebi, aynı sayfada aynı konu üzerinde birbirini takip eden hükümlerin bulunmasıdır. Bu durumda bunlar ayrı hükümler olarak kabul edilebildiği gibi hepsi bir hüküm de sayılabilir. Mesela bu duruma örnek olarak 92. sayfada aynı kişilerle ilgili mirâs, vasî tayini, alacak-borç davalarının olduğunu görmekteyiz. Yine 74. sayfadaki 1. ve 2. hükümler birbiriyle bağlantılıdır.

2)Şer'î Mahkeme ve Görevliler

Osmanlı Devleti'ndeki şer'î mahkemelerde şer'î ve hukuki bütün meseleler Hânefi mezhebine göre neticelendirilirdi. Aynı zamanda şehirlerin ve kasabaların belediye işleri bugünkü noterler gibi vekaletnâmeler, alım ve satım muamelelerinin tanzîmi de şer'î mahkemelere aitti. Hükümetin mahalli herhangi

³¹ Köstüklü, *a.g.e.*, s.10-11.

³² Halil Erdemir, *a.g.t.*, Konya 1995.

bir iş hakkında göndermiş olduğu fermânların infâz ve tatbiki de kadılar vasıtasıyla olurdu³³.

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler, İslamiyet sonrasında oluşan Türk-İslam adli yapı geleneğinin devrine nispetle gelişmiş bir örneğini teşkil eder. Osmanlı hukuk tarihinin modernleşme dönemine kadar devam eden sürecinde klasik yapı büyük ölçüde korunmuştur. “Meclis-i şer, mahfil-i şer” olarak adlandırılan klasik Osmanlı mahkemesi bu devirde tek hâkimli ve esas itibarıyla tek derecelidir. Osmanlı mahkemesi, daha önceki ve çağdaşı İslam devletlerinde görülen örneklere nisbetle gelişmiş bir yapı arz eder. Osmanlı mahkemesinin görev ve yetki alanı genişleyerek hem şer'î hem örfi davalarda tek yetkili mahkeme konumuna gelmiştir³⁴.

Şer'îyye mahkemeleri, kadıların şer'î hükümlere göre yargılama yaptıkları mahkemelerdir. Şer'îyye mahkemelerini ifâde için Mehâkim-i Şer'îyye, Meclis-i Şer'î Enver veya Nebevî gibi tâbirler kullanılmaktadır³⁵. Tek kadı tarafından idare edilen mahkemeye şer'îyye mahkemeleri adı verilmektedir. Şer'îyye mahkemelerinin belli bir binası yoktur. Ancak bu şer'î meclis adıyla yargılanmanın yapıldığı belirli bir yerin olmadığı manasına alınmamalıdır³⁶.

Kadıların görev yeri olarak daha çok kendi evlerini kullandıkları görülür. Ancak bu bina hukuki mesken niteliğini de kaybederdi. Ahali davayı serbestçe takip edebilirdi ve burası mahkeme binası niteliğini kazanırdı. Prof. Dr. Akdağ mahkemenin bazen kentin büyük camisinin yanında olduğunu söylerdi. Bu durum büyük cami etrafında, esasen yüksek rütbeli kimselerin oturmasından ileri geliyor olabilirdi. Osmanlı şer'î mahkemelerinde hukuk ve ceza ayrımı yoktur. Mahkemelerde her türlü davalara hemen hemen bakılmaktaydı³⁷.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldan itibaren giriştiği çeşitli yenilik ve ıslahat hareketleri ile aldığı neticeler bilinmektedir. Bu arada adliye sahasında da pek çok hamleler yapılmış, neşredilen bir takım kanunnâmelerle adalet işleri yeni

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 83.

³⁴ M. Akif Aydın, “Mahkeme”, *İ.A.*, c.27, Ankara 2003, s.341-342.

³⁵ Abdülaziz Bayındır, “Örneklerle Osmanlı Ceza Yargılaması”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.69.

³⁶ Ahmet Akgündüz, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îyye Mahkemeleri ve Şer'îyye Sicilleri”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s. 54.

³⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, s.50.

bir takım nizâmlara bağlanmış, bu hususda oldukça önemli mesafeler alınmıştır³⁸. Bu dönemde çeşitli mahkemelerin açılmasıyla eskiye oranla şer'îye mahkemelerinin önemi de yavaş yavaş azalmıştır.

Doğrudan merkeze bağlı ve ülkenin en küçük yerine kadar gitmiş olan Osmanlı-Türk adli teşkilatı, devlet hizmetlerinin görülmesinde en mühim rolü üstlenmiş ve devlet müesseselerinin sıhhatli çalışmasını sağlamıştır³⁹. Osmanlı hukuk ve adli teşkilatının esas unsuru kazaskerlik ve kadılık kurumuydu. Bu teşkilatta kadılar ve kazaskerlerden başka, şeyhülislam, naibler, kâtipler, muhızrlar, çavuşlar, kassamlar, mübâşirler gibi görevliler de bulunmaktaydı.

Kazâsker, Osmanlı Devleti'nde yargı teşkilatının asıl başı ve ilmiye sınıfının ikinci revidir. Kazâskerlik makamı, Selçuklular'daki Kadı-leşkerin fonksiyonlarını da ifâ etmekle beraber, bütün Müslüman Türk devletlerindeki Kadı'l-kudatlık makamının karşılığı haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde yargı gücü adına Dîvân-ı Hümâyun'a katılan, özellikle askeri sınıfın şer'î ve hukuki işlerine bakan ve önemli yekûn teşkil eden kaza ve sancak kadılarının tayin mercii olan makama kazasker denilmiştir⁴⁰.

Şeyhülislâm, IX. yüzyılda ortaya çıkan ve fetvâ ile şöhret kazanmış veya çok sayıdaki fâkihın tasvibini almış olan fıkıh âlimlerine verilen bir şeref unvanıdır⁴¹. Şeyhülislamın belirlenmesinde özellikle XVI. yüzyıl sonrasından itibaren ilmî ve hukukî ölçüler yanında siyasi ve idari uyum arayışı ön plana çıkmış, padişah ve sadrazamlar kendisiyle rahat çalışabilecekleri, icraatlarına destekçi olabilecek kimseleri bu makama getirmeyi tercih etmiştir⁴².

Kadı, kaza idaresinin başı olup mutlaka yüksek dereceli bir medreseyi bitirmiş ve belli müddet Edirne, Konya, Sivas, Bağdat gibi büyük şehirlerde "dânişment" olarak hizmet görmüş kişiler arasından tayin olunurdu. Kadı, görevine ancak iki sene müddetle atanabiliyor, iki yıl sonunda ise İstanbul'a gelerek maaşsız hizmette beklemesi gerekiyordu⁴³. Osmanlı Devleti'nde de ilk olarak Osman Gâzi tarafından kadı tâyin edilmiş; Sultan I. Murad zamanında da

³⁸ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2004, s.253.

³⁹ Kemal Göde, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi*, Isparta 1997, s.259.

⁴⁰ Akgündüz, *a.g.m.*, s.554.

⁴¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.649.

⁴² Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *İ.A.*, c.39, İstanbul 2010, s.92-93.

⁴³ Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.363.

önceki İslâm devletlerindeki kadılık kurumunun benzeri olan kazaskerlik kurumu ihdâs edilmiş ve kazaskerler, kadıları artık fiilen bu makama tayin etmeye başlamıştır⁴⁴. Kadılar aslında kendisine müracaat edenler arasındaki münâzaalara hakemlik etmektedirler. Kadının duruşması herkese açıktır. Kadı duruşmalar için istediği günü seçmekte de serbesttir⁴⁵.

Naib, birini temsil etmek, birine vekalet etmek anlamındaki nevb masdarından türeyen, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse demektir. Çeşitli İslam devletlerinde başlıca devlet ricâlinin kendilerine yardımcı olmak veya bulunmadıkları yerlerde ve zamanlarda işlerini yürütmek üzere tayin ettikleri görevlilere naib adı verilirdi⁴⁶.

Katip, sözlükte ketb “yazmak” fiilinden türetilmiş “yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter; muharrir” demektir⁴⁷. Osmanlı Devleti’nde kâtip zümresinin varlığına dair ilk bilgiler Orhan Bey zamanına kadar inmektedir. Kâtipler merkezden gelen arz, arzuhal, mahzar türü belgelerin üzerine ilgili defterlerden kayıt çıkarmak, fermân, berât, tezkire türü belgeleri hazırlamak gibi işleri yapmaktadırlar⁴⁸.

Muhzırlar, şer’î mahkemelerde kadıların yardımcısı, davacı ve davalıları mahkemeye celb eden ve icabı halinde bugünkü emniyet görevlileri ve savcının bazı görevlerini ifâ eden memurlardır. Sözlük anlamı ise huzura getiren demek olan küçük kaza merkezlerinde hem mahkeme mübâşirliği hem mahkeme kâtipliği hem de emniyet görevlisi olan kişilerdir. Hizmetleri karşılığında da ihzariye denilen ve tarafça karşılanan bir ücret alırlardı. Muhzırların hizmet süreleri bir yıldır ve tayinleri muhzır başları tarafından yapılırdı. Muhzırlardan birisi vefat ederse gediği oğluna verilir, yoksa bir ehli tayin olunurdu⁴⁹.

Çavuşlar, Osmanlı Devleti’nde muhtelif hizmetlerde kullanılan bir çeşit memurdur. Çavuşlar Yıldırım Bayezid’in saltanat yıllarından beri mevcuttur. Çavuşlar gördükleri vazifelere göre çeşitlenmiştir⁵⁰. Mahkeme ilâmlarının icrâsı,

⁴⁴ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.418.

⁴⁵ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 52-53.

⁴⁶ Casim Avcı, “Naib”, *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s.311.

⁴⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Kâtip”, *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.49.

⁴⁸ Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, “Kâtip”, *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.53.

⁴⁹ Recep Ahıskalı, “Muhzır”, *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s. 85-86.

⁵⁰ Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.162.

borçlunun mallarını satarak borcun ödenmesi, icap ederse mahkeme kararıyla borçlunun hapiste tazyiki, hukuken kesinleşen nakdi ve bedeni cezaların infâzı, kısaca günümüzdeki icrâ memurları ve biraz da olsa savcılarının ve emniyet görevlilerinin vazifelerini ifâ etmişlerdir⁵¹.

Kassamlar, vefat etmiş olan bir kimsenin terekesini vârisleri arasında taksim eden şer'î memurdur⁵². Osmanlı Devleti'nin şer'îye teşkilatında mirâs taksimi, biri kazasker kassamları ve diğeri de bir mahallin kadılığında bulunan kassamlar olmak üzere iki sınıf kassam bulunmaktaydı. Kazaskerlere mensup kassamlar askeri sınıfın terekesini vârisleri arasında taksim ederlerdi⁵³.

Mübâşir, sözlükte bir işe başlayan ve başlayıcı manalarını ifade etmektedir. Mübâşir kelimesinin Osmanlı adliye teşkilatında ifade ettiği iki manası vardır. Birincisi: Mahkemelerde celp ve tebliğ işlerinde kullanılan memur demektir. Bu manada muhızır ile eş anlamlıdır ve bunlar bazen çavuşların vazifesini de yaparlardı. İkincisi: Tanzimat'tan önce devlet tarafından gördürülmesi gereken bir iş için görevlendirilen memurdur. Bunlar gördükleri hizmet karşılığında devletçe bir maaş veya yol masrafı ödemediklerinden her türlü zaruri masrafları gittikleri yerlerin halkından tahsil olunurdu⁵⁴.

3)Şer'îye Sicillerinde Görülen Belge Çeşitleri

Şer'îye sicili kayıtlarında çeşitli belgeler bulunmaktadır. Bunları hüccet, ilâm, mar'ûz, fermân, berât, buyruldu, fetvâ, vâkfiye vb. oluşturmaktadır. Şer'îye sicil defterlerinde geçen belge çeşitlerini aşağıda kısaca açıklıyoruz.

Hüccet'in⁵⁵ Osmanlı hukuk terminolojisinde iki manası mevcuttur. Birincisi: şahitlik, ikrâr, yemin veya yeminden vazgeçme gibi bir davayı ispat eden hukuki delillere denir. İkincisi: kadının hükmünü ihtivâ etmeyen, taraflardan birinin ikrârını ve diğlerinin bu ikrârı tasdikini havî bulunan ve üst tarafında kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belgeye hüccet denir⁵⁶. Hüccetler bir hüküm ihtivâ etsin ya da etmesin kadı tarafından tanzîm edilen bir vesikayı ifâde ederken, sonraları kadı huzurunda ikrâr ve takrîri, akidleri, vasî tayini ve izin itası

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1998, s. 415.

⁵² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Ankara 1984, s.121.

⁵³ Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s. 386.

⁵⁴ Akgündüz, *a.g.e.*, s.73-74.

⁵⁵ Sözlükte delil, vesika anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s.21.

⁵⁶ Akgündüz, *a.g.e.*, s.21.

gibi hükmü ihtivâ etmeyen vakıalar hakkında kullanılmıştır⁵⁷. Başlıca hüccet çeşitleri şunlardır: köle azadı, evlenme, boşanma, karşılıklı rıza ile boşanma, nikahın feshi, nafaka, terbiye velayeti, mirâs, rehin, rehini kaldırma, borçlarla ilgili konular, alım satım mukaveleleri, icrâ, vesâyet, vekâlet, emanet, sulh, lukâta⁵⁸, gasp, cinayettir⁵⁹. Şer'îyye sicillerindeki davaların çoğunu hüccetler oluşturmaktadır.

İlâm hukuk terimi olarak, bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren belgeyi ifâde eder. Terim olarak ise, şer'î bir hükmü ve altında kararı veren kadının imza ve mührünü taşıyan yazılı belgeye ilâm denmektedir. Her ilâm belgesi, davacının iddiasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını ve def'i söz konusu ise def'inin sebeplerini, son kısımda verilen kararın gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları ihtivâ eder. İlâm belgelerini diğer şer'îyye sicil kayıtlarından ayıran en önemli özellik, hâkimin verdiği kararı ihtivâ etmesidir. İlâmlarda hâkimin imzası ve mührü, hüccetlerin aksine vesikanın alt tarafında yer alır⁶⁰.

Ma'rûz, şer'îyye sicillerinde hüccet ile ilâmlardan farklı olup genellikle ifâde ve şekil itibariyle ilâmlarla karıştırılan bir belge çeşididir. Kelime anlamı olarak arz edilen şey demektir. Ma'rûzlar kadı tarafından kaleme alındığı halde kadının kararını ihtivâ etmeyen ve hüccet gibi hukuki bir durumun tespiti açısından yazılı delil olarak kabul edilmeyen ve sadece kadının icrâ makamlarına idari bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlardır. Kısacası astın üste yazdığı bir isteği veya bir durumun arzını havî yazılı belge ve kayıtlardır⁶¹.

Fermân, Dîvân-ı Hümâyun veya Paşakapısı'ndaki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan padişah emirlerinin genel adıdır. Fermanların büyük bir kısmı ise beylerbeyi, sancak beyi, kadı gibi görevlilerin mektup veya arzı yahut halktan birinin arzuhali üzerine konunun divanda görüşülüp bir karara bağlanması sonunda hazırlanırdı⁶². Fermân, padişaha

⁵⁷ Cahit Baltacı, *İslam Paleografyası (Diplomatik)*, İstanbul 1989, s.42.

⁵⁸ Lukata emanet hükmündedir. Başkasının kaybettiği bir şeyi muhafaza için almaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.434.

⁵⁹ Mustafa Oğuz- Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *İ.A.*, c.8, İstanbul 1998, s. 446.

⁶⁰ Akgündüz, *a.g.m.*, s. 62-63.

⁶¹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 37.

⁶² Mübahat Kütükoğlu, "Ferman", *İ.A.*, c.12, İstanbul 1995, s.400.

ait olduğunu ifade eden; Fermân-ı âlîşân, Fermân-ı Hümâyûn, Fermân-ı Padişâhî, Fermân-ı şerîf şeklindeki terkipler halinde kullanılır⁶³.

Arapça asıllı bir kelime olup “yazılı kağıt” anlamına gelen berât, bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren belgedir. Ayrıca padişahın tuğrasını taşıyan belge ancak tuğranın sahibi olan padişahın saltanatı süresince geçerlidir⁶⁴.

Buyruldu, Osmanlı diplomatiğinde yüksek rütbeli görevlilerin kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir. Yazıldıkları yer bakımından merkez ve taşrada yazılanlar olarak ikiye ayrılmaları mümkün olan bu tür belgelerin özel bir yazılış şekilleri vardır. Padişaha ait belgelerde olduğu gibi buyruhdalarda da her görevli için kullanılacak elkab ayrı ayrı tespit edilmiştir⁶⁵.

Fetvâ,⁶⁶ Arapça asıllıdır lûgat manası “Güçlükleri çözen kuvvetli cevaplardır”. Fıkıh müessesesi olarak ise fetvâ “Fakihin hüküm mahiyetinde olmaksızın verdiği cevap” demektir⁶⁷. İslam dininde şerî ve hukuki bir meseleye ait sorulan dini sorulara müftüler tarafından yazı ile verilen cevaptır. Gerek müftü gerekse yargılama ve hüküm vermekle görevlendirilen kadı Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine bağlı olup bu çerçevede hüküm vermektedir⁶⁸.

Vâkfiye, vâkfa dair vâkfin takrîr ve hâkimin tescilini havî tanzim olunan hüccet hakkında kullanılır bir tabirdir. Vâkfiyeler eski zamanın noter defteri mahiyetinde olan kadılık yani şer'î mahkeme siciline geçmekle kat'ileşirdi. Kurulan müessesenin nasıl idare edileceği, ne türlü masraflar yapılacağı, müessesede kaç kişinin çalışacağı, ne kadar aylık verileceği gibi konular vâkfiyelere yazılırdı⁶⁹.

⁶³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, s.99.

⁶⁴ M. Macit Kenanoğlu, “Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.143.

⁶⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, “Buyruldu”, *İ.A.*, c.6, İstanbul 1992, s. 478-479.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Örsten, *Osmanlı Hukukunda Fetvâ*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s.1-133.

⁶⁷ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.345.

⁶⁸ Fahrettin Tatar, “Fetvâ”, *İ.A.*, c.12, İstanbul 1995, s.487.

⁶⁹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.3, İstanbul 1993, s.576.

4)Isparta'nın Tarihçesi

a)Coğrafi Konum

Isparta şehri, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde Antalya bölümünün iç kısmındadır. Göller Yöresi'nde, Akdağ'ın kuzey eteğinde, şehirle aynı adı taşıyan ovanın güneybatı ucunda, denizden yaklaşık 1024 m. yükseklikte yer almaktadır. Isparta ili 37 derece, 20 dakika, 38 saniye kuzey enlemi ile 30 derece, 31 dakika doğu boylamı üzerinde bulunmaktadır. Yüzölçümü 8937 km² olan Isparta'nın doğusunda Konya, batısında Burdur-Afyon, güneyinde Antalya-Burdur, kuzeyinde Afyon illeri yer almaktadır⁷⁰.

b)Isparta Adının Menşei

Isparta adının nereden geldiği tartışma konusudur. Bugünkü Isparta'da ilkçağa ait iskân izleri bulunmamakla birlikte, buranın Pisidia şehrinde Baris yerine geçtiği kabul edilmektedir. Ruge'ye göre, Sanskritçe su manasına gelen Vâri kelimesi ile ilişkili olduğu isbat edilen Baris ilkçağ kaynaklarında geçmekteyse de bu dönemde önemli bir şehir olmadığı tahmin edilmektedir. İznik Konsili sırasında buradan Heraclius Barenis Pisidiae adıyla bahsedilir; daha sonra Bizanslı Stephan ve Hierodes tarafından zikrolunmuştur⁷¹. Kâmûsü'l-a'lam'da ise "ism-i kadîmi Baris olmakla, Rumca -is- edat-ı zarfı ile terki binde İsbarita olduğundan bundan galat Isparta denmiştir" kaydı bulunmaktadır⁷². Araştırmacılarından Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Isparta adının Baride kelimesinden geldiğini, bu kelimenin Hititçe, belkide Lidya dilinden gelmiş bir sözcük olduğunu, Yunan göçmenlerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra Baride adına -eis- takısını ekleyerek, İsbarida dediklerini söylemektedir. Daha sonra Eis Baride kelimesini Türkler Isparta telaffuz ettiklerinden şimdiki şekliyle kalmıştır⁷³. Isparta adı, Cumhuriyet devrinin başlarına kadar yalnız şehir için kullanılmış, sancağa Hamid-ili veya kısaca Hamid denilmiştir. 1891'de şehre bir müddet

⁷⁰ *ISPARTA İL YILLIĞI*, (Haz. Mahmud Kıyıcı-Rıza Bulut-Zafer Kızıldağ), Isparta 1973, s.2-3.

⁷¹ İbn-i Battûta (Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed), *Rihlet-ü İbn-i Battûta*, c.1, Beyrut 1985, s.316.

⁷² Şemseddin Sami, "Isparta", *Kâmûsü'l-a'lam*, c.2, İstanbul 1889, s.857-858.

⁷³ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Milattan Evvelki Isparta Tarihi Hakkında", *Ün Dergisi*, c.1, Sa.6, Isparta 1934, s.93.

Hamidoğulları'na izafetle "Hamid Abad" adı verilmişse de bu isim tutunmamıştır⁷⁴.

c)Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Isparta

Pisidia bölgesinin sınırları tarihte defalarca değişmiş olmakla birlikte, Burdur, Eğirdir ve Beyşehir göllerini içine alan, güneyde Antalya ile sınırlanan coğrafi bölge olarak tanımlanmaktadır. Isparta şehri, Pisidia bölgesinde yer almaktadır. Pisidia bölgesi, Likya ve Pamfilya gibi tarih boyunca Anadolu'nun en eski ve en önemli yerleşim yeri olmuştur. İlkçağdan kalma birçok tarihi şehir, höyük, mağara ve harabeler, Hamid-ili'nin eskiden beri yerleşim yeri olduğunu ve farklı medeniyetlere beşiklik ettiğini göstermektedir⁷⁵.

Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. Ayrıca bugünkü bulunduğu yerde antik döneme ait iskân izine rastlanmamıştır. Bununla birlikte Isparta bölgesinin tarihinin 10.000 yıl öncesine gittiği ve bu yörede Arzawa Konfederasyonu'nun etkili olduğu, bunların dağılmasıyla Hitit hâkimiyetinin başladığı bildirilmektedir. Daha sonra şehir, Frigya ve Lidyalılar'ın hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. 546'da Persler'in Lidya'yı yenilgiye uğratmasından sonra Pisidia bölgesi M.Ö. 334'te İskender'in, ardından Selefkiler'in, M.Ö.190'dan itibaren de Romalılar'ın idaresinde bulunmuştur⁷⁶. Romalıların ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma toprakları içinde kalan Isparta, VII. ve IX. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti olmuştur. Isparta şehrinin İslam dini ile ilk temasının ise VII. yüzyıla dayandığına dair rivayetler vardır. Bir rivayete göre Isparta'ya Battal Gazi'nin gelip İslamiyet'i yaydığından bahsedilmektedir. Kâtip Çelebi Cihânuma adlı eserinde Felekâbât denilen Eğirdir'deki kalenin Battal Gazi tarafından zapt edildiğinden bahsetmektedir⁷⁷. Emeviler döneminde bir Müslüman ordusu Isparta'yı kısa bir süre için ele geçirmiş ancak Bizans baskıları nedeniyle geri çekilmiştir⁷⁸. Isparta, 774 yılında Abbasiler tarafından zapt edilmekle beraber bir müddet sonra tekrar elden

⁷⁴ HAYAT TARİH MECMUASI, "Isparta", c.1, Sa.3, İstanbul 1958, s.291.

⁷⁵ Mehmet Özsait, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul 1985, s.63.

⁷⁶ Feridun Emecen, "Isparta", *İ.A.*, c.19, İstanbul 1999, s. 195.

⁷⁷ Köstüklü, *a.g.e.*, s.15.

⁷⁸ Akdemir, *a.g.e.*, s.15-16.

çıkıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türkleşmesinde bu bölge, başta Kayılar olmak üzere çeşitli Türk boylarının iskân sahası olmuştur⁷⁹.

Bizans tarihçilerinin kayıtlarına göre Anadolu'nun büyük bir kısmı 1084 tarihinde Türklerin eline geçmiş bulunmaktadır. Bununla beraber Isparta'nın ne zaman Türkler tarafından alındığı konusu açık değildir. Anadolu Selçuklu hükümdarlarından Sultan Mesud'un oğlu II. Kılıç Aslan ile Bizans İmparatoru Manuel arasında 1150 yılında Isparta çevresinde büyük savaşlar olmuştur. Kış mevsiminin en şiddetli günlerinde cereyan etmiş olan bu savaşlarda Ispartalıların yardımı ile II. Kılıç Aslan kısmen de olsa duruma hâkim olmuştur⁸⁰. Osman Turan ise Isparta kale ve vilayetlerinin III. İzzeddin Kılıç Arslan (1204-1205) tarafından fethedildiğinden bahsetmiştir⁸¹. Isparta'nın zaptı ile bu tarafın istilasına başlanmış ve Eğirdir, Borlu, Yalvaç daha sonra Antalya taraflarına Hamid Bey idaresindeki Türkmen aşireti yerleştirilmiş ve bir asır sonra da Hamid Bey'in torunu Dünder Bey tarafından büyük babası Hamid Bey'in adıyla bir beylik kurulmuştur⁸².

Anadolu Selçuklu idaresinin Moğol istilalarıyla sarsılmasından sonra ortaya çıkan Türkmen beyliklerinden biri olan Hamidoğulları, XIII. yüzyıl sonlarından itibaren Isparta ve yöresinde hâkimiyet kurmuştur. Hamid Bey'in torunu Dünder Bey, merkezi idarenin Moğol hakimiyeti altında gittikçe zayıflamasından yararlanarak, diğer Türk beyleri gibi kendi beyliğini oluşturmuştur. Dedesi Hamid Bey'in adıyla anılan beyliğin merkezi önce Borlu daha sonra ise Eğirdir olmuştur (1300)⁸³. Beyliğin başkentinin Eğirdir'e taşınmasıyla, Eğirdir'in adı değiştirilerek "Felekâbât" olmuştur. Bu dönemde Isparta'ya "Hamid-ili" denilmeye başlanmıştır⁸⁴. Beyliğin kuruluşundan sonra Dünder Bey, beyliğin sınırlarını da Yalvaç, Asi Karaağaç, Keçiborlu, Isparta, Burdur taraflarına kadar genişletmiştir. Daha sonra ise Gölhisar, Korkuteli ve Antalya'yı da alarak bu bölgenin yönetimini kardeşi Yunus Bey'e bırakmıştır. Bu suretle de Hamidoğulları'nın Teke kolu kurulmuştur. Yunus Beyle birlikte Teke-ili'nde sonradan Teke beyleri adını alacak bir emâret kurulmuştur. Antalya'nın

⁷⁹ Zeki Arıkan, "XVI. Yüzyılda Isparta", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sa.5, İstanbul 1963, s.74.

⁸⁰ Nuri Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, Ankara 1958, s.12-13.

⁸¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.265.

⁸² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s.62.

⁸³ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *T.A.*, c.6, Ankara 2002, s.716.

⁸⁴ Mustafa Koç, *Baris-Hamid-Hamidabat Tüm Yönleriyle Isparta*, Isparta 1983, s.61.

zaptı dolayısıyla da bu ailenin başlangıç tarihi tahminen II. Gıyaseddin Mesud'un ölüm tarihi olan 1308 ile 1319 tarihleri arasında olmalıdır⁸⁵. İlhanlı valisi Demirtaş'ın Eğirdir üzerine yürümesi, Dünder Bey'in Isparta-Burdur yoluyla Antalya'ya çekilmesi ve burada öldürülmesinden sonra Isparta Eğirdir yöresi doğrudan İlhanlıların hükmü altına girmiştir. Demirtaş'ın Mısır'a kaçışının ardından Hamidoğulları bölgeyi yeniden ele geçirmişlerdir (1326)⁸⁶.

d)Osmanlı İdaresinde Isparta

Hamidoğulları beyliği, Karamanoğulları beyliğinin güçlenmesiyle bu beyliğin hücumlarına maruz kalmıştır. Bir yandan Osmanlı Devleti'nin diğer yandan Karamanoğulları'nın siyasal çıkarlarının bu beylik üzerinde çatışması üzerine XIV. yüzyılda beyliğin lideri Kemaleddin Hüseyin Bey'in, I. Murad devrinde ilginç bir şekilde Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiği bildirilir. İlk Osmanlı kroniklerine göre, I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'in düğününe davet edilen Hamidoğlu Kemalettin Hüseyin Bey, yanında çeşitli hediyelerle gelmiştir. Daha sonra da I. Murad'ın teklifiyle ülkesinin bir kısım toprağını Osmanlı Devleti'ne 80.000 altın karşılığında satmıştır⁸⁷. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre 1374'te gerçekleşen bu satış sonucunda Osmanlı hâkimiyetine giren Hamid-ili kasabalarının altı parça olduğu ve bunlar arasında Isparta'nın da bulunduğu belirtilmiştir⁸⁸.

Isparta bölgesi, 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı'ndan etkilenmiştir. Nitekim Timur'un oğlu Şahruh, İstinoz, Kıtır yöresini; Emir Melik de Antalya başta olmak üzere bütün Teke ilini yağmalamışlardır. Timur'un kendisi de Uluborlu kalesini alarak yıkmış, buradan Eğirdir'e gelerek Eğirdir kalesini de ele geçirmiştir⁸⁹. Daha sonra ise Karamanoğulları'nın yöreyi ele geçirdikleri tahmin edilmektedir. Isparta şehrinin, Çelebi Mehmed'in Karamanlılar ile mücadelesi sırasında Osmanlı idaresine geçtiği düşünülebilirse de katî hâkimiyetin II. Murad döneminde (1421-1451) gerçekleştiği

⁸⁵ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s.40.

⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hamidoğulları", *Ün Dergisi*, c.15, Sa.169-170, Isparta 1949, s.2255. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, "Hamidoğulları", *Ün Dergisi*, c.13, Sa.154-156, Isparta 1947, s.2086-2888. Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2000, s.298.

⁸⁷ Koç, *a.g.e.*, s.62.

⁸⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, Ankara 1988, s.64 vd.

⁸⁹ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988, s.20.

anlaşılmaktadır. Bu devirde Isparta'nın ilk Osmanlı idarecisi olarak Kutlu Bey'den söz edilmektedir⁹⁰.

Hamid sancağının merkezi olarak Isparta'nın önem kazanması daha çok Kanuni devrinden itibaren başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son dönemlerinde yapılan sayımlar, Isparta'nın sosyal ve ekonomik durumunu açığa çıkarmaktadır. Bu resmi kayıtlarda sancak merkezinin Isparta olduğu ve genellikle Nâhiye-i Isparta, Kaza-ı Isparta, Nefs-i Isparta şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Özellikle 1522 sayımının sonuçlarına göre Isparta'nın merkez nüfusu ortalama 8000 civarında olup şehir, 16 Müslüman ve 1 Hristiyan (Gebran) mahallesinden ibarettir. Dokumacılık, boyacılık ve bağcılık son derece gelişmiştir. İdari, askeri görevlilerin tımarlarının yanında şehirde padişah hasları da bulunmaktadır⁹¹. Osmanlı idaresinin kurulmasından sonra XVI. yüzyıla kadar Isparta'da önemli bir hadise cereyan etmemiştir. XVI. yüzyıl başlarında bölgeyi tesiri altına alan Şahkulu ayaklanmasının Isparta'yı ne şekilde etkilediği hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehir, suhte/medreseli ayaklanmalarına sahne olmuştur. Ayrıca buna bağlı olarak eşkıyalık hareketleri de giderek artmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında ise bu defa Celali isyanları bölgeyi etkisi altına almıştır. Özellikle XVII. yüzyıl ortalarında Karahaydaroğlu Mehmed ve Katırcıoğlu adlı Celali reisleri bu yörede faaliyet göstermişlerdir⁹².

XVIII. yüzyılda ise Isparta'da Gölcük krater gölünün taşması ile meydana gelen büyük bir sel Tekye ve Yaylazade mahallelerini tamamen tahrip etmiştir. Vali Said Paşa'nın annesi Taclı Hanım söz konusu felaketin önüne geçmek için Dere mahallesinden Bilaloğlu semtine doğru büyük bir yar açtırmış ve nisbeten bu afetlerin önüne geçilmiştir. Fakat Isparta çayının da zaman zaman taşması aynı felaketlere neden olmuştur. 1847'de çayın taşması şehirde ağır hasara sebebiyet vermiştir⁹³.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Isparta'da 29 mahalle vardır. Bunların önemli bir kısmı eski adlarını korumaktadır. Bu sıralarda Temel, Çavuş, Kemer, Emre,

⁹⁰ Emecen, *a.g.m.*, s.195.

⁹¹ *İSPARTA İL YILLIĞI*, s.9-10.

⁹² Emecen, *a.g.m.*, s.196.

⁹³ Akdemir, *a.g.e.*, s.23.

Bilalzade, Hacı Elfi, Cami-i atik, Çelebiler, Hocazade, Fazlullah, Yenice, Keçeci, Debbağhane, Sülübey, Hisar Efendi, Doğancı, Dere mahalleleri nüfusça kalabalık olanları teşkil ediyordu. Zimmiyan mahallesinde Rumlar, Ermeniyan ve Acemler mahallesinde Ermeniler oturmaktaydı. Bunlar ayrıca Kemer, Temel, Emre ve Çavuş mahallelerine de yayılmışlardı. H.1260-1261 (M.1844-1845) yıllarına ait bir temettuat sayımı sırasında Isparta'da Müslüman nüfusun oturduğu mahalle sayısı 23 olarak tespit edilmiştir⁹⁴.

XIX. yüzyıla ait Isparta şehri ile ilgili gelişmeleri ayrıntılı şekilde tespit eden Böcüzade Süleyman Sami, Gayrimüslim nüfusun şehre gelişinin XVII. yüzyıldan itibaren hızlandığını, bunların adlarındaki nisbelerin de delalet ettiği üzere İzmir, Sivas, Adalar, Mısır gibi yerlere mensup olduklarını yazmıştır. Ermeniler ise XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren İran'dan kaçarak gelmişler ve buraya yerleşip Acemler mahallesini kurmuşlardır. Bu mahalle 30 hânedan ibaret bir yerleşim yeri iken zamanla genişleyip 1908'de 98 hâneye ulaşmıştır⁹⁵.

Isparta, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Halil Hamid Paşa'nın⁹⁶ hizmeti ile yeni ve önemli tesislere kavuşmuştur. Halil Hamid Paşa sadarete geçtikten sonra Hacı Abdi Paşa Camii'ni genişleterek yanında kendi adıyla anılan meşhur kütüphâneyi yaptırmıştır. Bu dönemlerde şehir nüfusunun da oldukça artmış olduğu bilinmektedir. Şehrin nüfusuna ait verilen bilgiler birbirinden oldukça farklıdır. Fakat varılan ortak kanaate göre nüfusun 18.000 – 20.000 (800 Rum, 120'si Ermeni) dolayında olduğu ve 400'e yakın ev bulunduğu belirtilir. Bu nüfusun 13.000'inin Müslümanlardan geri kalanın da Ermeni ve Rumlardan oluştuğu ifade edilmektedir⁹⁷. H.1300 (M.1883) tarihli Konya vilayeti Salnâmesi'nde merkez kasabanın 8559 erkek nüfusu bulunduğu, bunun 2087'sinin Rum, 235'inin Ermeni olduğu, toplam hâne sayısının ise 3320'ye

⁹⁴ Emecen, *a.g.m.*, s.198.

⁹⁵ Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (çev. Suat Seren), c.1, İstanbul 1983, s.378.

⁹⁶ Halil Hamid Paşa 1736'da Burdur'da dünyaya gelmiştir. Annesi Ispartalı Zeynep Hanım'dır. Çocukluğu ve gençliği Isparta'da dedesinin yanında geçmiştir. Daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Sadaret makamına yazdığı bir dilekçe ile Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın beğenisini kazanarak Bâbü'lî'ye girmiş, adım adım ilerleyerek sadrazamlığa kadar yükselmiştir. 1782 yılında I.Abdülhamid'e Sadrazam olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Böcüzade, *a.g.e.*, s.135-137. Mustafa Akkuş, *Halil Hamid Paşa'nın Hayatı, Islahatı ve Islahatına Ulemânın Tavrı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2001, s.39-70. Fehmi Aksu, "Sadrazam Halil Hamit Paşaya Dair", *Ün Dergisi*, c.6, Sa.66, Isparta 1939, s.908.

⁹⁷ *İSPARTA İL YILLIĞI*, s.11.

ulaştığı kayıtlıdır. Dolayısıyla toplam nüfusun 17.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır⁹⁸. 1921 Mayıs'ında devletin merkezinden gönderilen emir gereği 16 yaşından yukarı, 65 yaşından aşağı olan ve askerlik hizmeti görebilecek kudrette bulunan Rumların tamamı Konya'ya tehcir edilmiştir. Böcüzade, bu sürgün sırasında Rumların sattıkları eşyaların yüksek fiyatlarla Müslümanlar tarafından alındığını, Müslümanlarla Rumlar arasındaki dostluğun sürdüğünü, hatta gitmeyen veya kaçanların Müslümanların evlerine saklandıklarını belirtmiştir⁹⁹.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Isparta'da kuvvetli bir esnaf grubu bulunmakta, şehirde kendisine yeten, hatta mamulleri dışarı gönderilen bir üretim varken yüzyılın son çeyreğine doğru ucuz Avrupa mallarının şehir pazarlarını istila etmesiyle söz konusu faaliyetler durmuş, esnaf teşkilatı bir daha toparlanamamıştır. Ancak 1890'den itibaren gül işleme sanayisi kurulmuş ve giderek şehir ekonomisinde önemli bir yere sahip olmuştur¹⁰⁰.

Konya Salnâmesine (1887-1888) göre Isparta'da yedisi minareli, yedisi minaresiz 14 camii ve 64 mescit, 8 Rum ve 1 Ermeni Kilisesi vardır. Bunların en büyük ve en güzelleri Kutlu Bey Camii ile Firdevs Bey Camiileri'dir. Bunların yanında 8 medrese, şehir dışında bir namazgâh, içerisinde 377 cilt kitap bulunan bir kütüphâne, bir rüştiye, 37 sıbyan mektebi, 6 hamam, 7 han bulunmaktaydı. Ayrıca şehirde resmi bina olarak bir hükümet konağı, telgrafhâne binasıyla askeri kışla ve 1833'te karantinahâne olarak yapılan ve daha sonra askeri depo olarak kullanılan bir bina mevcuttur¹⁰¹.

Karaman-Konya vilayetine 1846'da bağlanan Isparta şehri, 1867'de bu vilayetin bir sancak merkezi haline gelmiştir. 1857'de Karaman eyaletine bağlı Hamid Sancağı, Isparta ve Nâhiye-i Pavlu, Ağlasun ve Nâhiye-i İncirpazarı, Eğirdir, Barla, Yalvaç, Karaağac-ı Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Keçiborlu, Afşar, Ağros, Gönen'den oluşmaktaydı. 1831'de Hamid sancağı 39.311 erkek nüfustan ibaretti. 1869'da sancakta toplam 240 köy, tahminen 50.000 dolayında nüfus varken bu rakamlar 1877'de 280 köy, 64.000 nüfus şeklindeydi. 1882'de ise

⁹⁸ Nejat Göyünç, "Hane", *İ.A.*, c.15, İstanbul 1997, s.552-553.

⁹⁹ Böcüzade, *a.g.e.*, s.379.

¹⁰⁰ Böcüzade, *a.g.e.*, s.35.

¹⁰¹ Emecen, *a.g.m.*, s.199.

Isparta'nın merkez kazası, iki nâhiyesi, 29 köyü bulunmaktadır¹⁰². Kamusü'l-a'lam'da ise köy sayısı 52 olarak gösterilirken nüfus toplamı 45.000 olarak belirtilmiştir¹⁰³.

¹⁰² Emecen, *a.g.m.*, s.200.

¹⁰³ Sami, *a.g.e.*, s.858.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI

1)Isparta'da İdari Yapı

a)Sancak

Tanzimat yönetiminde ülke, Eyalet-Sancak-Kaza olarak üç ana birime bölünmüştür. Bu bölünme biçimi incelediğimiz dönemde varlığını aynen korumuştur. Sancak, Tanzimat öncesinde olduğu gibi asıl birim olmakla birlikte, kazalara birer müdür atanması sonucunda eyaletin bir alt birimi olmanın yanı sıra en küçük idari birim olma niteliğini yitirmiştir. Muhasıllığın kaldırılması ile birlikte yapılan düzenleme sonucu 1842 yılı başlarından itibaren yeni idari bölünme, Tanzimatın uygulandığı yörelerde yürürlüğe girmiştir. Tanzimat öncesi sancak yöneticisi olan mütesellimlik kurumunun görevlerini üstlenen kaymakamlık, günümüze dek aynı isimle varlığını korumuş bulunmaktadır. Gerçi isim olarak kaymakamlık Tanzimat öncesinde de mevcuttu. Kaymakamlar, doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı olup atanma ve diğer özlük işleri buradan yapılırdı. Ancak valilere karşı sorumlulukları olup bağımsız olarak önemli kararlar alıp yürütme yetkileri sınırlıydı¹⁰⁴.

Küçük Meclis (1849'dan sonra Sancak Meclisi) denilen ve eyalet meclisine benzeyen kurul yardımı ile sancağı yöneten kaymakam aynı zamanda bu meclisin de başkanıydı. Sancak Meclisi, kaymakam, mal müdürü, hâkim, tahrîrât ve mal başkâtipleri ve Müslümanlarla Müslüman olmayan toplulukların temsilcilerinden oluşuyordu. Eyalet meclisi yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak haftanın belli günlerinde toplanarak, sancağın yönetim, maliye, eğitim ve öğretim, belediye hizmetleri ile ilgili sorunlarını görüşüp kararlaştıracaktır. Şer'iatı ilgilendiren davalar dışında kalanları, kanun ve tüzüklerin öngördüğü biçimde görüşüp sonuçlandırmak da sancak meclisinin görevidir¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s.236.

¹⁰⁵ Çadircı, *a.g.e.*, s.236.

Sancak yönetiminde kaymakamın yanısıra mal müdürlerinin de önemli görevleri vardır. Sancak merkezindeki mal müdürü, eyaletin defterdarına karşılıktır. Hazine gelirleriyle bütün vergilerin sancak meclisi denetimi ve aracılığı ile toplanması, gerekli harcamaların yapılmasından mal müdürü sorumlu bulunuyordu. Kaza müdürlerinin gönderdikleri gelirleri kayıtlara geçirip üç ayda bir özetlerini eyalet meclislerine bildirmek, gerektiğinde ortaya çıkan aksaklıklarla büyük sorunları doğrudan doğruya kaymakamla birlikte hükümete iletip ne yapmak gerektiğini öğrenmek de mal müdürlerinin görevlerindendi¹⁰⁶. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde yer alan sancak ve şehirler tablo şeklinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Sancaklar

Hamid	Teke	Karahisar
-------	------	-----------

Tablo 2: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Şehirler

Isparta	Burdur	Antalya
Konya	Ankara	İstanbul
Kayseri	Kastamonu	

b)Kaza

Bugünkü idari teşkilatta ilçenin karşılığı olan kaza, Osmanlılar'da hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliği gösterir. Tamamen Osmanlılara has bir yapı olan kazanın coğrafi bir bütünlüğe sahip idari bölge haline gelişi, XVII. yüzyıldan itibaren tam olarak belirginleşmiştir. Kazanın idari, hukuki ve hatta askeri bakımdan bir bütün teşkil edecek şekilde yeni bir teşkilatın içinde yer alması 1835 sonrasında oluşturulmaya başlanmıştır. Hukuki idareci olarak kadının sosyal fonksiyonu geriledikten sonra coğrafyanın etkin olduğu yeni bir mali ve idari bütünlük ortaya çıkmıştır¹⁰⁷.

Kaza meclisleri, idari davaları, kaza gelir giderlerini incelerdi. Ayrıca kaza meclisinde mîrî malların yönetimi ve korunması, yerel sağlığa ait tedbirlerin

¹⁰⁶ Çadırcı, *a.g.e.*, s.240.

¹⁰⁷ Tuncer Baykara, "Kaza", *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.119-120.

alınması, beledi tesislerin yapım ve onarımı, köy yollarının yapım ve onarımı gibi konular görüşülür ve karara bağlanırdı. Bunların dışında kaza meclislerinin en önemli görevlerinden birisi de vergi için yapılan itirazların değerlendirilmesidir¹⁰⁸.

Muhasıllığın kaldırılmasından hemen sonra oluşturulan yeni yönetimin getirdiği bir kurum da kaza müdürlüğüdür. Kaza geçirdiği değişiklikler sonunda Tanzimat öncesi Türkiye’inde eski niteliğini tamamen yitirmiş bulunuyordu. Tanzimat’tan sonra yeniden idari bir birim olarak ortaya çıkan kazanın öncekiyle ancak isim benzerliği bulunmaktadır. Kaza müdürlerinin başta gelen görevleri vergilerin toplanmasıdır. Müdürlere başlangıçta görecekları hizmet karşılığında maaş ödenmemesi düşünülmüşse de kısa bir süre sonra bundan vazgeçilerek kazanın büyüklüğüne göre halk tarafından ödenmek kaydıyla maaş bağlanmıştır. Ayrıca büyük yerlerde müdürlerin tek başlarına bütün işleri yapmalarına olanak bulunmadığı göz önünde tutularak gerektiğinde hizmetlerinde 200-300 kuruş aylıkla birer kâtip çalıştırmaları uygun görülmüştür¹⁰⁹.

Hamid Sancağı 1857’de Karaman eyaletine bağlı bir sancaktır. Isparta da Hamid Sancağı’nın merkez kazasıdır. 1856-1858 yılları arasında Isparta kaymakamının Ahmed Nazif Efendi olduğunu incelemiş olduğumuz sicil defteri sayesinde öğrenmekteyiz. Defter kayıtlarından bu dönemde Burdur naibi Hüseyin Efendizade Mevlana Mehmed Tevfik Efendi, Isparta kazası mal müdürünün Zeki Efendi, tahrîrât kâtibinin ise Onur Efendi olduğunu anlamaktayız. 1856-1858 yılları arasında Isparta şehrinin bazı kaza müdürlerini şer’îyye sicil defterinden öğrenebilmekteyiz. Bu dönemde Uluborlu kazası müdürü Yakup Ağa, Kızılkaya kazası müdürü Ömer Efendi, İncir kazası müdürü İsmail Efendi’dir. Bunların yanında Bucak kazası sandık emini Hasan Efendi, Yenişehir kazası sandık emini Mehmed Efendi, Hamid Sancağı evkaf müdürü Hafız Mehmed Arif Efendi, Konya naibi Mevlana Zeydali’dir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hamid Sancağı’nın merkezi Isparta olmak üzere toplam on dört tane kazası mevcuttur. Bunlar: Keçiborlu, Gönen, Ağlasun, İncir, Uluborlu, Hoyran, Eğirdir, Barla, Ağros, Pavlu, Yalvaç, Karaağaç ve

¹⁰⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s.82.

¹⁰⁹ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 240.

Afşar'dır¹¹⁰. XVIII. yüzyılda Hamid Sancağı'nın merkezi Isparta dâhil olmak üzere toplam yirmi tane kazası mevcuttur. Farklı olarak bu dönemde Burdur, Gölhisar, Yeşilova, Acıpayam, Kemer Hamid, Tefenni vardır¹¹¹. XIX. yüzyılın ilk yarısında ise Hamid Sancağı'nın Isparta dâhil olmak üzere on dört kazası bulunmaktadır¹¹². İncelemiş olduğumuz sicil defterinde geçen Hamid Sancağı'na bağlı on dört kaza ve diğer kazalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen

Kazalar

Yalvaç	Keçiborlu	Gönen
Uluborlu	Eğirdir	Gölhisar
Karaağaç	Ağros	Hoyran
Bucak	Kızılkaya	Barla
İncir	Ağlasun	Pavlu
Afşar	Kulcarabağı	Gelendost
Elmalı	Bolvadin	Sandıklı
Yenişehir	Akşehir	Beyşehir
Bor	Taşkebir	

c) Köy

II. Mahmud döneminde ülke yönetimi alanında yapılan yeniliklerden birisi muhtarlık kurumunun oluşturulmasıdır. Günümüzde bazı değişikliklerle varlığını sürdürmekte olan muhtarlık kuruluncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda köylerde kethüda, ihtiyar bazen de muhtar denilen kimselerin, köyü temsilen bazı görevler yaptıkları bilinmektedir. Kentlerde ise mahalle düzeyinde aynı görevleri imamlar yerine getirmektedir. Başkent dışındaki kent, kasaba ve köylerde muhtarlıkların kurulması 1833 yılında olmuştur. İlk defa Kastamonu mahalleleriyle sancağa bağlı kazaların mahallelerinde muhtarlık teşkilatı Mütesellim Dede Mustafa Ağa tarafından kurulmuştur¹¹³.

Muhtarlar, mahallelerinden ölen, göç eden veya başka mahalleye taşınan kimselerin adlarını mahalle defterlerinden silip günü gününe Defter Nazırı'na bildirmekle yükümlüdürler. Ayrıca mahallede doğanları da kaydedip haber

¹¹⁰ *Isparta Şer'îyye Sicilleri 188*, s.122/h.3.

¹¹¹ M. Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'îyye Sicillerine Göre)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Isparta 2004, s.10.

¹¹² Köstüklü, *a.g.e.*, s.13.

¹¹³ Çadircı, *a.g.e.*, s.38.

vermekteydiler. Muhtarlar, hükümet-halk ilişkilerinde bu döneme kadar mahalle imamları ile ayanların yapmakta olduğu işleri yapmaya başlamışlardır. Tanzimat'ın ilanından sonra unvanları ve seçilme yöntemleri değişmeksizin devam etmiş, kendilerine verilen görevler daha da artmıştır. Özellikle köy halkının devlete ödemek zorunda olduğu bütün vergilerin muhtarlar tarafından toplanıp ilgililere teslim edilmesi Tanzimat döneminde muhtarların başlıca görevleri olmuştur¹¹⁴.

Isparta'nın 1856-1858 yılları arasında köylerinden toplanan vergilerle ilgili kayıttan on iki tane köyünün olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar: Çünür, Deregüme, Darıviran, Ali, Hacılar Kebir, Hacılar Sağır, Sav, Lağos, Kışla, Kayı, Geyran, Diyadin'dir¹¹⁵. 1820-1836 yılları arasında da Isparta'nın on iki adet köyü vardır¹¹⁶. Aşağıdaki tabloda 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde geçen bütün köy isimleri verilmiştir.

Tablo 4: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Köyler

Kışla	Körküler	Ali
Lağos	Çünür	Kuleönü
Yassıviran	Deregüme	Kundus
Dırsingi	Sav	İslam
İncesu	İlegüb	Akhisar
Çukur	Kuyucak	Hacılar Kebir
Askeriye	Çoban	Çeltik
Geyran	Bayat	Kayış
Karaveli	İğdecik	Paşa
Yarıkkale	Başköy	Gölbaşı
Biradiz	Sülemiş	Kuzköy
Kestel	Gökdere	Kayı
Huzur	Kursarı	Senirkent
Aşağıkaşıkara	Garipçe	Badem Ağacı
Kızıllı	Çelebi-yi Kebir	Çebiş
Çirkin	Çeltikçi Çiftliği	Hacılar Sağır

d) Mahalle

Mahalle kelimesi devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder. Mahalle küçük değişikliklerle diğer İslam

¹¹⁴ Çadırcı, *a.g.e.*, s.39-40.

¹¹⁵ *İŞS 188*, 122/2.

¹¹⁶ Köstüklü, *a.g.e.*, s.16.

devletlerinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Muhtar bütün mahallenin kefil, imam da muhtarın kefilidir. Tanzimat'a kadar mütesellimler tarafından denetlenen muhtarlar bu tarihten sonra muhtemelen muhassıllar ve zaptiye amirlerince denetlenmiştir. Osmanlılarda XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Müslüman mahallelerin sorumlu yöneticisi imam, Gayrimüslim mahallelerin yöneticisi haham veya papaz'dır. 1827'de imamların görevlerinde yolsuzluk yaptıkları ortaya çıkınca her mahalleye iki muhtar tayin edilmiştir. Muhtarlık teşkilatı kurulunca imama göre muhtar daha yetkili olmuştur¹¹⁷. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde muhtarın geçtiği bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıta Ağlasun kazası Başköy karyesi muhtarı olan Nazif Süleyman, darb ile ilgili bir hükümde şahit olarak geçmektedir¹¹⁸.

Isparta şehrinin bu dönemde yirmi dokuz mahallesi vardır. Bunlar: Karaağaç, Keçeci, Doğancı, Çelebiler, Yaylazade, Dere, Hisar Efendi, İskender, Sülübey, Cami-i atik, Debbağhane, Hocazade, Tekye, Germiyan, Cedit, Kır, Emre, Çavuş, Temel, Ermeniyan, Yenice, Hacı İvaz, Şih, İnneci, Hacı Elfi, Saçmacı, İlisucu, Fazlullah ve Ören'dir¹¹⁹. Yine XIX. yüzyılın ilk yarısında Isparta şehrinin yirmi dokuz tane mahallesi vardır¹²⁰. İncelemiş olduğumuz sicil defterinde Isparta'ya bağlı mahallelerin dışında başka mahallelere de rastlanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda sicil defterinde geçen bütün mahalleler gösterilmektedir.

Tablo 5: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Mahalleler

Cami-i atik	Yaylazade	Kaş
İskender	Karaağaç	Emre
Temel	Hamam	Çelebiler
Çavuş	Turgutlu	Dere
Fazlullah	Ermeniyan	Yakacı
Hisar Efendi	Doğancı	Tekye
Germiyan	Avran	Hacı Ali
Kır	Hacı Elfi	Hacı İvaz
Şeyh Sinan	Ulubey	Pazar
Hacılar	Paşa	Tahtapazarı

¹¹⁷ Ali Murat Yel-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", *İ.A.*, c.27, Ankara 2003, s.323-326.

¹¹⁸ *İŞS 188*, 20/1.

¹¹⁹ *İŞS 188*, 122/2.

¹²⁰ Köstüklü, *a.g.e.*, s.14.

Cedid	Kasap	Kale
Hacı Ömer	Hocazade	Elçi
Hisarca	Debbağhane	Yenice
Kutlubey	Cami-i kebir	Kötürlü
Camii	Hacı İbrahim	İnneci
Saçmacı	İlisucu	Ören
Şıh	Sülübey	

e)Isparta Yöresindeki Cemâât ve Aşiretler

Osmanlı toplumunu oluşturan önemli unsurlardan birisi konar-göçerlerdir. Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibaren Ege ve Marmara'ya kadar uzanan batı kısmı ile Rumeli'de yaşayanlarına Yörük, Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibaren doğu ve cenubda kalan bölgeleri ile Suriye ve Irak'ta yaşayanlarına ise Türkmen adının verildiği görülmektedir. Bu zümreler ağırlıklı olarak koyun ve keçi olmak üzere at, katır ve deve gibi hayvanlardan meydana gelen sürüleriyle, kışın kasaba ve köy gibi iskân yerleri civarında konan ve zamanı geldiğinde de yaylalara göçen, dolayısıyla yaylak ile kışlak arasında daimi hareket halinde bulunan insanlardan oluşmaktadır. Gerçek anlamda göçebe hayatı yaşayan aşiretlere nazaran, bazı konar-göçer grupların, yazın hayvancılık ile uğraşmaları yanında kışlaklarında ekinlik, yani bir nevi küçük ziraat yaptıkları da göz önünde bulundurulmalıdır¹²¹.

Konar-göçerler yaşayış tarzlarının bir gereği olarak yaylak-kışlak hareketine bağlıdırlar. Onların bu hayat tarzı biraz da hayvanlarına otlak bulmak düşüncesinden doğmuştur. Bununla beraber kısmî de olsa küçük çapta ziraatle meşgul oldukları da görülmektedir. Konar-göçerler hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri, şehir ve kasaba kenarlarındaki pazar yerlerinde ihtiyaç duydukları yiyecek, giyecek gibi mallarla değiştirmişler ve böylece yerleşik halkla iktisadi yönden bir bütünlük oluşturmuşlardır¹²².

Tanzimat ile başlatılan reformlardan aşiretler de etkilenmiştir. Aşiretler toplumdaki genel çözümlenmeye paralel olarak devletin inşasında oynadıkları önemli rollere rağmen bu dönemde buldukları bölgedeki meskun ahalinin huzurunu bozmaya başlamışlardır. Tanzimat devri devlet adamlarınca aşiret ve kabilelerin önce nizam altına alınmaları ve ileride yeni bir düzenleme yapıncaya

¹²¹ Karaca, *a.g.e.*, s.162.

¹²² Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1998, s.112.

kadar eski usul üzerine idare edilmelerine karar verilmiştir. 1840 yılından itibaren taşra teşkilatlarına gönderilen emirlerle, taşra ileri gelenlerinden bölgelerinde aşiret bulunan mahaller, hane miktarları, beyleri gibi hususlarda ayrıntılı lahiyalar hazırlamaları istenmiştir. Bu tarihten itibaren de aşiretlerin iskanına başlanmıştır. Aşiretlerin iskan sebepleri arasında aşiret eşkıyalıkları, aşiretlerden vergi toplanması gerekliliği, ziraatı canlandırmak, asker temin etmek gibi meseleler yer almaktadır¹²³.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde çeşitli cemâât ve aşiretlere rastlanılmıştır. Isparta sancağı dahilinde gezgin aşiretlerden Sarıkeçili, Saçıkaraalı, Koşucu, Hacıası, Karakoyunlu, Yörük, Basaroğlu, Tırtar nâmlarında birtakım cemââtler,¹²⁴ yaz aylarında Isparta'ya gelip konarlar, kışın Antalya sahillerine göçerlerdi. Bunların bir kısmı Dalaman, Finike, Beşkaza, Tarsus, Konya Ereğli'sine yerleşip kalmıştır. Bunlardan Gönen civarına gelen Sarıkeçili Aşireti kırk yıldan beri kışlaklara gitmemiş ve Kızılköy mevkiinde kalmışlardır¹²⁵. Karakoyunlu aşiretinin XV. ve XVI. yüzyıllara ait tapu tahrîr defterlerinden Teke yöresinde de faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır¹²⁶.

Karaçakal Aşireti,¹²⁷ 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde yer almakta olup X. yüzyıldan beri bölgede yaşayan bir Türkmen cemââtidir. Bu cemââtin Uşak, Eşme, Mender, Horye, Alaşehir, Şuhud kazalarında ve havalideki kasaba ve köylerde gezdikleri anlaşılmaktadır. Bu aşiretin de bugün yine aynı çevrede ikamet ettiği ve bazı köylerde aşiretin adını taşıyan mahallelerin olduğu bilinmektedir¹²⁸.

Saçıkaraalı Aşireti,¹²⁹ Eğirdir nüfusuna kayıtlı 1.650 nüfuslu, büyük bir aşiret olup kışları Antalya'ya giderek, Mayıs'ta Isparta'ya geri gelmiştir. Bir kısmı Eğirdir'le, Karaağaç kazaları arasındaki Anamas yaylasında, bir kısmı da Uluborlu kazası dâhilindeki Korudağı adındaki bölgeye yerleşmiştir. Geçimleri, hayvancılık, yağcılık ve peynirciliktir. Kadınları da erkekleri gibi, her işi

¹²³ Celâl Erdönmez, "Tanzîmat Devrinde Aşiretlerin İskân Politikası", *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.4, Isparta 1999, s.241.

¹²⁴ *IŞS 188*, 93/1, 25/1, 153/3, 147/3, 98/4, 98/4.

¹²⁵ Böcüzade, *a.g.e.*, s.68.

¹²⁶ Mehmet Ali Ünal, "XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cema'at ve Aşiretler", *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.1, Isparta 1995, s.224.

¹²⁷ *IŞS 188*, 95/1.

¹²⁸ Özdemir, *a.g.t.*, s.33.

¹²⁹ *IŞS 188*, 35/1.

görmüşlerdir. Aşiretin kadınları avcılık, atçılık ve at binmede mahirdir. Nebati boyalarla boyanmış ipliklerle halı ve kilim yapmışlar, hırsızlık, zina gibi suçları aralarında cezalandırmışlardır¹³⁰.

Eğirdir kazasının, Hoyran nâhiyesinde Tırtar¹³¹ ve Karaağaç'ın Afşar nâhiyesinde Karaçakal ve Kütüklü Aşiretleri bulunmaktaydı. Aşiretin mensuplarının tamamı Müslüman ve Hânefi mezhebini benimsemişlerdir. Hocaları, imamları ve kâtipleri olan bu aşiretleri yer yer iskân etmek mümkün olmamıştır. Zorla iskân edilenler de köylerini yakarak yine gezginci hale gelmişlerdir. Yerli halkın aşiretlerden faydalanmak için bu aşiretlere hoş muamele ettikleri sanılmaktadır¹³². Tırtar aşireti günümüzde dağlık alanlardan Erdemli çevresine inerek yerleşik hayata geçmiştir. Yerleşenler narenciye ve sebze yetiştiriciliği ile uğraşmışlardır¹³³.

Tahtacı Aşireti ise Uluborlu, Yalvaç ve Karaağaç bölgesinde yaşamlarını sürdürmüştür. Isparta şehir merkezine yerleşenler ise Turan mahallesinde ve hastane yanındaki Tahtacı mahallesinde bulunmaktaydı¹³⁴. Aşağıdaki tabloda sicil defterimizde rastladığımız cemâât ve aşiret isimleri verilmektedir.

Tablo 6: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Cemâât ve Aşiretler

Karaçakal	Tırtar	Basaroğlu
Hacıasi	Karakoyunlu	Hacıkaralı
Koşucu	Yörük	Saçıkaralı
Sarıkeçili		

İncelemiş olduğumuz sicil defterindeki kayıtlarda bazı mevki isimlerine rastlanılmıştır. Bu mevki isimleri daha çok darb ve cinayet davaları olmak üzere birçok kayıta geçmiştir. Aşağıdaki tabloda defterde geçen mevki isimleri gösterilmiştir.

¹³⁰ Böcüzade, *a.g.e.*, s.69.

¹³¹ *IŞS 188*, 89/6.

¹³² Böcüzade, *a.g.e.*, s.69.

¹³³ Ali Çelik, *Bir Yörük Çocuğunun Sergüzeşti ve Yörüklerin Dünyası*, Isparta 2006, s.49.

¹³⁴ Selçuk Demirgil, *Mazideki Isparta*, Isparta 2007, s.65.

Tablo 7: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Mevkiler

Tolu Boğazı	Kızıldağı	Kızılbey
Bakarcak	Gökçay	Uluçukur
Bayırlar	Kırkeklik	Karatırak
Kayabaşı	Eşmetaşı	Akkeçili
Topraklı	Kumyolu	Ortabağlar
Çukur Değirmenönü	Gökbel	İncir Pazarı

İKİNCİ BÖLÜM SOSYAL HAYAT

1) Aile Yapısı

Akrabalık ilişkisi ile birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdikleri topluluğa aile adı verilir. Aile tüm topluluklarda önemlidir. İslam ve İslam öncesi dinler de aile mefhumuna önem vermişlerdir. Aile bireyleri ve özelliklerinin dinlere ve toplumlara göre değişiklik gösterdiği bilinmektedir¹³⁵. Osmanlı İmparatorluğu'nda aile üstüne yapılan çalışmalar, tek model bir aile yapısından bahsetmenin yanlış olduğu fikri ile başlar. Aile yapısının farklı bölgelerde ve farklı zamanlarda değişiklikler gösterdikleri belirtilir¹³⁶. Aile; anne, baba, çocuklar, bazen çocukların çocukları yani torunlardan meydana gelmektedir. Sadece eşlerden oluşan ailelere de rastlanmaktadır. Amca, hala ve onların çocukları ile dayı, teyze ve onların çocukları ise aile yakınları olup aile kurumunu çevreleyen veya onun uzantısını teşkil eden unsurlardır¹³⁷.

Osmanlı aile tipini geniş aile diye tanımlamak doğru değildir. Çünkü yapılan birçok incelemeler sonucunda elde edilen bilgiler Osmanlı ailesinin sanıldığı gibi geniş aile olmadığını ortaya koymaktadır. Osmanlı toplumunda geniş aile tipinin yaygın olmadığını tereke kayıtları bize göstermektedir. Ölen kişilerin bıraktıkları eşya, mal, mülk, para vs.'lerini içeren terekelerin hukuki olarak hak sahiplerine intikâlini gösteren "Şer'îyye Sicileri"ndeki kayıtlar, Osmanlı devrindeki Türk aile kurumu ile bunun genişliği ve büyüklüğü hakkında bize önemli fikirler vermektedir¹³⁸. Osmanlı ailesinin çok çocuklu olanları istisnadır. En fazla tekrar edenler bir, iki, üç çocuklu ailelerdir. Köylü aileler şehrli aileleri, Müslüman olmayanlar olanları çocuk sayısı bakımından çok az geçmektedir. Kız çocuklarının erkek çocuklarından biraz fazla olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yine kadınların erkeklerden daha uzun ömürlü oldukları

¹³⁵ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *İ.A.*, c.2, İstanbul 1989, s.196.

¹³⁶ Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.599.

¹³⁷ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *T.A.*, c.14, Ankara 2002, s.28.

¹³⁸ Güler, *a.g.m.*, s.28.

genel bir eğilim olarak ilave edilebilir. Bu çerçeve içerisinde klasik dönem Osmanlı ailesinin nüfusu ortalama olarak beş kişiyi dahi bulmamaktadır¹³⁹.

Tereke kayıtlarında ölen kişilerin kanuni mirâsçıları tespit edilmektedir. İlk mirâsçı şayet kişi evli ise eşi olmaktadır. Erkeklerin evliliklerinde birden fazla eşe sahip olup olmadıkları da bu kayıtlardan takip edilebilmektedir. Zira nikâhlı olduğu her eşine kanuni mirâs hakkı doğduğu için bunun kaydedilmesi zorunludur¹⁴⁰. Eş veya eşlerden sonra ölen kişinin diğer mirâsçıları olan çocukları kaydedilmektedir. Çocukların da yetişkin veya küçük yaşta oldukları ayrıntılı şekilde belirtilerek kayda geçirilmiştir. Burada kız veya erkek çocuklar kendilerine kalan mirâsın sevk ve idaresine bakabilecek durumda, yani reşid iseler mirâs hisseleri bizzat kendilerine bırakılmaktadır. Mirâsçı çocukların reşid olmadıkları zamanlarda da vasîlik müessesesi devreye sokulmaktadır. Böylece çocukların mirâs hakkı reşid oluncaya kadar vasîleri üzerine verilmektedir¹⁴¹. Yine tereke defterlerinde vefat etmiş olan kişilerin validesi veya babası da hayatta ise onlara, kız kardeşleri ve erkek kardeşleri varsa onlara da mirâs kaldığına rastlamaktayız. Bunların yanında vefat etmiş olan kişilerin mallarına bakarak, vefat etmiş olan kişinin zengin veya fakir olup olmadığı da anlaşılmaktadır.

Yine terekenin analizi ile ailenin geçim kaynakları hakkında bir fikir sahibi olabilmemiz mümkün gözükmemektedir. Eğer terekede çok sayıda, keçi, koyun ve bunlarla ilgili malzeme varsa bu ailenin hayvancılıkla geçimini sağladığını göstermektedir. Bunun yanında terekesinde top top kumaş ve bunları ölçmeye yarayan ölçü aletleri bulunan, çarşıda dükkân sahibi kişilerin de esnaf olduğunu ve ticaretle uğraştığını anlayabiliyoruz. Terekelerdeki bazı malların değer durumları, bize ailenin geçim kaynaklarını veya aile içinde o malın yeri ve önemini anlamamızı kolaylaştırmaktadır¹⁴².

¹³⁹ Tabakoğlu, *a.g.m.*, s.25.

¹⁴⁰ Hasan Kür, *210 Numaralı Şer'îyye Siciline Göre Burdur Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008, s. 23.

¹⁴¹ Celâl Erdönmez, *Şer'îyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2004, s.164.

¹⁴² Nuri Köstüklü, "Osmanlı- Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Uşak, 2008, s.23.

a)Evlilik

Evlilik; karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve yararlanmaya olanak tanıyan ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızai bir sözleşmedir. Evlilik, toplum hayatının zaruri kıldığı medeni bir akit ve sosyal bir kurumdur. Evlilik kurumu devam ettiği müddetçe toplumun geleceği güven altındadır¹⁴³.

Evlenmede akdin bir takım şartları vardır. Bunlardan birincisi taraflara ait şartlardır. Burada da evlenme ehliyeti yer alır. Evlenme ehliyeti başkalarının iznine gerek duyulmadan evlenebilmeye denir. Ehliyeti yerine getirmede en önemli şartlar kişinin deli olmaması, hür olması ve bülüğa ermiş olmasıdır. Yalnız bir erkeğin evlenebilmesi için bülüğa ermesi gerekmiyordu. Osmanlı Devleti'nde kadın ve erkeğin evlenebilmesi için tam ehliyetli olması gerekiyordu. Ayrıca bunun yanında evlilikte dini şartlar da vardı. Müslüman bir erkek ancak Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerle evlenebilir fakat bu dinler dışındaki dinlerden olanlarla evlenemezdi. Yine Müslüman bir erkek evli bir kadınla ve iddet (boşandıktan sonra geçmesi gereken 3 ay) bekleyen bir kadınla da evlenemezdi. Müslüman bir kadın da Gayrimüslimle evlenemezdi. Aralarında kan, süt akrabalığı olanlar ile evlenmelere bağlı olarak akraba olanlar da evlenemezlerdi¹⁴⁴.

Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden guruplar arasında evlenme pek azdır. Dini hükümler, Müslüman erkeğe bu hakkı vermekle birlikte, Gayrimüslim cemaatler bu gibi gelişmeleri canla başla önlemekteydiler. Bazı yerlerde görevli Müslüman memurların veya tacirlerin geçici olarak Hristiyan kadınlarla evlendiği görülmüştür. Ancak bu tür evliliklere de Osmanlı toplumunda az rastlanmaktadır¹⁴⁵. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde evlilikle ilgili kayıtlara bakıldığında Müslüman ve Gayrimüslimler arasında evliliğin yapılmadığı görülmektedir. Defterde nikâh akidlerinde genellikle mehir bedellerinin bulunduğu ve beş altı kişinin şahit olduklarına rastlanılmaktadır.

¹⁴³ Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul 2006, s.299.

¹⁴⁴ Somer Salman, *Lefkoşa'nın 8 Numaralı Şer'îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010, s.33.

¹⁴⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2001, s.74.

İslam hukukuna göre dört eşle evlilik yapılabilir. Müslüman Osmanlı ailesinin çok zevceli bir düzene dayandığı yaygın bir görüş olmakla birlikte doğru değildir. Osmanlı cemiyetinde çok zevceli evlilik ne gayri ahlaki ne de gayri kanunî bir durumdur ama hoş karşılanmaz. Kentsel alanda eşler arasında ekonomik ve sosyal eşitsizlik olduğu takdirde bu evlilik servetin cazibesiyle mümkündür. Gelir grupları ve toplumsal konumları yakın eşlerin kurduğu yuvada kuma getirilmesi mümkün değildir. Gelir düzeyi düşük geniş halk kesiminde ise bu tür bir kurumun yerleşmesi zaten mümkün değildir¹⁴⁶.

Osmanlılarda evlilik konusunda şu ana kadar yapılmış araştırmaların ortaya çıkardığı belki de en önemli sonuç, bugüne kadar çok kadınla evliliğin rolünü iyice abartmış olduğumuzdur. Elimizde bir kentte, hatta kentin bir mahallesinde oturanların bile tam bir listesi bulunmadığı için sayı belirtmemiz çok zor olsa da sayfalar dolusu zabıtların tutulduğu mirâs davalarına bakıldığı zaman çok kadınla evlenenlerin hiç de fazla olmadığı görülmektedir. Bu belgelerde kayıtlı eksiksiz veraset listelerinde eş olarak çok ender iki kadının adı geçmektedir. Oysa ölenin dul eşlerinin her durumda mirâstan pay alma hakları vardır. Gerek yer gerek zaman bakımından bu durumun saptandığı örnek o kadar çoktur ki bir Anadolu kentinde yaşayan normal bir ailede tek eşli evliliğin geçerli olduğunu kabul etmemiz kaçınılmazdır¹⁴⁷.

İncelediğimiz sicil defterinde daha çok tek eşle evliliğin yaygın olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında ise üç kayıta iki eşle evliliğe rastlanmaktadır. Bu evliliklerin ikisinin Müslüman toplumda, birinin ise Gayrimüslim toplumda olduğu anlaşılmaktadır. Mesela incelediğimiz sicil defterinde bir kişinin iki kadınla evli olduğu görülmektedir. "*Medine-i Isparta mahallâtından Yaylazade mahallesi ahalisinden ve tüccarından iken vefat eden Süleyman Ağa ibn el-hac Memiş Ağa nâm müteveffânın zevc-i metrûkesi Havva bint-i Mehmed ve diğer zevcesi Ayşe bint-i Ali nâm Hatunlar ile mezbûre Ayşe'den olan sulbî sağır oğlu Osman ve sulbî sağire kızı Vesile nâm sağiran...*"¹⁴⁸. Bu kayıttan, Süleyman Ağa'nın ilk eşinden çocuğunun olmadığı ve belki de bu yüzden ikinci bir evliliği

¹⁴⁶ Ortaylı, *a.g.e.*, İstanbul 2001, s.89.

¹⁴⁷ Surayı Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Elif Kılıç), İstanbul 1998, s.117.

¹⁴⁸ *IŞS 188*, 72/1.

gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum ikinci bir hanım almak için geçerli bir sebep sayılabilmektedir. Buradan yola çıkarak kocanın ilk karısından çocuğu olmadığı halde karısını boşamadığı ve mirâstan ona da pay ayırdığını anlamaktayız. Diğer iki eşle evliliğin nedeni ilk eşin vefat etmesi olabilir. Çünkü tereke kayıtlarında ilk eşin kocadan önce öldüğü belirtilmiştir. Yalvaç ile ilgili şer'îye sicilleri kaynak alınarak yapılmış olan çalışmaya göre 1905-1908 yılları arasındaki 35 adet tereke kaydında yer alan 35 aileden 31'i bir eşle evlidir. Geri kalan 4 ailede ise iki eşle evlilik vardır. Üç ve dört kadınlı evli erkeklere rastlanılmamıştır¹⁴⁹. Bunlardan yola çıkarak Isparta toplumunda çok eşle evliliğin pek yaygın olmadığından bahsedebiliriz.

Birden fazla kadınla evlenmenin yegâne sebebi, İslâm dininin dört kadına kadar evlenmeye izin vermesi değildir. Bunun yanı sıra erkeklerin meslekleri, gelirleri, yerleşim yerleri, sosyal mevkileri, soylarını devam ettirmek amacıyla erkek çocuğa sahip olma istekleri, eşlerinin kısır veya hasta olması gibi sebepler de bulunmaktadır¹⁵⁰.

Osmanlı ailesi gündeme geldiği zaman en fazla tartışmaya açık konuların başında şüphesiz çok eşlilik meselesi gelir. Ancak bu yaygın fakat yanlış bir görüştür. Bu konu, yabancı yazarların da etkisi ile yerli yazarlar tarafından da sıkça istismar edilmekte ve üzerinde spekülasyonlar yapılmaktadır. Her şeye rağmen, ana kaynakların incelenmesi ile mesele ortaya konulmakta ve sanılanın aksine bir sonucun ortaya çıkmış olduğu gözlenmektedir¹⁵¹.

İslam hukuku nikâhta taraflar için bir yaş sınırlaması getirmemiştir. Şer'î hukuka göre hangi yaşta olursa olsun çocuklar velileri tarafından evlendirilebilirler çünkü evlenme için mümeyyiz ve balığ olma şartı yoktur. Evlenme ehliyetine sahip olmayan kişiler üzerinde velilerin kullandığı velayet hakkı “velayet-i icbâr” olarak nitelendirilirdi. Hânefi mezhebi dışındaki mezhepler, baba ve dede gibi çok dar bir zümreye bu hakkı tanımışken Hânefi mezhebi, çok sayıda akrabaya zorlayıcı velayet yetkisini vermiştir¹⁵².

¹⁴⁹ Nuri Köstüklü, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile*, Konya 1996, s.41.

¹⁵⁰ Arzu Pehlevan, *1495 Numaralı Şer'îye Sicili Defterine Göre Rize'nin Ekonomik ve Sosyal Hayatı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s.34.

¹⁵¹ Erdönmez, *a.g.t.*, s.168.

¹⁵² Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.366.

Isparta’da yaşayan Müslüman toplumunda velileri tarafından küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarına rastlanılmaktadır. İncelediğimiz şer’îyye sicilinde görüşümüzü destekleyen bir kayıt bulunmaktadır. “*Livâ’ Hamid mülhakatından Yalvaç-ı Karaağaç kazasına tabi (...) karyesi sakinlerinden tahminen dokuz yaşında Emine bint-i Halil nâm sağirenin babası ve velisi Halil bin Mustafa livâ’ mezbûr meclisinde karye-yi mezkûr ahalisinden olan İsmail bin Mehmed nâm âkil bâliğ muvâcehesinde takrîr ü kelâm edüb mezbûr İsmail velisi olduğum kızım sağire-i mezbûre Emine mehr-i müeccel¹⁵³ ve muaccel¹⁵⁴ tesmiyesiyle? tezvîc taleb olmağla ben dahi yüz yirmi beş kuruş mehr-i müeccel ve iki bin kuruş mehr-i muaccel tesmiyesiyle? işbu meclis-i şer’î mezbûre Emine vech-i şer’î üzere akd ve tezvîc eyledim dedikde...*”¹⁵⁵. Bu hükümden küçük kız çocuklarının velilerinin izniyle küçük yaşta evlendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca evliliklerin aynı köy ve mahalleden olabildiği gibi, başka köy ve mahallelerden gerçekleştirildiğine rastlanılmaktadır.

Genellikle nikâh kayıtlarında evlenen kişilerin kendi rızalarıyla ve belirtilen mehir bedeli karşılığında evlendikleri görülmektedir. Nikâh işlemlerinde tarafların ve şahitlerin mahkemede hazır olduğu, erkek tarafının belirtilen miktardaki mehir bedeliyle kızla evlenmeyi talep ettiği, kızın da bu mehir bedeline razı olup kendi rızasıyla evlenmeyi kabul ettiği görülmektedir.

Müslüman toplum arasında gerçekleşen evlenmede mehr-i muaccel bedelinin olmadığına da rastlamaktayız. “*Medine-i Isparta’ya tabi Sav karyesi sakinlerinden Ayşe bint-i Mustafa nâm Hatunun mâni’ şer’îsi olmadığından meclis-i şer’îde Topaloğlu Osman bin İbrahim nâm kimesneye altı akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle? nefsinin merkurum tezvîc ve tenkîh eylediğinde oldahi ber-vech-i muharrer tezvîc ve tenkîh kabul eyledi...*”¹⁵⁶.

¹⁵³ Boşanma ve ölüm halinde kız tarafına verilmesi kararlaştırılmış olan bedeldir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, Ankara 2006, s.603.

¹⁵⁴ Nikâhta kız tarafına verilen ağırlık, para, başlıktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, Ankara 2006, s.603. Fıkıh kitaplarında sadak, sîdâk, saduka, nihle, alâik, fariza, adları verilen mehr; evlenirken erkeğin karısı olacak kişiye verdiği mal veya para; kadının sahih bir nikâh akdiyle hak ettiği mal ve nikâhın tabîî bir sonucudur. Mehr kelimesinin çoğulu mühûr ve mühûredir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Bağmancı, *216 Numaralı H.1315-1317 (M.1897-1899) Tarihli Urfa Şer’îyye Sicilinin Hukuksal Analizi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2006, s.54-56.

¹⁵⁵ *IŞS 188, 90/4.*

¹⁵⁶ *IŞS 188, 1/1.*

Defterde geçen kayıtlardan mehir bedellerinin çoğunlukla para olarak verildiğine, bazen ise eşya, tarla, bağ, bahçe gibi mülklerin de mehir bedeli olarak verildiğine rastlanmaktadır. Ağlasun kazasına tabi Baş karyesi ahalisinden olan (...) bint-i Musa mehr-i muaccel bedeli olarak 400 kuruş verilmiş bunun yanında yine mehr-i muaccel bedeli olarak bir adet altı parmak entari, bir çuka mintan, bir şalvar, bir şal, bir kuşak, bir fes ve bir ayna verilmiştir¹⁵⁷. Mehirlerin miktarı ve bedeli taraflar arasında yapılan görüşmelerde belirlenmektedir.

Birçok hükümde evlenme olaylarının kızın kendi rızasıyla olduğu görülmektedir. “*Medine-i Isparta’ya tabi Kışla karyesi sakinlerinden Emine bint-i Osman nâm Hatun meclis-i şer’îde işbu bâis Ali bin Hasan mahzarında takrîr ü kelâm edüb mezbûr Hasan beni mehr-i müeccel ve muaccel tesmiyesiyle? tezvîc taleb olmağla ben dahi kendi rızam ile yüz altmış altı kuruş mehr-i müeccel ve üç yüz kuruş mehr-i muaccel tesmiyesiyle? vech-i şer’ üzere nefsimi işbu meclis-i şer’î mezbûr Ali’ye akd ve tezvîc eyledikde ol dahi ber-vech-i muharrer tezvîc ve kabul eyledim dedikde...*”¹⁵⁸. XIX. yüzyılın ikinci yarısında şer’îyye sicilleri temel alınarak yapılan bir çalışmada Rize şehrinde gerçekleşen evlilikler genellikle büluğ çağına ermiş kimselerin kendi rızalarıyla olmuştur¹⁵⁹. İncelemiş olduğumuz sicil defterinde yer alan evlilikle ilgili kayıtların genelinde de kişilerin kendi rızalarıyla evlendikleri görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz şer’îyye sicili defterinde evlenme ile ilgili kayıtlar arasında Isparta’da görev yapan devlet adamlarının çocukları da yer almaktadır. Bu dönemdeki Isparta kaymakamı Ahmed Nazif Efendi’nin kızı Fatma Hanım, Ali Şevki Efendi ile evlenmiş ve bu evlilik kayıtlara yansımıştır¹⁶⁰. Bu kayıt diğer evlilikle ilgili kayıtlardan mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel bedelleri açısından farklıdır. Buradaki mehir bedellerinin diğer evlilikle ilgili kayıtlardaki mehir bedellerinden fazla olduğu görülmektedir. Yine bu kayıta diğerlerinden farklı olarak şahit olan kişiler arasında devlet adamları vardır. Şahitler arasında Isparta mal müdürü Ali Münir Efendi, tahrîrât kâtibi Onur Efendi, Zabtiye çavuşlarından Emin Ağa bin Süleyman ve tebaadan Abdullah Ağa bin Abdullah bulunmaktadır.

¹⁵⁷ İŞS 188, 117/5.

¹⁵⁸ İŞS 188, 45/2.

¹⁵⁹ Pehlevan, a.g.t., s.23-24.

¹⁶⁰ İŞS 188, 171/2.

Evlilikle ilgili diğer kayıtlarda ise şahitlerin daha çok halktan kişiler olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz defterde geçen kayıtlardan bir tanesinde baba kızının haberi olmadan kızını kocaya vermiştir. Kızın bu durumu öğrendiği zaman mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Yalvaç kazası Körküler karyesi ahalisinden İbiş Ağa kızını, kızının haberi olmadan Mehmed bin İbiş evlendirmiştir. Kız, durumdan haberdar olunca mahkemeye dava açmıştır. Bu evliliğin caiz ve gerçek olmaması, Fatma'nın haberi olmadan evlendirilmesi sebebiyle Mehmed'in ona karısı muamelesi yapmasına mani olunacaktır¹⁶¹. Bu kayıttan mahkemenin haklı olan kızın lehine karar verdiğini görmekteyiz. XIX. yüzyılda Rize'de bülûğ çağına eren kızların, haklarındaki evlilik iddialarının reddi için de mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Bu durumda da mahkeme kararı kızın lehinde olmuştur¹⁶².

Yine incelemiş olduğumuz sicil defterinde şartlı olarak evlenme işleminin gerçekleştiği görülmektedir. Çelebiler mahallesi ahalisinden Emine bint-i Abdullah mehr-i muaccel bedeliyle Deregüme karyesi ahalisinden Osman Bey bin Hasan ile evlenmiştir. Osman Bey'in küçük çocuklar büyüyünceye kadar mallarını bu çocuklar için kullanması talep edilmiştir. Bu malları çocuklar için kullanmaz ise kadının kocasından boşanacağı ve zikrolunan paranın kadın ve çocuklara verileceği belirtilmiştir¹⁶³.

İncelediğimiz defterde kız kaçırma ile ilgili bir adet kayıt bulunmaktadır. Yalvaç kazasına tâbi Pazar mahallesi ahalisinden olan Fatma bint-i Halil, Ali bin Mehmed tarafından kaçırılmıştır. Daha sonra yaşanan gelişmeler sonucunda Ali ile Fatma evlenmiştir¹⁶⁴.

İslam hukukunda Müslüman erkeklere Gayrimüslim kadınlarla evlenme hakkı verilmiş ise de incelemiş olduğumuz dönemde Isparta şehrinde farklı dini benimsemiş kişilerin evlendiğine rastlanmamıştır. Fakat bu döneme yakın bir dönemi kapsayan Kıbrıs şer'îyye sicilleri ile ilgili çalışmada Müslüman erkeğin Gayrimüslim kadınla evlenmesi ile ilgili iki kayıt vardır¹⁶⁵. Toplumlararası evliliğin olmaması Müslüman ile Gayrimüslim nüfusun oranından kaynaklanmış

¹⁶¹ *IŞS 188, 46/2.*

¹⁶² *Pehlevan, a.g.t., s.24.*

¹⁶³ *IŞS 188, 54/4.*

¹⁶⁴ *IŞS 188, 67/2.*

¹⁶⁵ *Erdönmez, a.g.t., s.162.*

olabilir. Çünkü Isparta’da çok fazla Gayrimüslim olmadığını belli dönemlerde yapılmış olan nüfus sayımlarından öğrenmekteyiz.

Mehir, İslami kaynaklarda “mehr, sadâk, nihle, ferîda” gibi kelimelerle ifade edilen şey, evlenirken erkeğin zevcesine verdiği para veya maldır. Mehir, kadının veya ondan istifade hakkının bedeli değildir. Erkeğin kadına verdiği değer, ona rağbet etmesinin bir sembolüdür ve armağan kabilindedir. Bazı din ve hukuklarda kızlar, kendilerine rağbet edilsin ve talip çıksın diye biriktirdikleri parayı evlenirken kocalarına vermişlerdir. İslam kadına verdiği değeri mehir hakkı ile ispat etmiştir. Kadının servetine değil bizzat kendisine rağbet edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.), değersiz madenlerden yapılmış bir yüzükten tutun da bazı Kur’an sûrelerini öğretmeye kadar pek çok şeyi mehir olarak kabul ettiğini biliyoruz¹⁶⁶.

Mehir evlenen kızın ve kadının hakkıdır. Bunu başka biri alamayacağı gibi çeyiz ve benzerine harcaması da istenemez. Mehir tamamen ve kısmen peşin “mehr-i muaccel” ve veresiye “mehr-i müeccel” olabilir. Ülkemizde ziynet vb.nin peşin verilmesi, nikâh akdi sırasında da ileride ödemek üzere bir miktar mehrin zikredilmesi âdet haline gelmiştir. Veresiye olan mehir için bir zaman konulmamış ise kadının boşanması yahut kocasının vefatı halinde bedelin derhal ödenmesi gerekmektedir¹⁶⁷.

Tablo 8: H. 1273-1274 Tarihleri Arasında Isparta’da Bazı Kadınların Mehir Bedelleri

Kayıt No	Yer	Mehr-i muaccel	Mehr-i müeccel	Evlenen ismi
1/1	Sav karyesi	—	6 akçe	Ayşe bint-i Mustafa
1/2	Hocazade mah.	—	10 bin akçe	Fatma bint-i Hüseyin
1/3	Germiyan mah.	—	7 bin akçe	Saime bint-i Hasan
1/5	Karaağaç mah.	150 kuruş	12 bin akçe	Fatma bint-i Salih
3/1	Hacılar Sağır karyesi	200 kuruşluk altın ve 104 kuruş 7 pare	215 kuruşluk altın	Ayşe bint-i Hacı Osman
30/3	Eğirdir kazası	1000 kuruş	20 bin akçe	Ayşe bint-i Hacı Halil
31/3	İlegüb karyesi	500 kuruş	4 bin akçe	Gülsüm bint-i Ömer
42/1	Sakarca mah.	1000 kuruş	20 bin akçe	Havva bint-i Mehmed
44/2	Yalvaç kazası	600 kuruş	40 bin akçe	Fatma bint-i İbrahim
44/3	Yalvaç kazası	600 kuruş	40 bin akçe	Ayşe bint-i Musa

¹⁶⁶ Karaman, *a.g.e.*, s.323-324.

¹⁶⁷ Karaman, *a.g.e.*, s.324.

45/3	Kışla karyesi	300 kuruş	166 kuruş	Emine bint-i Osman
45/5	Körküler karyesi	800 kuruş	40 bin akçe	Fatma bint-i İsmail
46/3	Ali karyesi	500 kuruş	40 kuruş	Şerife bint-i Abdi
57/3	Yalvaç kazası	1000 kuruş	20 bin akçe	Ayşe bint-i Hüseyin
96/1	Cami-i kebir mah.	2875 kuruş	125 kuruş	Fatma bint-i Hacı İbrahim
117/3	Sülemiş karyesi	1000 kuruş	20 bin akçe	Durkadın bint-i Osman
118/2	Kuleönü karyesi	500 kuruş	6 bin akçe	Fatma bint-i Yusuf
123/4	Çebiş karyesi	500 kuruş	10 bin akçe	Dudu bint-i Ömer
152/2	Senirkent karyesi	1250 kuruş	250 kuruş	Ayşe bint-i İsmail
155/2	(...) aşiretinden	250 kuruş	12 bin akçe	Fatma bint-i Ali
156/1	Gökdere karyesi	250 kuruş	10 bin akçe	Dudu bint-i Abidin
156/2	Kışla karyesi	500 kuruş	20 bin akçe	Ayşe bint-i Ali
171/2	Isparta	5 bin kuruş	2 bin kuruş	Fatma Hanım bint-i Ahmed Nazif Efendi
171/5	Baş karyesi	400 kuruş ile belirtilen eşyalar	150 kuruş	(...) bint-i Musa

Tablo'dan anlaşıldığı üzere tespit ettiğimiz mehr-i muaccellerin genellikle 500 kuruş ve üzeri miktarlarda olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde en düşük mehr-i muaccel miktarı 150 kuruşken, en yükseği 5 bin kuruştur. Mehr-i müeccel bedelleri ise genellikle 10 bin akçe ile 40 bin akçe arasında değişmektedir. En düşük mehr-i müeccel bedeli 125 kuruş en yüksek mehr-i müeccel bedeli ise 2 bin kuruştur. Mehir miktarının belirlenmesinde, ailelerin sosyal ve ekonomik durumlarının etkisi vardır. Bununla birlikte bazı kayıtlarda ise mehr-i muaccel bedelinin olmadığı görülmektedir.

b)Boşanma

İslam hukukunda talak kocanın tek taraflı irade beyanı ile evlilik birliğine son vermesidir. Erkeğe talak hakkının verildiği Kur'an'da çeşitli ayetlerde kocanın boşanmasından söz edilerek ifade edilmiştir. Boşanmayı gerçekleştiren koca iddet nafakasını ve kadının mehr-i müeccelini ödemek zorundadır. Sebepsiz boşanmalar dinen hoş görülmemekle birlikte koca, talak için bir sebep ileri sürmek mecburiyetinde değildir. Öte yandan tek taraflı bir işlem olması dolayısıyla talakın geçerli olabilmesi için hâkimin kararına da ihtiyaç yoktur¹⁶⁸.

İslam hukukunda boşanma nedenleri olarak hastalık, nafaka borcunun yerine getirilmemesi, kocanın gaipliği, kocanın hapsi, kocanın kadına zarar vermesi ve geçimsizlik yer almaktadır. Boşanma ister kocanın iradesine dayansın,

¹⁶⁸ Akyılmaz, *a.g.m.*, s.369.

ister karşılıklı rıza ile veya kadının iradesi ile olsun, ister hâkim kararıyla olsun hepsi için müşterek bazı sonuçları vardır. Boşanmanın genel ve tabii sonucu evlenmenin sona ermesidir. Boşanmanın sonuçlarını şahsi ve mali olmak üzere ikiye ayırabiliriz; şahsi sonuçlar eşleri ve çocukları; mali sonuçlar ise eşlerin mallarını ilgilendirir¹⁶⁹.

Kocaya İslam hukuku tarafından talakla ilgili olarak üç defa boşama hakkını tanımıştır. İlk ikisinde koca isterse belirli şartlarla karısına geri dönebilir. Üçüncüsünde ise kadın bir başka erkekle evlenip evlendiği erkek ölmediği takdirde eski kocası ile evlenemezdi. Talak çeşit bakımından iki kısma ayrılır. Birincisi sünnete uygun olup olmadığına (Sünnî ve Bid'î Talak), ikincisi ise dönülebilir olup olmadığına (Ric'î ve Bâin Talak) göredir¹⁷⁰.

Boşanma sık görülen bir olaydır. Koca istediği zaman ve gerekçe göstermeden karısını boşayabiliyordu. Ama bazı evliliklerin kadının girişimi ile sona erdiğini de biliyoruz. Boşanmayı koca istemişse, kadının miktarı daha evlenirken kararlaştırılmış olan bir meblağı ve ayrıca üç aylık geçimine yetecek kadar parayı istemeye hakkı vardı. Boşanmak isteyen kadının kocasına bir miktar para ödemesi de çok karşılaşılan bir durumdu. Yada boşanmak isteyen kadının en azından kocasından hiçbir maddi istekte bulunmamayı kabul etmesi gerekirdi. Tabi bu tür boşanma varlıklı kadınlar için geçerliydi¹⁷¹.

İslam aile hukukundaki boşanma çeşitlerinden birisi de muhala'a'dır. Muhala'a evliliği ortadan kaldırmak, kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması veya kadının bir bedel karşılığı talakı kocasından satın almasıdır. Muhala'a, İslam hukukunun evlilik birlikteliğini sona erdirmek için getirmiş olduğu usullerden birisi olup Osmanlı toplumunda oldukça sık başvurulan bir uygulamadır. Bilhassa şer'îyye sicillerinde yer alan kayıtlardan bunu açıkça görmek mümkündür. Bu kayıtlardan, muhala'a'nın sebepleri olarak eşler arasındaki geçimsizlik, kocanın bulunduğu yerden başka bir yere gitmesi veya gittiği yerde uzun süreli kalması ve uzun süreli olarak savaşa gitmesi görülmektedir. Yine şer'îyye sicillerinde talaktan çok muhala'a kayıtlarına rastlanılmasının sebebi ise muhala'a'nın ayrılacak tarafların her ikisinin de

¹⁶⁹ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s.105-111.

¹⁷⁰ Salman, *a.g.t.*, s.38.

¹⁷¹ Faroqhi, *a.g.e.*, İstanbul 1998, s.117.

çıkarma uygun olmasıdır. Kadın için muhala'a, istemediği ve yürütemediği bir evlilikten, bazı maddi menfaatlerinden vazgeçerek kurtulabilmek demek iken, koca için de geçinemediği, mutlu olamadığı bir kadını talakla boşadığı zaman ona vermek zorunda olduğu mehr-i muaccel, iddet nafakası gibi hukuki yükümlülüklerini yerine getirmeksizin evliliği bitirebilmek demektir¹⁷².

Boşanma evlilik müessesesinin sonlandırılmasıdır. Sicilde beş adet boşanma ile alakalı kayıta rastlanmaktadır. "*Livâ' Hamid mülhakatından Eğirdir kazasına tabi Gökdere karyesi sakinlerinden olan Dudu bint-i Abidin nâm Hatun meclis-i şer'î zevc-i dâhili Mahmud bin Halil üzerine dava ve takrîr ü kelâm edüb işbu tarih-i kitabdan dört ay mukaddem merhum Mahmud beni tatlik edüb hatta mezbûr Mahmud tarih-i mezkûrede Çağlararası nâm mahalde Bavlulu Abdurrahman ile refîkleri odun toplamaya gider iken mezbûr Mahmud'a sual edüb zevcin Dudu ile imtizâcın tevcîhler dedüğünde ol dahi ben zevcemi boşadım deyü üç defa ikrâr eylemiş...*"¹⁷³. Şahitler, bu duruma şahit olduklarını belirterek tasdik etmişlerdir. Daha sonra ise kayıta Mahmud Ağa'nın Dudu Hatun'a zevcesi muamelesi yapmasına mani olunacağı belirtilmiştir.

Defterde geçen boşanmalarla ilgili kayıtlarda boşanmaların erkek tarafının vermesi gereken mehr-i müeccel bedelini terk etmesi nedeniyle olduğu görülmektedir. Yenice mahallesi ahalisinden Şerîfe bint-i Ali şer'î meclisinde Hacı İbrahim bin Abdurrahman ile yüzleştirilmiştir. İbrahim'in toplam yirmi bin akçe mehr-i müecceli terk etmesi ve bin altı yüz otuz kuruş eşya bedelini vermemesi nedeniyle zevcesi Şerîfe Hatun kocasından boşanmayı talep etmiştir. Zikrolunan mallar ve para İbrahim Ağa zimmetinden alınıp Şerîfe Hatun'un zimmetine verilmiştir¹⁷⁴.

Fazlullah mahallesi ahalisinden Emine bint-i Süleyman şer'î meclisinde Mustafa bin Süleyman ile yüzleştirilmiştir. Emine Hatun zevcesinde kalan yüz altmış altı kuruş mehr-i müeccel parasını ve küçük çocukları için nafaka bedelini talep etmiştir. Söz konusu talebin kabul edilmemesi üzerine Emine ile Mustafa boşanmıştır. Zikrolunan mallar Emine'nin zimmetine verilmiştir¹⁷⁵.

¹⁷² İzzet Sak-Alaadin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhala'a", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Konya 2004, s.91.

¹⁷³ *IŞS 188*, 155/3.

¹⁷⁴ *IŞS 188*, 129/2.

¹⁷⁵ *IŞS 188*, 148/3.

Tarafların boşanması durumunda küçük çocuk varsa velayeti anneye verilmektedir. Küçük çocuğun annesi ölür veya başka bir erkek ile evlenirse çocuğun velayeti anne tarafından en yakın akrabaya verilirdi. Küçük çocuğun ergenliğe kadar velayeti annede olur, ergenlikten sonra ise babaya verilirdi. Eğer baba ölürse çocuğun velayeti baba tarafından en yakın akrabaya verilirdi¹⁷⁶.

c)Ölüm ve Mirâs

Mirâs kelimesi hukukta, vefat eden kimsenin geride bıraktığı mal ve haklarda belli sıra, usul ve ölçü dâhilinde belli şahıs ve grupların hak sahibi olmasını ifade eden bir terimdir. İslam hukukunda mirâs hukukuna karşılık olarak feraiz¹⁷⁷ kullanılmaktadır. Mirâs, terekede kimlerin hangi ölçü ve miktarlarda pay sahibi olacağını belirlemeye dayanması sebebiyle feraiz adını almıştır. Tereke, ölenin geride bıraktığı mal ve haklar; tevârüs, ölenin malına vâris olmak; tevrîs, ölenin bir kimseyi vâris kılmasıdır. Ölen ve arkasında mirâs bırakan kişiye muris-müverris; bıraktığı maldan payı olana da mirâsçı-vâris denir¹⁷⁸.

Şer'an kadı tarafından terekenin taksim edilmesi ancak ilgililerin isteği ile mümkündür. Kadı zorla terekeyi yazıp resim alamaz. Ancak mirâsçı reşid olmamış bir çocuk ise yetimin hakkını korumak üzere kadı kendiliğinden müdahalede bulunabilir. Kadı mirâsı, şer'î kaidelere göre taksim eder, verese arasında herkesin hissesini tayin ile tescil eder ve bunun için bir ücret resm-i kısmet almaktadır. Terekelere öncelikle ölenin mülkiyetinde bulunan herşey, şahsi eşyası, emlak ve akarı, alacakları kıymetleri ile kayıt olunurdu. Terekenin toplamından sırasıyla gömme masrafları, borçları ile vasiyyet ettiği meblağ ve kadı resmi (resm-i kısmet) çıkarılır ve kalanı vârisler arasında taksim olunurdu¹⁷⁹.

188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde en çok ölüm ve mirâs kayıtları bulunmaktadır. Defterde toplam 105 adet tereke kaydı bulunmaktadır. Bunlardan altmış beşi Müslüman erkek terekesi, yirmi biri Müslüman kadın terekesi, on dördü Gayrimüslim erkek terekesi, beş tanesi de Gayrimüslim kadın terekesidir. Dolayısıyla söz konusu yıllarda, Isparta'da ölüm olaylarına kadınlara

¹⁷⁶ Cin, *a.g.e.*, s.117-118.

¹⁷⁷ Mirasçılardan her birine şer'an düşen hisse, paydır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, *a.g.e.*, s.250.

¹⁷⁸ Bağmancı, *a.g.t.*, s.78.

¹⁷⁹ Halil İnalıcık, "XV. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.188-189.

nazaran, erkeklerde daha fazla rastlanıldığı ve ortalama yaşam süresinin, kadınlarda daha fazla olduğu görülmektedir. Bu tereke kayıtları içerisinde seksen tanesi Isparta'nın mahallelerine, yirmi tanesi de Isparta kaza ve köylerine aittir. Bir tereke kaydında tereke sahibi el-hac Ömer'in Hicaz-ı Şerif'de öldüğüne rastlamaktayız¹⁸⁰. Bir diğer tereke kaydında ise el-hac Mustafa'nın Hicaz-ı Şerif'den gelirken Ağlasun kazasında vefat ettiğini görmekteyiz¹⁸¹. Terekelerle ilgili bir kayıta ise başka sancaktan bir kişinin Isparta'da askerlik vazifesini sürdürdüğü sırada öldüğünden bahsedilmektedir. Bu kişi Kastamonu sancağı Taşkebir kazası Künkü? karyesinden Mustafa Ağa bin Hızır? Ali Ağa'dır¹⁸². Terekenin bir tanesinde Osman Ağa'nın İstanbul'da hastanede vefat ettiğine görmekteyiz¹⁸³. Yine terekelerden Keçeci mahallesinden Berber Mehmed bin Osman'ın Mısır'da vefat ettiği anlaşılmaktadır¹⁸⁴.

Sicildeki ölüm ve mirâs kayıtlarının beş tanesinde kişilerin Sivastopol muharebesinde¹⁸⁵ vefat ettiğine rastlanılmıştır. Yine üç tereke kaydından kişilerin askerde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında cinayet nedeniyle ölen kişiler de bulunmaktadır. Ölüm ve mirâs ile ilgili davalarda ölen kadın veya erkeğin malları, geride kalan karısı veya kocası, varsa kız ve erkek çocuklarına, hayatta olan anne ve babasına, kız kardeşleri, erkek kardeşleri, torunları, gelinleri arasında paylaştırılmaktadır. Tereke kayıtlarında vefat etmiş olan kişilerin mallarının mirâs kaldığı kişiler arasında validelerinin olduğuna yirmi yedi yerde rastlanmaktadır. Bunun yanında babaların mirâstan pay alması ile ilgili dört adet kayıt bulunmaktadır. Mirâsla ilgili davalarda ölen kişinin mallarını bıraktığı kişiler arasında yer alan eşlere bazı hükümlerde rastlanmamaktadır.

Isparta'da vefat eden erkek ve kadınların, medenî durumlarına dair bilgilere, tereke kayıtlarından ulaşmamız mümkündür. Zira vârisleri arasında eşleri olanları evli, eşi olmayıp da çocuğu olanları dul, eşi ve çocuğu olmayanları ise, bekâr olarak değerlendirebiliriz. On dört adet tereke kaydında vefat eden

¹⁸⁰ *IŞS 188, 38/3.*

¹⁸¹ *IŞS 188, 40/2.*

¹⁸² *IŞS 188, 66/2.*

¹⁸³ *IŞS 188, 40/1.*

¹⁸⁴ *IŞS 188, 121/2.*

¹⁸⁵ Kırım savaşı, 1854-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılmıştır. Bu savaş sonucunda Rusya mağlup olmuş ve Paris Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.1, Ankara 1983, s.238-240.

kişinin mallarını bıraktığı mirâsçıları arasında eşlerin olmadığını görmekteyiz. Bu kayıtlarda ise kişilerin vârisleri arasında çocukların olması bu kişilerin dul olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Vefat eden kişilerin mirâsçıları arasında eşlerinin olmaması, onların daha önce ölmüş olduğundan kaynaklanıyor olabilir. Bunların yanında mirâstan pay alanlar içinde on dört kız kardeş, on dokuz da erkek kardeş bulunmaktadır.

Sicildeki kayıtlarda ölüm ve mirâs davalarının çoğunluğunu yine Müslümanların davaları oluşturmaktadır. Ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişinin bütün mal varlığının sicile ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği görülmektedir. Eğer ölen kişinin borcu varsa borcunun miktarı ve borcun kime ait olduğu da bu kayıtlarda belirtilmiştir.

Ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişinin bıraktığı mallardan mesleğine dair bilgiler elde edilmektedir. Mesela vefat etmiş olan kişi terzi ise mirâs bıraktığı mallar arasında çeşit çeşit bezlerin olduğu, bunların rengine varıncaya değin sicil defterine kayıt edildiği de görülmektedir. Eğer vefat etmiş olan kişi kunduracı ise mirâs kalan mallar arasında camız gönü, küçük-orta-büyük ayak kalıbı, tezgâh vesaire bulunmaktadır. Bunların yanında mirâs davalarında vefat etmiş olan kişiden vasîlere kalan malların içinde bağ, bahçe, tarla, ev, dükkân, samanlık, ahır vesaire yanında hemen hemen her mirâs davasında rastlanılan ve günlük hayatta kullanılan yastık, yorgan, ibrik, çuval, çul, kilim, bakraç, pantolon, şamdan, perde gibi eşyaların da yer aldığı görülmektedir.

Ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişinin malları, vasîler arasında miktarları belirtilerek paylaştırılmıştır. Sicil defterlerindeki mirâs kayıtlarında vefat etmiş olan kişinin kaç eşinin, kaç çocuğunun olduğu, bunun kaçının kız, kaçının erkek, kaçının büyük, kaçının küçük olduğu, ayrıca erkek kardeş ve kız kardeşlerinin olup olmadığı anlaşılmaktadır. Bazı mirâs davalarında ise vefat etmiş olan kişinin başka memlekette ölmesiyle kendisine vekil olarak tayin edilen kişinin şer'î mahkemeye başvurması ve vefat etmiş olan kişinin mallarının vasîleri arasında nasıl paylaştırılacağını belirtmesine rastlanmaktadır.

Ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişilerin fakir veya zengin olup olmadıkları ile ilgili bilgilere de rastlanılmaktadır. Bu davalarda ölen kişilerin çok fazla zengin olmadıkları ve orta halli oldukları görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz bu sicil defterinde Isparta’da yaşayan tüccar kesimin vârislerine bıraktıkları mallardan ekonomik durumlarının iyi olduğunu tahmin etmekteyiz¹⁸⁶. Bunun yanında tarım ve hayvancılıkla uğraşanların ise ekonomik durumunun iyi olmadığı görülmektedir. Ölüm ve mirâs davalarından anlaşıldığı üzere Isparta şehrinin XIX. yüzyıldaki ekonomik durumları ve faaliyetleri hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Müslümanlarla ilgili olan tereke kayıtlarında vefat etmiş olan kişilerin malları daha çok çocukları ve eşi arasında paylaştırılmaktadır. Bazı kayıtlarda ise vefat etmiş olan kişilerin çocuklarının olmadığı geride kalan vârislerden anlaşılmaktadır. “...Cami-i atik mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem fevt olan Saime bint-i Halil nâm müteveffânın zevc-i metrûkesi Halil oğlu Ahmed bin el-mezbûr Halil ile kızkarındaşı Huri bint-i Halil nâm Hatun münhasıra olduğu...”¹⁸⁷. Bu hükümden vefat eden kişinin mirâsından kız kardeşinin de pay aldığını görmekteyiz.

Tereke kayıtları kadınların giysi ve ziynetleri konusunda da kaynak oluşturmaktadır. Bursa tereke defterlerinde adı geçenlerin çoğunun zanaatkârların ve tüccarların eşleri ile kızları olduğu düşünülebilir. Kadınların bıraktığı mirâslarda her zaman mücevherat yer almamaktadır. Böyle bir lüksü bulunanlar ise mücevher olarak daha çok altın ve gümüş küpeyi tercih etmişlerdir. Bunun yanında bilezikte sevilen bir ziynet eşyasıdır¹⁸⁸. Mesela Dere mahallesinden vefat etmiş olan Fatma bint-i Mehmed’in geride kalan malları arasında altın küpe çiftine rastlanmaktadır¹⁸⁹. Yine tereke kayıtlarından kadınların o dönemde kullanmış oldukları giysilerin neler olduğunu öğrenmekteyiz. Keçeci mahallesinden olup vefat etmiş olan Şerife bint-i el-hac Mehmed’in geride bıraktığı malların arasında günlük hayatta kullanılan çeşit çeşit şalvar, yazma, şal, entari, gömlek, yaşmak vs. bulunmaktadır¹⁹⁰.

Gayrimüslim kadınların geride bıraktıkları mallarında Müslüman kadınların bıraktıkları mallar ile hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır. Emre mahallesinde vefat etmiş olan İstiyadı’nın geride bıraktığı mallar arasında yazma,

¹⁸⁶ IŞS 188, 72/1.

¹⁸⁷ IŞS 188, 170/2.

¹⁸⁸ Faroqhi, a.g.e., İstanbul 1998, s. 123.

¹⁸⁹ IŞS 188, 11/2.

¹⁹⁰ IŞS 188, 23/2.

entari, şalvar, gömlek gibi eşyaları aynı olmakla birlikte değişik olarak yüzük, yaldız, mintan, pabuç çorabı, kürk kablı kese vs. de yer almaktadır¹⁹¹. Yine Müslüman bir kadının geride bıraktığı mallar arasında değişik eşyalar bulunmaktadır. Mesela Fazlullah mahallesinden vefat etmiş olan Emine bint-i Ahmed'in mirâs bıraktığı mallar arasında balta, tahra, satır, bıçak, çömlek, hamur teknesi, bakraç, tencere, sandık, sac, pabuç çifti, bez parçalarına rastlanmaktadır¹⁹².

Erkek giyimine gelince, giyimın insanın toplum içindeki yerini ortaya koyduğu görüşünde hem Avrupalı hem de Osmanlı gözlemciler birleşmektedir. Osmanlı padişahları her zaman toplum düzenini hem istikrarlı hem de saydam kılmak istemişlerdir. Bunu birbiri ardına çıkartılan ama halkın hep kulak ardı ettiği kıyafet nizamnamelerinden anlıyoruz¹⁹³. Tereke kayıtlarından yine o dönemde yaşamış olan erkeklerin kullanmış oldukları giysilerin neler olduğunu anlamaktayız. Hacı Elfi mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan el-hac İbrahim bin Ahmed'in geride bıraktığı mallar arasında giysilerden kuşak, entari, sarık, yağmurluk, şalvarlık vs. yer almaktadır¹⁹⁴. Cezayir ahalisinden olup Isparta'da dülgerlik eder iken vefat etmiş olan Ustabaşı Hacı Nikola veled-i Konstanti'nin bırakmış olduğu eşyalar arasında şalvar, mintan, entari, dizlik, gömlek, fes, sarık, kuşak gibi giysiler bulunmaktadır¹⁹⁵.

21 Zilhicce 1273 tarihinde Fazlullah mahallesi ahalisinden olup Hicaz-ı Şerif'de vefat etmiş olan el-hac Ömer bin Osman'ın terekesi bize o dönemde hacca gitmiş olan bir kişinin mal varlığını göstermesi açısından önemlidir¹⁹⁶.

Tablo 9: El-hac Ömer bin Osman'ın Terekesi

No	Eşya, mal veya mülk ismi	Kuruş
1	5 adımlık miktarı bağ ve bahçe	600
2	Evânî nuhâsî (bakır kaplar) adet 16	320
3	Harar çifti adet 2	40
4	Heybe? adet 1	10
5	Çuval çifti adet 3	45
6	Araba adet 1	200

¹⁹¹ *IŞS 188, 57/1.*

¹⁹² *IŞS 188, 59/3.*

¹⁹³ Faroqhi, *a.g.e.*, İstanbul 1998, s.124.

¹⁹⁴ *IŞS 188, 177/1.*

¹⁹⁵ *IŞS 188, 138/2.*

¹⁹⁶ *IŞS 188, 38/3.*

7	Çift aleti takımı	60
8	Merkebe adet 1	150
9	Öküz çifti adet 1	800
10	Çavdar kile ¹⁹⁷ adet 25	250
11	Hınta kile adet 20	400
12	Şa'ir kile adet 5	50
13	Çavdar kile adet 9	90
14	Hınta kile adet 7	140
15	Fasülye kile adet 9	135
16	Suluk? adet 1	30
17	Saman bahâ'	100
18	Bargir bahâ'	155
19	Bostan akçesi	200
20	Hicazdan gelen nakit mevcudu	500
21	Hırdavat	60
	Toplam	4.335

Bunların dışında her terekede rastlanılan dellaliye, kaydiyye, resm-i adi, resm-i kısmet gibi mahkeme harçları yer almaktadır. Bunun yanında mahkemede bulunan şahitlere verilen bedeller de terekelerde yer almaktadır. Bu harçların tutarı ise 3.838 kuruştur. Burdur şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılan çalışmada 1841 yılında hac dönüşü vefat eden bir kişinin olduğunu öğrenmekteyiz. Bu kişinin toplam terekesinin 2462 kuruş 34 pare olduğu görülmektedir¹⁹⁸.

2 Şevval 1274 tarihinde Temel mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Eleni bint-i Kiryako'nun geride bırakmış olduğu eşyalar o dönem Osmanlı toplumunda yaşayan Gayrimüslim kadınların durumlarını göstermesi açısından önemlidir¹⁹⁹.

Tablo 10: Eleni bint-i Kiryako'nun Terekesi

No	Eşya, mal veya mülk ismi	Kuruş
1	Sandık adet 1	100
2	Bilezik çifti adet 1	125
3	Yüzük adet 1	30
4	Cedid çuka heybe adet 1	100
5	Şalvar adet 1	40
6	İki yüzlü şal adet 1	45
7	Müsta'mel gömlek adet 2	5
8	Müsta'mel entari adet 1	60

¹⁹⁷ Kile, bir cins hububat ölçüsüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif yerlerinde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.405-406.

¹⁹⁸ Kür, *a.g.t.*, s.33-36.

¹⁹⁹ *IŞS 188*, 117/4.

9	Müsta'mel diğer entari adet 1	60
10	Gömlek adet 1	15
11	Peşkir adet 2, uçkur adet 1	10
12	Şalvar adet 2	30
13	Gömlek adet 1, yelek adet 1	10
14	Yaşmak adet 2	5
15	Yazma adet 7	21
16	Kürk parçaları ve kundura	6
17	Kebir şamdan adet 1	40
18	Döşek adet 1, yorgan adet 1, yastık adet 2, kilim adet 1	150
	Toplam	852

15 Şevval 1273 tarihinde Hocazade mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Süleyman bin Abdullah'ın geride bıraktığı mallarından ekonomik durumunun iyi olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁰.

Tablo 11: Süleyman bin Abdullah'ın Terekesi

No	Eşya, mal veya mülk ismi	Kuruş
1	Bir göz oda, bir göz kiler ve bir miktar havalî bir bab mülkü menzil	1.550
2	Bir buçuk dönüm bağ	300
3	Bir bab dükkân	1.000
4	Yeşil sandık adet 1	30
5	Belirtilen kişilerde olan eşyaları	400
	Toplam	3.280

Mirâs davalarında vefat etmiş olan kadınların da malları vasîleri arasında paylaştırılmıştır. “...Fazlullah mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem müteveffâ olan Hadice bint-i Ömer nâm müteveffânın zevci Mehmed bin Mustafa ve validesi Fatma bint-i Mustafa ve sağır oğlu Ali ve sağır kızı Fatma'ya münhasıra olduğu...”²⁰¹. Hadice Hatun'un vefat etmesiyle malları, geride kalan kocası Ahmed, validesi Fatma, küçük oğlu Ali ve küçük kızı Fatma arasında paylaştırılmıştır.

Mehir, erkeğin vermekle yükümlü olduğu bir borçtur. Evliliğin gerçekleşmesi ile mehir erkeğin zimmetinde bir borç olarak tahakkuk eder. Hayatta iken ödenmez ise kocanın ölmesi ile borç olarak terekeye geçer. Terekeye

²⁰⁰ İŞS 188, 106/1.

²⁰¹ İŞS 188, 119/3.

uygulanacak hükümler uyarınca, terekenin mirâsçılar arasında dağıtımından önce murisin borçlarının ödenmesi gerektiğinden, ölen eşin hanımı terekeden mehir hakkını öncelikli olarak alır, daha sonra kalan kısım mirâsçılar arasında taksim edilir. Satışı veya kullanılması yasak olmayan her şey mehir olarak verilebilir. Buna göre menkul veya gayr-i menkul mallar, bunların intifa hakkı, ziynet eşyaları, hayvanlar ve hatta Kur'an öğretme gibi eğitim hizmeti mehir olarak verilebilir²⁰². Şer'îyye sicili kayıtlarındaki tereke belgelerinde kadınların ölen kocalarına ait terekelerde mehir alacaklarına sıkça rastlanmaktadır. Bu durum evlilik süresince mehir bedelinin ödenmediğini ve bunların mahkemede ortaya çıktığını göstermektedir.

Mirâs ve ölüm davalarından vefat etmiş olan kişinin kaç kişiyle evlenmiş olduğu bilgisine de ulaşılmaktadır. Yaylazade mahallesi ahalisinden ve tüccarlarından vefat etmiş olan Süleyman bin el-hac Memiş Ağa'nın malları, geride kalan karısı Havva, diğer karısı Ayşe Hatun, Ayşe Hatun'dan olan küçük oğlu ve küçük kızı arasında paylaşılması ile ilgili hükümde²⁰³ tüccar olan bir Müslümanın iki kadın ile evlendiğine rastlanılmaktadır.

Savaşta ve askerde ölen kişilerin olduğu mirâs davalarına da rastlamaktayız. Doğancı mahallesi ahalisinden olup Sivastopol muharebesinde vefat etmiş olan Süleyman bin İsmail'in mallarının, geride kalan karısı Fatma, validesi Ayşe, küçük kızları Şerîfe ve Ayşe, kız kardeşleri Havva ve Emine arasında paylaşılması ile ilgili kayıttır²⁰⁴. Bu ve benzeri davaların beş tane olması bu dönemde Isparta ahalisinden Sivastopol muharebesine gitmiş ve savaşta vefat etmiş kişilerin olduğunu göstermektedir.

Aile üyeleri çok sık aralıklarla vefat ederlerse mirâsları geriye kalan aile üyelerine paylaşılırdı. Keçeci mahallesinden vefat etmiş olan el-hac İbrahim bin Süleyman'ın malları, karısı Fatma, büyük oğulları Mehmed, Ali, Osman ve büyük kızı Ayşe arasında paylaşılmıştır. Kısa bir süre sonra Mehmed vefat etmiştir. Mehmed'in malları, karısı Şerife, küçük kızı, erkek kardeşleri Ali, Osman, kız kardeşi Ayşe ve validesi Fatma arasında paylaşılmıştır²⁰⁵.

²⁰² Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'îyye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.17, Sa.1, Bursa 2008, s.87.

²⁰³ *IŞS 188*, 72/1.

²⁰⁴ *IŞS 188*, 120/1.

²⁰⁵ *IŞS 188*, 104/2.

Sicilde, ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişinin vasîlerinin başka memlekette olduğu durumlara rastlanmaktadır. Hacı İvaz mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Ali bin el-hac Salih bin Abdülhak'ın malları, geride kalan karısı Gülsüm, büyük oğlu Mehmed ve kayıp olan diğer oğlu Ali arasında paylaştırılmıştır. Ali'nin diğer memleketten gelinceye kadar kendisine kalan malları için Mehmed vekil tayin edilmiştir²⁰⁶. Başka memlekette olan vasîye vekil tayin edilmesi ve vasî gelinceye kadar vasîye düşen malların vekile verildiğine rastlanılmaktadır.

Osmanlı cemiyetinde ve ailesinde mirâs, dini farklara göre taksim edilirdi. Müslüman ailede kız çocuğa verilen hisse erkek evladının yarısı kadardır. Buna karşılık annenin hissesi de daha azdır. Zevcenin mehir ve nafakası hesabı terekeden ayrılarak taksim yapılır²⁰⁷. Ölüm ve mirâs davalarında vefat etmiş olan kişinin erkek ve kız çocuklarına düşen mirâs miktarlarında da farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Vefat etmiş olan İsmail'in, küçük oğulları Ahmed ve Süleyman, Ayşe Hatun ve Mehmed, Fatma ve Emine arasında atmış dört sehim tarla paylaştırılmıştır²⁰⁸. Bu hükümde vefat etmiş olan kişinin atmış dört sehim tarlasının, sekiz sehimini geride kalan karısı Ayşe Hatun'a, yirmi sekiz sehim tarlanın küçük oğulları Ahmed ve Süleyman, on dört sehimin oğlu Mehmed'e, on dört sehimin de kızları Fatma ve Emine arasında paylaştırıldığını görmekteyiz. Mirâs paylaşımlarında erkekler kadınlardan daha fazla pay almaktadırlar. Kıbrıs'ta da bir mirâs paylaşımında erkek çocuklara en büyük payın verildiği görülmektedir. Çocuklar arasındaki mirâs paylaşımında, gerek Gayrimüslimlerde gerek Müslümanlarda kız çocuklar mirâstan erkek çocukların aldığı miktarın yarısını almaktadırlar²⁰⁹. Erkek çocukların mirâstan fazla pay alması ile ilgili kayıtlara Tokat şer'îyye sicillerinde de rastlanmaktadır. Erkek çocuklar kızların mirâstan aldığı payın iki katını almışlardır²¹⁰.

Mirâs davalarından kişilerin hangi mesleklerle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Memleketi Isparta olan kişilerin başka memleketlerde görevlerini yerine

²⁰⁶ *IŞS 188*, 170/1.

²⁰⁷ Ortaylı, *a.g.e.*, İstanbul 2001, s.83.

²⁰⁸ *IŞS 188*, 4/2.

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkul, *a.g.e.*, s.173.

²¹⁰ Hasan Demirtaş, *12 Numaralı Tokat Şer'îyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2007, s.30.

getirdikleri görülmektedir. Keçeci mahallesi ahalisinden Mısır'da paşa kapısında kavaslık hizmetinde istihdamda iken bundan sekiz ay önce vefat eden Osman bin Berber Mehmed bin Kara Osman'ın malları, geride kalan karısı Emine, büyük oğlu Osman, küçük oğulları İzzet, Mustafa, Salih, küçük kızı Fatma arasında paylaştırılmıştır²¹¹. Bu hüküm bize memleketi Isparta olan kişinin Mısır'da paşa kapısında kavaslık hizmetinde bulunduğunu göstermektedir. Buna benzer hükümlerde bazen Ispartalı olan kişilerin Burdur'da tüccarlık yaptığına da rastlanılmaktadır. Bazı hükümlerde de Burdurlu olup Isparta'da değirmencilik yapan kişiler de vardır²¹².

21 Ramazan 1273 tarihli bir kayıta Isparta'nın Lağos karyesinde vefat eden İbrahim bin Hasan'ın veraseti, masrafları çıkarıldıktan sonra 3.586 kuruş olarak hesaplanmış ve meblağ bir eş, üç erkek evlat ve dört kız evlat arasında aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde taksim edilmiştir²¹³.

Tablo 12: İbrahim bin Hasan'ın Mirâsının Dağılımı

Hisse Sahibi	Hisse Bedeli (Kuruş)
Eşi Zeliha	440.40
Büyük oğlu Hasan	628
Büyük oğlu Süleyman	628
Küçük oğlu Süleyman	628
Büyük kızı Hanım	314
Büyük kızı Fatma	314
Büyük kızı Şerife	314
Küçük kızı Hamide	314

1274 tarihli bir kayıta Isparta'nın Germiyan mahallesinde vefat eden Tokuçoğlu Mehmed bin Osman'ın veraseti masrafları çıkarıldıktan sonra 9.684 kuruş olarak hesaplanmış ve meblağ bir eş, babası, iki erkek evlat ve üç kız evlat arasında aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde taksim edilmiştir²¹⁴.

Tablo 13: Tokuçoğlu Mehmed bin Osman'ın Mirâsının Dağılımı

Hisse Sahibi	Hisse Bedeli (Kuruş)
Eşi Havva	1.210
Babası Osman	1.614
Küçük oğlu Ömer	1.960

²¹¹ İŞS 188, 11/1.

²¹² İŞS 188, 14/1.

²¹³ İŞS 188, 141/1.

²¹⁴ İŞS 188, 56/3.

Küçük oğlu Ali	1.960
Küçük kızı Şerife	980
Küçük kızı Zeliha	980
Küçük kızı Fatma	980

Sicil defterinde Gayrimüslim toplumda meydana gelen ölüm ve mirâs ile ilgili on dokuz adet hüküm bulunmaktadır. Defterde Gayrimüslimlerle ilgili en fazla geçen hüküm tereke kayıtlarıdır. Gayrimüslim ölüm ve mirâs davalarında da Müslümanlarla ilgili davalarda olduğu gibi vefat etmiş olan yabancı kadın veya erkeğin malları, geride kalan karısı veya kocası, çocukları, validesi, kız kardeşleri, erkek kardeşleri arasında paylaştırılmıştır. Bazen vârislerin vefat etmiş olan kişiden kalan mallarını vâkfettiklerine veya müşterilere sattıklarını da görmekteyiz. Yine ölüm ve mirâs ile alakalı hükümlerden Gayrimüslim toplumun hangi mesleklerle uğraştıkları, ekonomik durumları, eş sayısı, çocuk sayısı, kardeş sayısı hakkında bilgi edinmekteyiz.

Gayrimüslimler kendilerine medeni hukuk ile tanınan ayrıcalıklara rağmen davalarının çözümü için şer'î mahkemelere başvurmuşlardır. Isparta'da ikamet eden Gayrimüslim toplumda görülen davalara Çelebiler mahallesi ahalisinden fevt olan Mihail veled-i Yorgi'nin malları, zevcesi Eleni, büyük oğlu ve büyük kızlarına mirâs kalmasıyla vasîler arasında zikrolunan malların paylaşılması örnek verilebilir²¹⁵.

Yine ölüm ve mirâs ile ilgili kayıtlardan Gayrimüslim toplumun hangi meslekleri yaptığını tespit etmekteyiz. Cezayir ahali dâhilinde olup Isparta şehrinde dülgerlik ederken fevt olan Hacı Nikola veled-i Konstanti'nin malları, karısı, büyük oğlu, küçük kızları arasında paylaştırılmıştır²¹⁶.

Emre mahallesi ahalisinden fevt olan Yorgi veled-i Vasîli'nin malları, geride kalan karısı, validesi küçük oğlu ve küçük kızı arasında paylaştırılmıştır²¹⁷. Gayrimüslim toplum arasındaki ölüm ve mirâs ile alakalı kayıtlarda, vefat etmiş olan kişinin mallarını karısı, çocukları arasında paylaştığına bazı hükümlerde ise mirâs kalan malların ölen kişinin validesine de verildiğine rastlamaktayız.

²¹⁵ *IŞS 188, 54/1.*

²¹⁶ *IŞS 188, 138/2.*

²¹⁷ *IŞS 188, 63/3.*

Tereke kayıtlarında vefat etmiş olan kişiler Müslüman toplumdaki ise “vefat eden, müteveffâ, fevt olan”, Gayrimüslim toplumdaki ise “fevt olan” terimleri kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Tokat ile ilgili yapılan bir çalışmada ise ölen Müslümanlar için “fevt olan” veya “müteveffâ-müteveffîye” ifadeleri kullanılırken, ölen Gayrimüslimler için “hâlik-hâlîke” tabirleri kullanılmıştır²¹⁸. İncelemiş olduğumuz tereke kayıtlarında “hâlik-hâlîke, mürd” gibi ifadelerle rastlanılmaması Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Gayrimüslim topluma yeni haklar verilmesiyle ilgilidir. Yine Müslüman ve Gayrimüslim terekelerini birbirinden ayıran bir hususta Müslüman bir kişinin adı yazılırken oğlu manasına gelen “ibn” ve “bin” tabirleri kullanılırken, Gayrimüslimler için “veled-i” tabiri kullanılmıştır.

Aşağıdaki tabloda 188 numaralı Isparta şer’îyye sicil defterinde geçen tereke kayıtları yer almaktadır. Burada terekelerden yola çıkarak Müslüman ve gayrimüslim ailelerin erkek ve kız çocuk sayıları, yaşadıkları yer ile kuruş olarak mal varlıkları gösterilmiştir.

Tablo 14: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer’îyye Sicil Defterinde Geçen Tereke Kayıtları

No	Yer	Tereke sahibi	Eş	Çocuk		Tereke miktarı	Sayfa No
				K	E		
1	Çukur karyesi	Veli bin Hüseyin	1	2	-	1995	3
2	Dere mah.	Havva bint-i Süleyman	-	-	2	296	10
3	Fazlullah mah.	Ahmed bin Süleyman	1	3	-	290	10
4	Dere mah.	Fatma bint-i Muhammed	1	-	1	1721	11
5	Kestel karyesi	Değirmenci Andriye veled-i Apostol	1	-	-	5599	14
6	Germiyan mah.	Tatar Süleyman bin Süleyman	1	3	1	1502	15
7	Sülübey mah.	El-hac Hüseyin bin el-hac Mehmed	1	1	-	8439	16
8	Çukur karyesi	Takyeci? Osman bin Hasan	1	2	2	2037	22
9	Keçeci mah.	Şerife bint-i el-hac Mustafa	1	-	-	1666	23
10	Çavuş mah.	Hace Eneste? bint-i Simon	1	-	-	2860	24
11	Çelebiler mah.	İbrahim Kavas bin Salih	1	3	1	1919	24
12	Hacı İvaz mah.	Melli Mehmed bin Mehmed	1	1	1	2785	31
13	Cami-i atik mah.	El-hac Hasan bin Ali	1	1	1	3034	34

²¹⁸ Demirtaş, a.g.t., s.33.

14	Deregüme karyesi	El-hac Hüseyin bin Abdullah	1	4	1	4650	35
15	Dere mah.	El-hac Hasan bin el-hac Süleyman	1	1	1	14987	36
16	Çelebiler mah.	Hüseyin bin Abidin	1	1	-	2676	37
17	Ağros kazası	Mustafa bin Durdu	1	2	1	42825	38
18	Fazlullah mah.	El-hac Ömer bin Osman	1	2	1	3995	38
19	Hacı Elfi mah.	Mustan bin Abdullah	1	4	1	7607	39
20		Osman Ağa	1	-	-	1599	40
21		El-hac Mustafa	1	-	-	4568	40
22	Hocazade mah.	Vesile Hanım bint-i Ahmed Bey	-	2	4	111502	41
23	Dere mah.	Esma bint-i Mehmed	-	1	3	3267	43
24	Hocazade mah.	Alime bint-i Ali	1	3	1	648	44
25	Yenice mah.	El-hac Mustafa bin Mehmed	1	4	1	8263	45
26	Cami-i atik mah.	El-hac Hasan Efendi bin el-hac Hüseyin Efendi	1	2	3	96745	47
27	Keçeci mah.	Hafız Halil bin el-hac Süleyman	1	2	-	9500	53
28	Hacı Elfi mah.	Zeliha bint-i Mehmed	-	-	1	1228	53
29	Çelebiler mah.	Kıbrıslı Mihail veled-i Yedros?	1	2	1	22380	54
30	Emre mah.	Yorgi veled-i Siradı	1	2	2	1733	55
31	Germiyan mah.	Tokuçoğlu Mehmed bin Osman	1	3	2	6619	56
32	Emre mah.	İstiyadı bint-i Burdan?	1	1	-	3000	57
33	Keçeci mah.	Havva bint-i Hasan	1	-	2	869	58
34	Fazlullah mah.	Emine bint-i Ahmed	-	-	-	2062	59
35	İnneci mah.	Veli bin Melli Ahmed	1	3	2	15300	60
36	Ali karyesi	Cafer bin Ahmed	-	2	4	2799	62
37	Emre mah.	Yorgi veled-i Vasîli	1	1	1	5310	63
38	Deregüme karyesi	Velibeyoğlu Mehmed bin Mehmed	1	-	2	5380	65
39	Kastamonu sancağı	Mustafa Ağa bin Hızır? Ali Ağa	1	-	-	7819	66
40	Yaylazade mah.	Kütahyalı oğlu Ali bin Salih	1	1	3	4273	69
41	Yaylazade mah.	Süleyman Ağa bin el-hac Memiş Ağa	2	1	1	20800	72
42	Ali karyesi	Ali bin Mustafa	1	1	2	9654	74
43	Barla kazası	Mustafa Efendi bin el-hac Mehmed Efendi	1	3	1	58485	74
44	Kundus karyesi	Taburtamazoğlu? Mehmed bin Hüseyin	1	2	3	4020	75
45	Doğancı mah.	Hadice bint-i Ali	1	-	-	915	77
46	Kaş mah.	Hasan bin Ali	-	-	1	16770	79
47	Cami-i atik	Zübeyde bint-i İbrahim	1	-	1	3516	80

	mah.						
48	Hocazade mah.	Kalaycı el-hac Osman bin Osman	-	4	1	16501	81
49	Afşar kazası	Karaağaçlı Hüseyin	1	2	3	12640	90
50	Geyran karyesi	Süleyman bin Yusuf	1	-	1	7196	92
51	Temel mah.	Nikola veled-i Yorgi	1	2	2	5106	94
52	Yenice mah.	Şerife bint-i Ali	-	-	3	567	94
53	Germiyan mah.	Şerife bint-i Hasan	1	1	2	2460	95
54	Keçeci mah.	Fatma bint-i Mehmed	1	1	1	600	96
55	Karaağaç mah.	Ahmed bin Süleyman	1	2	3	1080	101
56	Karaağaç mah.	Mustafa bin Hasan	1	2	-	300	101
57	Karaağaç mah.	Hüseyin bin İbrahim	1	2	1	750	101
58	Keçeci mah.	El-hac İbrahim bin Süleyman	1	1	3	10115	104
59	Hocazade mah.	Süleyman bin Abdullah	1	-	1	3280	106
60	Deregüme karyesi	Tataroğlu el-hac Osman bin Hasan	1	-	6	11880	109
61	Yaylazade mah.	İdris bin el-hac Ömer	1	2	2	7003	109
62	Çavuş mah.	Nazrus? bin Vasîli	1	2	-	5110	110
63	Cami-i kebir mah.	El-hac Arif Mehmed Efendi bin el-hac İsmail Efendi	1	2	-	9286	111
64	Keçeci mah.	Karagöz oğlu Osman bin Mustafa	2	4	1	10908	115
65	Temel mah.	Eleni bint-i Kiryako	1	-	1	852	117
66	Fazlullah mah.	Hadice bint-i Ömer	1	1	1	3372	119
67	Doğancı mah.	Süleyman bin İsmail	1	2	-	1695	120
68	Geyran karyesi	Mehmed bin İbrahim	1	2	3	1325	120
69	Geyran karyesi	Ahmed bin el-hac Ömer	1	1	-	715	121
70	Keçeci mah.	Berber Mehmed bin Osman	1	1	4	26787	121
71	Çelebiler mah.	Ali bin Mehmed	1	1	1	1315	125
72	Doğancı mah.	Ahmed bin Abdullah	-	3	-	4070	126
73	Hacı Elfi mah.	Sipahi Ali bin Hüseyin	1	2	1	2712	127
74	Hoyran kazası	Emircan oğlu Hüseyin Ağa bin Abdurrahman	-	-	2	32318	130
75	Çelebiler mah.	Gülsüm bint-i Abdullah	-	1	-	3810	131
76	Çavuş mah.	(...)	1	2	2	15202	135
77	Isparta	Hacı Nikola veled-i Konstanti	1	2	1	1885	138
78	Debbağhane mah.	Fatma bint-i Abdullah	-	2	-	2229	139
79	Sav karyesi	Yusuf bin Hüseyin	1	1	4	2680	139
80	Lağos karyesi	İbrahim bin Hasan	1	4	3	4082	141
81	Temel mah.	Aşti? veled-i Yorgi	1	2	2	15895	146
82	Dere mah.	Mustafa bin Süleyman bin Ahmed	1	3	2	1550	149
83	Dere mah.	Gökoğlu Mustafa bin Abdülhak	1	2	1	5268	149

84	Tekye mah.	Hadice bint-i Abdullah	1	2	1	775	151
85	Emre mah.	Kalbus? veled-i İstati	-	1	4	32682	151
86	Çavuş mah.	İstavri veled-i Dimitri	2	4	1	5448	152
87	Avran mah.	Emine bint-i İbrahim	1	-	1	4788	160
88	Doğancı mah.	Süleyman bin İsmail	1	2	-	2435	161
89	Hisar Efendi mah.	Mustafa bin Ömer	1	1	1	1750	162
90	Çukur karyesi	Hoyranlı Hasan bin Mustan	-	3	2	1735	162
91	Çavuş mah.	Niyako bin Gümüş	1	-	4	30000	164
92	Fazlullah mah.	El-hac İbrahim bin Hasan	1	1	2	541	164
93	Keçeci mah.	Ahmed bin el-hac İsmail bin Abdülhak	-	1	2	30645	165
94	Keçeci mah.	Saraç Alioğlu İsmail bin Ahmed	1	1	3	13508	165
95	Hacı Elfi mah.	Berber Şerif Mehmed bin Abdülhak	1	-	2	8971	166
96	Çavuş mah.	Anastas veled-i İstikati	1	1	6	15069	169
97	Hacı İvaz mah.	Ali bin el-hac Salih bin Abdülhak	1	-	2	19297	170
98	Cami-i atik mah.	Saime bint-i Halil	1	-	-	3175	170
99	Cedid mah.	El-hac Hüseyin bint-i Osman	1	1	-	3725	170
100	Kır mah.	Anna bint-i Mina	1	-	1	2375	171
101	Doğancı mah.	Havva bint-i el-hac Süleyman	1	1	-	2573	172
102	Emre mah.	Eleni bint-i Simon	1	4	4	3630	174
103	Sülübey mah.	Ali Bölükbaşı bin Halil	1	2	4	7000	175
104	Hacı Elfi mah.	El-hac İbrahim bin Ahmed	1	4	3	50000	177
105	Temel mah.	Mihail veled-i Yorgi	1	5	5	70000	180
Toplam	105	-	-	15	16	1.082.57	
				9	1	3	

Yukarıdaki tablo dikkatle incelendiğinde ekonomik durumu en iyi olan kişinin bir kadın olduğu görülmektedir. Bu kadın Vesile Hanım bint-i Ahmed Bey'dir. Tereke miktarı ise 111.502 kuruştur. Tereke kaydından bu kadının soylu bir aileden geldiği ve ekonomik durumunun bu yüzden iyi olduğunu tahmin etmekteyiz²¹⁹. Yine tablodan hareketle en düşük tereke miktarına sahip olan kişinin Müslüman bir erkek olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişi Fazlullah mahallesinden Ahmed bin Süleyman'dır ve tereke miktarı 290 kuruştur²²⁰. Tereke kayıtlarından çocuk sayısının 320 olduğu bunun 159'unun kız, 161'inin erkek olduğu ve aile başına ortalama üç çocuk düştüğü anlaşılmaktadır.

²¹⁹ İSS 188, 41/1.

²²⁰ İSS 188, 10/3.

d)Nafaka Talebi

Kadının, içtimai seviyesine göre normal bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve kocanın da temin ile yükümlü bulunduğu şeylerin tümü nafaka kavramı içinde yer almaktadır²²¹. Sözlükte nafaka kelimesi “harcamak, tüketmek” anlamındaki infâk masdarından türetilmiş olup “azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerler” manasına gelir. Nafakanın terim anlamı ise “hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar” şeklinde ifade edilebilir. İslam hukukçuları nafaka yükümlülüğünün evlilik akdinin hukuki sonuçlarından olduğu hususunda fikir birliği içindedir. Evlilik süresince bu yükümlülük devam eder; evliliğin sona ermesi halinde iddet nafakası ödenip ödenmemesi evliliği sona erdiren sebebe göre değişiklik gösterirdi²²².

Ölen ebeveynlerden sonra çocuklarına, boşanan çocuklu çiftlerin genellikle anneye verilen çocuklarına ve kimsesiz çocuklara olmak üzere üç türlü nafaka takdiri söz konusudur. Nafakanın miktarını kadı belirlemektedir. Genellikle günlük olarak takdir edilen nafaka, bir çeşit sosyal güvenlik sistemidir²²³. Kocanın karısına temin ile yükümlü bulunduğu nafakanın çerçevesi örf ve âdete, günün şartlarına göre genişleyip daraltılabilecek mahiyettedir. Nafakalar, yiyecek, içecek, giyecek, mesken, tedavi ile ilaç olarak verilebilmektedir²²⁴.

188 numaralı Isparta şer’îyye sicil defterinde nafaka ve kisve (kıyafet) talebi ile ilgili kayıtlar önemli bir yer tutmaktadır. Sicilde geçen nafaka ve kisve ile alakalı kayıtların çoğunluğunu Müslüman toplum oluşturmaktadır. Defterdeki kayıtlarda nafaka ve kisve talep eden kişi veya taraf mahkemeye başvurarak kimin için ve kimden nafaka ile kisve talep ettiğini belirtmiştir. Daha sonra nafaka ve kisve talebi uygun bulunursa kabul edilmiştir. Ayrıca kayıtlarda ne kadar nafaka ve kisve bedeli ve ne kadar süre verileceği de belirtilmiştir. Kayıtların sonunda ise nafaka ve kisve talep edenin sözünden dönmesine nafaka ve kisve verecek kişinin izin vermeyeceği belirtilmiştir. Eğer nafaka ve kisve, vefat etmiş olan

²²¹ Karaman, *a.g.e.*, s.325.

²²² Celâl Erbay, “Nafaka”, *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s.282.

²²³ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Ankara 2010, 182.

²²⁴ Karaman, *a.g.e.*, s.326.

kişinin mallarından talep ediliyorsa nafaka talep eden kişinin sözünden dönmesine mahkemede bulunan şahitlerin izin vermeyeceği de belirtilmiştir.

Defterde geçen nafaka ve kisve talebi ile alakalı kayıtların çoğunluğunu da kadınların küçük oğulları veya küçük kızları için talep ettiği görülmektedir. Bunun yanında birkaç kayıta ise kocanın küçükler için karısına nafaka ve kisve talebinde bulunduğu rastlanmaktadır.

Aşağıdaki kayıttan da anlaşılacağı üzere kadın kocasından küçük çocuklar için nafaka ve kisve talebinde bulunmaktadır. “*Medine-i Isparta’ya tabi Dereğüme karyesi sakinlerinden Rabia bint-i Süleyman nâm Hatun meclis-i şer’î zevc-i sabıkı Ali bin Mehmed muvâcehesinde takrîr ü kelâm edüb dört yaşında sulbî sağıre kızı için nafaka ve kisve bahâ’ ve sair levâzım-ı zarûriyyesi için babası merkum Ali üzerine kablü’ş-şer’îden mikdâr-ı kâfi meblağ karz ve takrîr olunmak matlubdur...*”²²⁵. Rabia Hatun dört yaşındaki küçük kızı için Ali Ağa’dan nafaka ve kisve talep etmiştir. Küçüğün babası nafaka ve kisve talebini kabul etmiş ve küçüğe her ay on beşer kuruş nafaka ve kisve bedeli vermeyi kabul etmiştir. Daha sonra Rabia Hatun’un sözünden dönmesine Ali Ağa’nın izin vermeyeceği belirtilmiştir.

Yine nafaka ve kisve birkaç çocuk için de talep edilmiştir. “*...Çelebiler mahallesi sakinlerinden Ayşe bint-i Mehmed nâm Hatun meclis-i şer’îde zevc-i sabıkı el-hac Ahmed bin Abdullah mahzarında takrîr ü kelâm edüb bir buçuk yaşında sulbî sağır oğlu Hüseyin ve üç yaşında Esmâ nâm sağır için nafaka ve kisve bahâ’ ve sair levâzım-ı zarûriyyesi için babaları mezbûr el-hac Ahmed üzerine kablü’ş-şer’î mikdâr-ı kâfi meblağ-ı karz ve takrîr olunmak matlubdur...*”²²⁶. Ayşe Hatun bir buçuk yaşındaki oğlu ve üç yaşındaki kızı için kocasından nafaka ve kisve talep etmiştir. Küçüklerin her birine her ay on yedişer buçuk kuruştan toplam otuz beş kuruş nafaka ve kisve bedeli verilmiştir. Ayrıca Ayşe Hatun’un sözünden dönmesine küçüklerin babasının izin vermeyeceği belirtilmiştir.

Vefat etmiş olan bir kişinin mallarından da nafaka ve kisve talebinde bulunulabildiği görülmektedir. “*...Dereğüme karyesi sakinlerinden iken bundan akdem Sivastopol’da vefat eden Velibeyoğlu Mehmed bin Mehmed bin Abdülhak*

²²⁵ İŞS 188, 59/2.

²²⁶ İŞS 188, 63/2.

sulbî sağır oğulları Hüseyin ve Hasan'a babaları müteveffâ-yı merkumdan müntakil mallarından her birine beher şehr onar kuruşdan cem'an yirmi kuruş nafaka ve kisve bahâ' karz ve takrîr buyurub..."²²⁷. Mehmed Ağa'nın mallarından küçük oğulları için nafaka ve kisve talep edilmiş ve söz konusu talep kabul edilmiştir.

Küçük çocuğa vasî tayin edilen kişinin, çocuk için çocuğun annesinden kalan mallarından nafaka ve kisve talep ettiğini de görmekteyiz. Çocuğa vasî tayin edilen kişi de nafaka ve kisve talebinde bulunmaktadır. Germiyan mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Şerîfe Hatun bint-i Hasan'ın küçük oğlu Hamid'e Ayşe Hatun bint-i Süleyman vasî tayin edilmiştir. Ayşe Hatun küçüğe annesinden kalan mallardan nafaka ve kisve talep etmiştir. Nafaka ve kisve talebi kabul edilmiş ve her ay on beş kuruş nafaka ve kisve bedeli verilmiştir. Ayrıca Ayşe Hatun'un sözünden dönmesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir²²⁸.

Isparta'da yaşıyan Gayrimüslimler arasında nafaka ve kisve talebiyle ilgili kayıтта bulunmaktadır. Temel mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Nikola veled-i Yorgi'nin malları, geride kalan karısı, validesi, küçük oğlu, küçük kızları arasında paylaştırılmıştır. Vefat etmiş olan babalarının mallarından küçükler için vasî tarafından nafaka ve kisve talebinde bulunulmuş ve talep kabul edilmiştir. Küçüklere her ay bin doksan beş kuruş nafaka ve kisve bedeli verilmiştir²²⁹.

e) Çocuk ve Çocuk Hukuku: Vasî Tayini

Velî, küçüğün okuması, sanat öğrenmesi, yerine göre evlendirilmesi gibi doğrudan doğruya küçüğün şahsına bağlı hakların kullanılması ile mallarının korunması ve idaresine yönelik yetkiye sahip olan kişidir. Vasî ise velînin bulunmadığı durumlarda küçüğün himaye ve temsil yetkisini üzerine alan kiřidir²³⁰. Bir kişinin mallarından ya da çocuklarının işlerinde tasarrufta bulunması için tayin edilen kişiye vasî denilir. Vasî olan kişi çocukların malları üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptir. 1870'lere gelinceye kadar anneye çocuklarına velayeti hususunda batı toplumunda hak tanınmazken, Türklere aksine babanın herhangi bir şekilde ölümüyle anne aileden ve çocuklardan

²²⁷ *IŞS 188, 66/1.*

²²⁸ *IŞS 188, 96/2.*

²²⁹ *IŞS 188, 112/1.*

²³⁰ Ali Kaya, *a.g.m.*, s.102.

sorumlu tutulmuştur. Yani Osmanlı ailesinde babanın ölümüyle birlikte annenin vasîlik rolünü üstlendiği görülmektedir²³¹.

Osmanlı toplumunda ailenin günlük yaşamı her yerde her zaman olduğu gibi çocukların eğitimi ve beslenmesi, karı-koca ilişkileri ve hayatın yükünün paylaşılması, evin idaresi, sağlık ve beslenme sorunlarının çözülmesi ve gündelik uygulanması etrafında oluşur. Bu saydığımız sorunların çözümü ve gündelik uygulamaya konusu aynı zamanda bir toplumun kültürel hayatı ve kurumlarını oluşturur. Çocuk aileyi devam ettirecek temel unsurdur ve hayat onun etrafında oluşur²³².

Osmanlı Devleti'nde diğer Türk devletlerinde olduğu gibi töre'nin yanında İslam hukukunun da etkisi ile yetimlere büyük önem verilmiştir. Anneleri veya babaları ölmüş, korumaya muhtaç küçük çocuklara veya babaları öldüğünde henüz doğmamış olanlara kalan mirâslar, bu durumdaki çocukların haklarını koruyabilmek için mahkeme tarafından yakınlarından biri vasî tayin ediliyordu. Ölen baba ise çoğunlukla anne, eğer anne öldüyse baba vasî olarak atanmaktadır²³³.

Osmanlı toplumunda çocukların, devlet tarafından hukuken himaye ve koruma altına alındığı görülmektedir. Ailesini kaybeden ve kimsesiz kalan çocukların belli bir aile terbiyesi içinde, diğer aile çocukları gibi sağlıklı yetiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki bu uygulama sayesinde günümüzde her ilde rastladığımız çocuk esirgeme kurumlarına ihtiyaç kalmamaktadır. Zira kimsesiz çocuklar sokaklara terk edilmiyordu. Hatta anne ve babası ölüp yetim kalan çocuklar başıboş veya rastgele herhangi bir kimsenin veya akrabasının insiyatifine de terk edilmiyordu²³⁴.

Devletin şer'î mahkemeler vasıtasıyla, yetim veya kimsesiz kalan çocukların aile terbiyesi ve kültürü almaları, istikballerinin hazırlanması için bir

²³¹ Yunus Emre Uçan, *46 Numaralı Develi Şer'îyye Sicili (H. 1332/ M. 1914 – H. 1342/ M. 1924) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s.173.

²³² Ortaylı, *a.g.e.*, İstanbul 2001, s.97.

²³³ Güngör Göçer, *210-221 Numaralı Şer'îyye Sicillerine Göre Burdur'un Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2010, s.67.

²³⁴ Güler, *a.g.m.*, s.31.

düzen kurduğu anlaşılıyor. Bu düzen vasîlik ve nazırlık adıyla topluma ve tutanaklara yansımıştır. Kurulan düzen içerisinde, belirtilen amaç için, dürüst, ehliyetli, dindar ve vasîlik işlerini yapmaya muktedir kimseler, küçük kız veya oğlan çocuklara vasî tayin ediliyordu²³⁵.

İslam hukukunda vasîlik iki şekilde olmaktadır. Bunlar babanın tayin ettiği vasî ve hâkimin tayin edeceği vasîdir. Vasî olacak kişinin, vasîlik görevini yerine getirebilecek fikri ve ahlaki vasıflara sahip olması, hür, akıllı, bûluğa ermiş, reşid, emin, aynı dinden ve vesâyet işlerine vakit ayırabilecek ve vasî olduğu kişi ile sıkı münasebette bulunabilecek birinin olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti, toplumdaki bu uygulamayı sadece Müslim çocuklar için değil Gayrimüslim çocuklarına da yapmakta, onlara da sahip çıkmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı hukuku, Gayrimüslimler için de tatbik edilmekteydi. Mahkemeler bu çocukların himaye ve korunma işlemlerinin görülmesi ve mirâs mallarının korunması için Müslim ailelerde olduğu gibi en yakınlarından olan kimseleri onlara vasî tayin etmektedir²³⁶.

İncelediğimiz sicil defterinde yirmi bir tane vasî tayini ile alakalı kayıt bulunmaktadır. Defterdeki kayıtlardan vefat etmiş olan kişinin küçük çocukları için daha çok vasî olarak anne veya babalarının tayin edildiğini, bunun yanında ise bazen küçüğe başka kadın veya erkeğin vasî tayin edildiğini de görmekteyiz. Vasî tayinleri ile alakalı kayıtların çoğunluğunu Müslüman toplum oluştursa da Gayrimüslim toplum arasında da iki adet vasî tayini ile ilgili kayıt bulunmaktadır. Yine defterde geçen kayıtlardan vasî tayin edilen kişinin görevini yapmaması ya da ölmesiyle başka birinin vasî tayin edildiğine de rastlanmaktadır.

Müslüman tebaa arasında meydana gelen vasî tayininde küçük çocuklara çoğunlukla anneleri vasî olarak tayin edilmiştir. Çukur karyesi ahalisinden olan ve askerde vefat eden Veli bin Hüseyin'in küçük kızları Esmâ ve Havva'ya valideleri Ayşe bint-i Veli vasî tayin edilmiştir. "...*Sağirtan mezbûrtanın vakt-i reşid oluncağa değin babaları müteveffâ-yı mezbûrdan müntakil malını hıfz ve tesviye-i umûrlarına vasî nasîb ve tayin buyurulmakta...*"²³⁷. Küçük kızlar Esmâ ve

²³⁵ Güler, *a.g.m.*, s.31.

²³⁶ Göçer, *a.g.t.*, s.68.

²³⁷ *IŞS 188*, 4/1.

Havva'ya reşid oluncaya kadar, bu çocukların babasından kalan mallarının muhâfazası ve idaresi için mahkeme tarafından anneleri vasî tayin edilmiştir.

Tekye mahallesi ahalisinden iken vefat etmiş olan Fatma bint-i İbrahim'in kız kardeşinin kızı Sakine bint-i Abdullah vasî tayin edilmiştir. Daha sonra ise nafaka ve kisve talebinde bulunulmuştur. "...Müteveffâ-yı mezbûrdan müntakil malını hıfz ve tesviye-i umûrlarına vasî nasîb ve tayin buyurdukda...". Sakine'ye Kavas Hüseyin Ağa bin İbrahim vasî tayin edilmiştir. "...Müteveffa-yı mezbûrdan müntakil malından işbu tarih-i kitabdan beher şehr on beşer kuruşdan nafaka ve kisve bahâ' karz ve takrîr buyurub..."²³⁸. Sakine adlı kız çocuğuna vefat etmiş olan teyzesinin kalan mallarından her ay on beş kuruş nafaka ve kisve bedeli verilmesi kararlaştırılmıştır.

Keçeci mahallesi sakinlerinden iken vefat etmiş olan Mehmed bin Osman'ın küçük oğulları Azmi, Mustafa, Salih ve küçük kızı Fatma'ya valideleri Emine bint-i Abdi vasî tayin edilmiştir. "...Sağiri mezbûrdan Azmi ve Mustafa ve Salih'in ve sağire-yi mezbûre Fatma'nın vakt-i reşid oluncağa değin babaları müteveffâ-yı mezbûrdan müntakil mallarını hıfz ve tesviye-i umûrlarına vasî nasîb ve tayin buyuruldukda..."²³⁹.

İskender mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Ahmed Ali'nin küçük oğulları Ali ve Mehmed'e vasî olarak valideleri Şerîfe Hatun tayin edilmiştir²⁴⁰. Sicil defterinde, küçük çocuklara vefat etmiş olan babalarından kalan malların, onlar reşid oluncaya kadar vasîsi üzerinde kalacağı da belirtilmiştir.

Gayrimüslim toplumda da vefat etmiş olan kişinin küçük çocuğuna validesinin vasî tayin edildiğine rastlamaktayız. Emre mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Yorgi veled-i Vasîli'nin küçük oğlu Yorgi ve küçük kızına validesi vasî tayin edilmiştir²⁴¹.

Vasîlerin yetkileri küçüklerin belli bir çağa geldiklerinde sona erer. Defterde vasî tayinlerinin yanında küçük çocukların reşid olmasıyla kendilerine vasî tayin edilen kişiden mallarını talep etmesiyle alakalı iki kayıta da rastlamaktayız. Karaağaç mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Ahmed bin

²³⁸ İŞS 188, 6/1.

²³⁹ İŞS 188, 15/3.

²⁴⁰ İŞS 188, 102/4.

²⁴¹ İŞS 188, 63/4.

Mehmed'in mallarının mirâs kaldığı küçük oğlu Hüseyin ile diğer küçük oğlu Ahmed'e vasî tayin edilmiştir. Vasîye zikrolunan mallar teslim edilmiştir. Hüseyin, büyüyüp akıl baliğ olduğunda kendisine kalan malların vasî tarafından üzerine verilmesini talep etmiştir. Hüseyin zikrolunan malları vasîden teslim almış ve vasî üzerinde alacak hakkı kalmamıştır²⁴². Yine bu hükümün devamı olarak diğer kardeşin de vasîden mallarını talep ettiğini görmekteyiz. Karaağaç mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Ahmed bin Mehmed'in mallarının mirâs kaldığı küçük oğlu Hüseyin ile diğer küçük oğlu Ahmed'e vasî tayin edilmiştir. Vasîye zikrolunan mallar teslim edilmiştir. Ahmed, büyüyüp akıl baliğ olduğunda kendisine kalan malların vasî tarafından üzerine verilmesini talep etmiştir. Ahmed zikrolunan malları vasîden teslim almış ve vasî üzerinde alacak hakkı kalmadığını belirtmiştir²⁴³.

Defterde geçen vasî tayinleri ile ilgili kayıtlardan küçük çocuklara vasî olarak daha çok validelerinin vasî tayin edildiği anlaşılmaktadır. Vasî tayini ile ilgili yirmi bir adet kayıttan on birinde küçüğe validesinin vasî tayin edildiğini görmekteyiz. İki kayıтта küçüğe babası, iki hükümde erkek kardeşi, bir hükümde amcası, beş hükümde ise başka kişilerin vasî tayin edildiğine rastlamaktayız.

İncelemiş olduğumuz sicil defterindeki kayıtlardan ailelerin kaç çocuğa sahip olduğunu da öğrenmekteyiz. Bu kayıtlardan yola çıkarak Isparta şehrinde en fazla çocuğa sahip olan bir gayrimüslimdir. Temel mahallesinden Mihail veled-i Yorgi'nin beş oğlu ve beş kızı vardır²⁴⁴. Çocuk sayısı 10'dan fazla olan aileye rastlanmamıştır. En az çocuk sayısı ise birdir. Kaş mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Hasan bin Ali'nin bir oğlu vardır²⁴⁵.

Defterde geçen 105 adet tereke kayıdından yola çıkarak 105 ailenin 159 kız çocuk, 161 erkek çocuk olmak üzere toplam 320 çocuğu bulunmaktadır. Aile başına ortalama üç çocuk düşmektedir. Bunların yanında hiç çocuğu olmayan ailelere de rastlanmaktadır. Keçeci mahallesinden vefat etmiş olan Şerife bint-i el-hac Mustafa'nın malları eşi ve erkek kardeşi arasında paylaştırılmıştır²⁴⁶. Yine

²⁴² *IŞS 188, 178/2.*

²⁴³ *IŞS 188, 178/3.*

²⁴⁴ *IŞS 188, 180/2.*

²⁴⁵ *IŞS 188, 79/1.*

²⁴⁶ *IŞS 188, 23/2.*

Çavuş mahallesinden vefat etmiş olan kadının malları sadece eşine kalmıştır²⁴⁷. Bu örneklerden yola çıkarak bazı kişilerin çocuklarının olmadığı anlaşılmaktadır.

Çocuklara isim koyma meselesi Türk ailesinin hassasiyet gösterdiği hususlardan biridir. Bu nedenle çocuk isimlerinden bahsetmeyi uygun bulduk. Bu dönemde Isparta şehrinde kızlara daha çok Ayşe, Fatma, Emine, Hadice, Şerife, Zeynep gibi isimlerin konulduğu görülmektedir. Bunların yanında pek fazla konulmayan isimleri ise Nefise, Afife, Adile, Elif, Abide vs. oluşturmaktadır. Erkek çocuklara ise daha çok Ahmed, Mehmed, Ali, Hüseyin, Hasan, Mahmud, Süleyman, Ömer, Osman, Mustafa gibi isimler konulmaktadır. Pek fazla konulmayan erkek isimleri ise Emircan, Veli, Zeki, Münir, Sadettin, Nuri, Celil gibi isimlerdir. Yalvaç şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış çalışmada ve yine bizim defterimizdeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere 1095-1908 tarihlerinde kız isimlerinde Ayşe, Fatma, Emine, Şerife; erkek isimlerinde ise Ahmed, Mehmed, Ali, Mustafa, Osman gibi isimler daha fazla tercih edilmiştir²⁴⁸. Görülüyorki söz konusu terekelerin ait olduğu Tazminat yıllarında Isparta ailesinde çocuklarına isim koyarken daha çok kızlarda Ayşe, Fatma, erkeklerde ise Mehmed, Hasan, Osman, Hüseyin gibi isimleri tercih ederek bu isimleri koymuşlardır. Bu isimlerin ya Hz. Peygamber'in adı ve ailesinden geldiği ya da Kur'an'da geçen isimler olduğu ortaya çıkmaktadır.

f) Vekillik

Vekîl, birinin işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimsedir. 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde vekillik ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Müslüman toplumla ilgili olan bu kayıtlarda daha çok vekil tayin edilen kişinin başka memlekette veya askerde olduğu anlaşılmaktadır.

Vefat etmiş olan kişinin çocuğunun başka memlekette olması nedeniyle mirâs kalan mallar için kendisi gelinceye kadar vekil tayin edilmiştir. Çelebiler mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Gülsüm Hatun bint-i Abdullah'ın malları, büyük kızı Ayşe, erkek kardeşi Ali, büyük oğulları Ali ve Ömer, erkek kardeşleri Ali'nin diğer oğlu Osman ve büyük oğlu Ali ve küçük oğlu Abdi arasında paylaştırılmıştır. "... *Diyâr-ı ahârda gaib olan mezkûre Isparta kazası mal müdiri*

²⁴⁷ İŞS 188, 24/1.

²⁴⁸ Nuri Köstüklü, *Yalvaç Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara 2010, s.85.

Zeki Efendi tarafından vekil-i mukayyed şer'ileri..."²⁴⁹. Abdi'nin başka memlekette olması sebebiyle mirâs kalan mallar için Isparta kazası mal müdürü Zeki Efendi tarafından vekil tayin edilmiştir.

Defterde geçen kayıtların birkaçında da kişinin başka bir yere gitmeden önce kendisine vekil tayin ettiğini ve daha sonra başka memlekette vefat ettiğini görmekteyiz. vefat etmesiyle önce bu kişiye vekil tayin edilmiştir. Vekil tayin edilen kişi, vefat eden kişinin mallarının paylaşımını mahkemeye bildirmiştir. Barla kazası Cami Kebir mahallesi ahalisinden vefat eden Hacı İsmail bin Hacı Mehmed Şerîf Efendi'nin malları, geride kalan karısı Nafia, validesi Emine, küçük kızları, erkek kardeşi Hüseyin, Mustafa, Şakir, kız kardeşi Safiye Hanım arasında paylaştırılmıştır. Mehmed Efendi İstanbul'da vefat etmiştir. Barla esnafından Eyüp Ağazade, Mehmed Ağa'ya vekil tayin edilmiş ve daha sonra vekil malların kimler arasında paylaşılacağını mahkemeye bildirmiştir²⁵⁰. Bu örnekten anlaşıldığı gibi devlet sahipsiz kimselere de sahip çıkarak, vekil tayin ederek mirâs taksiminin düzenli yapılmasını sağlamaktadır. Defterimizde yer alan vekil tayini ile ilgili benzer bir kayda XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya şer'îyye sicillerine göre yapılmış çalışmada rastlamaktayız. Bu çalışmada da başka bir yerde vefat eden kişinin mallarının paylaşımı için Karaman valisi tarafından vekil tayin edilmiştir. Daha sonra bu vekil malların paylaşımını mahkemeye bildirmiştir²⁵¹.

2)Isparta'da Kullanılan İsim, Unvan ve Lakaplar

İncelediğimiz şer'îyye sicilinde, H. 1273-1274 (M. 1856-1858) yılları arasında, gerek kadınlar gerekse erkekler tarafından kullanılan isimlerle, bazı unvan ve lakaplar hakkında birtakım bilgilere ulaşabilmekteyiz. Bu unvan ve isimlerin öğrenilmesinin Isparta'nın sosyal hayatının daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

²⁴⁹ *IŞS 188, 131/3.*

²⁵⁰ *IŞS 188, 26/3.*

²⁵¹ Betül Özger, *74 / F-4 Numaralı Konya Şer'îyye Siciline Göre Sosyal, İdari, Dini, Hukuki ve Kültürel Açından Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s.35.

a)İsimler

1)Müslüman erkek isimleri

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde erkek ismi olarak en fazla Mehmed, Ahmed, Mustafa, Ömer, Osman, Hüseyin, Hasan, Ali gibi isimlere rastlanmaktadır. Bu isimlerin çoğunluğu dini karakterlidir. Bunların dışındaki isimler Eyüp, Abdülbaki, Ebubekir, Halil, Hüsameddin, Mercan, Süleyman, Abdülkadir, İbiş, Mustan, Yusuf, İsmail, Hamid, Bekir, Mehmed Ali, İdris, Abdülhak, Reşid, Veli, Durmuş, Abdülkerim, İbrahim, Refik, Abdurrahman, Seyid, Murad, Mahmud, Abdülhamid, Abdi, İzzet, Nazif, Salih, Nuri, Mehmed Azat, Memiş, Bilal, Musa, Muhammed, Ferhat, Yakup'tur. Sicil defterinde en az geçen isimler ise şunlardır: Sadettin, Celil, Cafer, Emircan, Münir, Şerîf, Bektaş, Nasuh, Onur, Emir, Zeki'dir.

Isparta'da kullanılan erkek isimleri arasında peygamber isimlerinin yanı sıra Recep Şaban, Ramazan gibi isimlere de rastlanılmaktadır. İncelediğimiz dönemde Isparta'da erkek ismi olarak genellikle tek isim tercih edilmekle birlikte, nadiren de olsa Ahmed Nazif, Mehmed Arif, Ali Şevki, Ali Münir gibi iki isim kullanan erkeklere de rastlanılmaktadır. Bununla birlikte kayıtlarda tespit edebildiğimiz çift isimlerin çoğu, halka ait olmayıp kaymakam, evkaf müdürü, mal müdürü gibi devlet erkânından olan kişilere aittir. Erkek isimleriyle ilgili önemli bir hususda incelediğimiz dönemde çok sayıda erkeğin, baba ismi ya da dedeleriyle aynı ismi taşımalarıdır. Şer'îyye sicil defterlerinde isimler kaydedilirken "Mehmed bin Halil" örneğinde olduğu gibi "bin" kelimesi tercih edilmiştir. Yine kayıtlarda bazen "Topaloğlu Osman bin İbrahim" gibi kişilerin kendi lakapları da yazılmıştır. Bunun yanında kayıtlardan kişilerin baba mesleklerini de öğrenmekteyiz. "Osman bin Hacılar Sağır karyesi Muhtarı Hüseyin" ile ilgili kayıttan kişinin babasının muhtar olduğunu görmekteyiz.

2)Müslüman kadın isimleri

Sicil defteri kayıtlarında en fazla rastlanılan kadın isimleri Ayşe, Fatma, Emine, Hadice, Zeynep'tir. Yine bu isimlerin yanında Saime, Havva, Rukiye, Esmâ, Hanım, Teslime, Sıdika, Ayşe Sıdika, Şerîfe, Sultan, Zübeyde, Zeliha, Kezban, Ümmühan, Dudu, Alime, Rabia, Abide, Gülsüm, Ümmügülsüm, Raziye,

Zekiye, Adile, Hanife, Saliha, Elif'tir. Bu dönemde Isparta şehrinde bazı isimlerin ise sıkça kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunlar: Afife, Vesile, Rasime, Akkız, Sakine, Nefise, Durdu, Nafiye, Nazife, Durkadın, Huri, İsmihan'dır. Dolayısıyla bunların, Isparta'da çok fazla tercih edilen isimler arasında olmadığını söylememiz mümkündür. Bu dönemde erkek isimlerinde olduğu gibi kadın isimlerinde de genellikle tek ismin tercih edildiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise defterimizde geçen kadınlar arasında çift isimlere pek fazla rastlanılmamış olmasıdır. Yine kadın isimleriyle ilgili dikkatimizi çeken hususlardan biri de bazı kız çocuklarına isim verilirken annelerinin yanında babaanne, anneanne gibi akrabalarından bazı kişilerin isimlerinin tercih edilmiş olmasıdır.

3)Gayrimüslim erkek isimleri

Kostanti, Mihail, Yorgi, Agop, Siradı, Yankulu, Yasef, İstavri, Vasîli, Kalbus, Gümüş, Kirya, Niyako, Kiryako, Simon, Yedros?, Siradı, Aşti?, Anastas, Dimitri, Nikola, Niko isimleri Isparta'da yaşayan Gayrimüslim erkeklere ait isimlerdir. Gayrimüslim erkek isimleri arasından en fazla rastladıklarımız Nikola, Dimitri, Vasîli ve Yorgi'dir.

4)Gayrimüslim kadın isimleri

Bunun yanında incelemiş olduğumuz defterde Gayrimüslim kadın isimlerine de rastlanmıştır. Bunlar: Meryem, İstiyadı, Simatı, Sava, Anna, Eleni, Mina, Marta, Suzana, Katerina'dır.

b)Unvan ve Lakaplar

İncelemiş olduğumuz dönemde Isparta şehrinde çeşitli nitelikte unvanlar kullanılmaktadır. Hacı, Hafız, Halife, Molla, Müftü gibi kullanılan bazı unvanların dini nitelikte olduğu görülmektedir. Yine Ağa, Ağazade, Efendi, Çavuş, Bey gibi unvanlar da kullanılmıştır. Ayrıca kullanılan unvanların kişilerin yapmakta oldukları meslek isimleri olduğunu görmekteyiz. Meslekler içerisinde dini nitelikli meslekler olduğu gibi askerlik, yönetim alanındaki mesleklerle ilgili unvanların da olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar: Usta, Nâib, Yüzbaşı, Onbaşı, Binbaşı, Kethüda, Müdür, İmam, Muhtar, Muhzır'dır.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinin geneline bakıldığında “El-hac” unvanının çok fazla kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu unvan kişinin hacca gittiğini ve dolayısı ile de belirli bir maddi imkâna sahip olduğunu belirtmesi açısından önemlidir. İncelediğimiz kayıtlarda Hacı unvanından sonra en sık kullanılan unvan Efendi'dir. Hacı ve Efendi unvanlarından sonra Isparta'da yaygın olan bir diğer unvan Ağa'dır. Isparta'da tespit edebildiğimiz unvan sahibi kişiler içerisinde birden fazla unvan kullananlar da bulunmaktadır. Buna göre Hacı unvanına sahip kişilerden pek çoğu bunun yanında Ağa, Efendi unvanına da sahiptir. Isparta'da erkekler için kullanılan unvanların yanında kadınlar için kullanılan unvanlar da bulunmaktadır. Kadınlar için kullanılan unvanlar ise Hatun ve Hanım'dır.

İncelemiş olduğumuz dönemde Isparta'da çeşitli lakaplar kullanılmıştır. Bu lakapların tamamı erkeklerle ilgilidir ve çoğunlukla isimlerden önce kullanılmışlardır. Bazı lakapların kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerden adını aldıkları görülmektedir. Bunlar: Kahveci, Bakırcı, Semerci, Boyacı, Kunduracı, Çoban, Ayan'dır. Bunun yanında kişilerin fiziki görünüşlerine göre Uzun, Topal, Kabasakal, Köse, Kara, Bendeli, Gazi, Çakır, Gök, Sarıbey gibi çeşitli lakapların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine kişilerin hangi soydan veya nereden geldiğini de Oğuz, Arap, Tatar, Çaylı, Tekeli gibi lakaplardan anlamaktayız. Bunların dışındaki lakaplar ise şunlardır: Kâtip, Katırcı, Keferecik, Saraç, Eskici, Deveci, Karabıçak, Ağaca, Küçükkasap, Baki, Kıyak, Karaoğlu, Başmakçı, Deli, Yaylak, Köroğlu, Kurnaz, Canbazoğlu, Çorak, Kapucu, Alemdar, Kocabaşı, Budak, Karagöz, Mercan, Karaosmanoğlu, Kazılıkoğlu, Zabıtoğlu, Koçuroğlu, Battal, Karakol'dur.

3)Isparta'da Nüfus

a)1831 Sayımına Göre Isparta Nüfusu

Tarihte ve günümüzde toplumların, milletlerin ve devletlerin var olabilmesi ve bu varlıklarını sürdürebilmesinin en önemli unsurunu nüfusun oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Varlık göstermiş bütün insan topluluklarının belirli bir dil, din, soy veya coğrafya birlikteliği neticesinde oluşturdukları ve bu oluşumun da belirli bir nüfus temeline dayandığı da bir

gerçektir. Bundan mahrum kalan ya da belirli şartlar dâhilinde nüfus yoğunluğu elde edemeyen veya bu nüfusu ortak paydalarda toplayamayan teşekküllerin varlıklarını uzun süre koruyamadıkları da bilinmektedir²⁵².

Osmanlı Devleti'nin asırlar boyu yetersiz bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Bunun sebebi öncelikle Osmanlı hayat tarzı ile ilgilidir. Devletin kuruluş dönemi olan XIV. yüzyıldaki iktisadi durgunluk ortamında nüfusun, kıtlıklar, salgınlar ve savaşlar yüzünden çok az olduğunu bilmekteyiz. Bunun en önemli göstergesi mal fiyatlarındaki düşüklüktür. Anadolu nüfusunun XIV. yüzyılda 4-5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun sayı ve kalitesi hakkında en önemli bilgiyi ülkenin iktisadi ve mali imkânlarını tespit amacıyla yapılan tapu, avarız ve temettuât sayımlarından edinebiliriz. II. Mahmud zamanında, 1831'de yapılan ve sadece erkek nüfusu kapsayan bir sayıma göre sadece Anadolu'da 7-7,5 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir²⁵³.

Osmanlıların eski hükümet ve idare geleneklerine bağlı kalarak imparatorluk kurumlarında reform yapmaya çalışmış olan XIX. yüzyılın önde gelen iki hükümdarı II. Mahmud ve II. Abdülhamid, nüfus araştırmalarıyla ilgili hemen her meseleyle yakından ilgilenmişlerdir. Nüfus kayıtlarının tutulması için bizzat emir vermişler ve sayımların yürütülmesini denetlemişlerdir. Modern anlamda ilk Osmanlı sayımı, imparatorluğun bütün kazalarındaki nüfus sayılmamış olmakla birlikte 1828-29 yılının başında hem Avrupa'da hem de Anadolu'da yapılmış olan sayımdır. Sayım sayesinde bu dönemde vergi verebilecek ve askere gidebilecek kişi sayısı öğrenilmiştir²⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin 1831 yılındaki toplam erkek nüfusu 3.722.738 idi. Bu rakam kadınları da dâhil etmek üzere ikiyle çarpıldığı takdirde, toplam Osmanlı nüfusunu 7,5 milyon olarak verecektir ki bu bile asıl sayımın çok altındadır. Nüfusun hayli noksan sayılmış olması çeşitli etkenlere bağlanabilir. Sayım için

²⁵² Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Osmanlı*, c.4, Ankara 1999, s.535.

²⁵³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İctimaî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, c.4, Ankara 1999, s.20-21.

²⁵⁴ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2003, s.56-57.

tanınan bir yıllık süre, memurların deneyimsiz oldukları düşünülürse son derece kısadır. Ayrıca nüfus sayımında kapsanması gereken alan çok geniştir²⁵⁵.

Isparta, Osmanlılar döneminde farklı ırk ve dinlerden insanların bir arada yaşadığı bir şehir olmuştur. Şehirde çoğunlukta olan Türklerin yanında, Rumlar ve Ermeniler de bulunmaktadır. Bütün bu topluluklar Osmanlı toplumunun Müslüman ve Gayrimüslimlerden oluşan ikili yapısı içerisinde birtakım farklılıkları bulunmasına rağmen, ekonomik ve sosyal haklar çerçevesinde eşit bir şekilde yaşamışlardır.

1831 sayımına göre Anadolu Eyaleti'ne bağlı Hamid Sancağı'nın toplam nüfusu 93.809'dur. Bu sayıma göre Isparta şehir merkezinin nüfus miktarı 6.310'dur. Hamid Sancağı'nın en fazla nüfuslu yerlerinin ise Yalvaç (7.930), Karaağaç (10.462), Burdur (8.505), Denizli (7.487) olduğunu 1831 yılında yapılmış olan sayımdan öğrenmekteyiz. Bu dönemde bu kazaların nüfusunun, Isparta kazasından fazla olduğunu görmekteyiz. Bu sayımdan Hamid Sancağı'nda en az nüfusun İncir (411) ve Günan (631) kazalarında olduğu anlaşılmaktadır. 1831 sayımında Hamid Sancağı'nın nüfusu Menteşe Sancağı (52.460), Teke Sancağı (35.839), Karesi Sancağı (41.150), Viranşehir Sancağı (60.727) gibi bazı sancaklara göre daha fazladır²⁵⁶.

Askeri amaçlarla yapılan 1844 sayımı, halkın mukavemeti sonucu başarılı yürütülemediğinden sonuçları da yayımlanamamıştır. 1844 sayım sonuçları önemli problemler nedeniyle hükümet tarafından yayımlanmak istenmemiş ancak yine de yabancılar yarı resmi olarak istatistik bilgilerini almışlardır. 1859/1860 tarihli "Tahrîri Nüfus ve Emlâk-a Dair Nizamname" kapsamında her vilayetin valisinin kontrolünde nüfus ile birlikte arazi mekân ve akarların sayımı yapılmış, aynı zamanda halkın kazanç ve gelirleri hakkında bilgiler toplanmıştır. Ancak sayım sonucunda toplanan bilgiler yayımlanamadığı ve sayıma ait vesikalar muhafaza edilemediği için bu önemli bilgiler elde bulunmamaktadır²⁵⁷.

²⁵⁵ Karpat, *a.g.e.*, s.59.

²⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karpat, *a.g.e.*, s.152.

²⁵⁷ Kadir Temurçin, "Hamidabat Kazasında Nüfus (1831-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17, Sa.1, Elazığ 2007, s.48-49.

b)1881/82 Sayımına Göre Isparta Nüfusu

1881/1882-1893 sayımında Konya Vilayeti'ne bağlı Hamidabat Sancağı'nın toplam nüfusu 130.956'dır. Bu nüfusun 66.111'i kadın, 64.485'i erkektir. Hamidabat Sancağı'nda yaşayan Müslümanların nüfusu 123.297, Rum nüfusu 6.680, Ermeni nüfusu 619'dur. Isparta şehrinin bu dönemde nüfusunda Müslümanlardan başka Rum ve Ermenilerin olduğu görülmektedir. Gayrimüslimler içinde ise Rumların Ermenilerden daha fazla olduğu bu sayımlardan anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerden Ermenilerin sadece Isparta merkezde yaşadığı, Rumların ise Isparta merkez, Uluborlu ve Eğirdir'de yaşadıkları görülmektedir. Rum nüfusun çoğunluğunun Isparta merkezde yaşadığı ve kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ermeni nüfusta ise erkeklerin kadınlardan daha çok olduğu görülmektedir. Müslüman nüfusta da kadınlar erkeklerden yaklaşık iki bin kişi fazladır. Bu sayımda Isparta merkezin toplam nüfusu 48.704'tür. Isparta'dan sonra en fazla nüfus Yalvaç'ta (20.639) daha sonra ise Karaağaç'tadır (20.177)²⁵⁸.

c)Nüfusu Oluşturan Unsurlar

Osmanlı resmi istatistiklerinde nüfus, etnik topluluklar zaman zaman ima edilmiş olmakla birlikte 1881/1882 sayımına kadar yalnızca dini aidiyete göre sınıflandırılmıştır. 1868 yılından itibaren her vilayetin genel nüfus istatistiklerinin yanı sıra Hristiyan toplulukların etnik bileşimine ilişkin sağlam veriler de yer almaya başlamıştır²⁵⁹.

1)Müslümanlar

Resmi Osmanlı nüfus kayıtlarında Müslümanlar etnisite ya da dil aidiyetine göre ayrılmamışlardır. Sayısal üstünlüğüne dayanan çeşitli milliyetçi iddiaların baskısıyla Hristiyanların etnik sınıflara bölünmesine başlanmış olmakla birlikte Osmanlı yetkililerinin geliştirdiği etnik ve dilsel kategoriler hala klasik millet düzeninin dağılmasından sonra ortaya çıkmış olan imanın ikrarına dayanan ayrımlara sıkı sıkıya bağlıdır. Osmanlı Devleti nihai olarak dağılıncaya dek resmi düzeyde de olsa bir Müslüman devlet olarak kalmaya çalışmıştır²⁶⁰.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karpat, *a.g.e.*, s.182-183.

²⁵⁹ Karpat, *a.g.e.*, s.84.

²⁶⁰ Karpat, *a.g.e.*, s.96.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar çoğu zaman Türk olarak nitelendirilmişlerdir. Çünkü Türk ve Müslüman eşanlamlı iki sözcük haline gelmiştir. Osmanlı Müslüman nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Fakat bunların dışında Türk olmayan Müslümanlar da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşamışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Isparta şehrinde yaşayan halkın çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.

2)Gayrimüslimler

Zımmi, başta cizye olmak üzere gerekli olan vergileri vermekle yükümlü gayrimüslim vatandaşdır²⁶¹. Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler hukuken zımmi sayılırlar. Zımmiler din ve etnik kökenleri ile tanımlanarak genel bir kimlik ile devlete bağlıdırlar. Osmanlı Devleti'nde zımmilerin hukuki statüleri İslam hukuku çerçevesinde belirlenmiştir. Hz. Muhammed zamanında ana hatlarıyla ortaya konan ve ondan sonra gelen halifeler tarafından büyük ölçüde uygulanan zimmet kurumu, İslam devleti ile Ehl-i kitap olan Hristiyan ve Yahudiler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre, zımmiler, kendi dinlerini değiştirmeye zorlanmaksızın İslam devletinin vatandaşı olarak kabul edilmekte, can, mal emniyetleri ile vicdan ve ibadet hürriyetleri teminat altına alınmış olmaktadır²⁶².

Isparta şehrindeki nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluştursa da gayrimüslim nüfus da mevcuttur. Gayrimüslim nüfus içerisinde ise çoğunluğu Rum nüfusu oluşturmaktadır. Bunun yanında gayrimüslim nüfusu oluşturanlar içerisinde Ermeniler vardır. Gayrimüslim nüfusun çoğunluğunun şehir merkezinde toplandığı görülmektedir.

4)Sağlık

a)Kamu Sağlığı

Hastalıklar ile ilgili sicil defterinde yedi adet kayıt bulunmaktadır. Hükümlerde geçen hastalıkların tümü aynıdır. Çoğunlukla hasta olan kişilerin küçük çocuklar olduğu, bunun yanında bir hükümde de orta yaşta bir adamın hasta olduğu görülmektedir.

²⁶¹ Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010, s.714.

²⁶² Erdönmez, *a.g.t.*, s.37.

Hastalık ile ilgili hükümlerden birinde kadının hasta olan kocasını tedavi ettirmek istemesine rastlanılmaktadır. Livâ-i Antalya yöresinde bulunan Sarikeçili Aşireti sakinlerinden Kezban bint-i Hüseyin iki buçuk yaşındaki kızı Emine kucağında iken şer'î meclisinde Simatı bint-i Mihail ile yüzleştirilmiştir. Zevcesi İbrahim'in mesanesindeki taştan kurtulmak için Simatı adlı kadına başvurmuşlardır. "...Zevcesi İbrahim bin Uurlu Bekir'in mesanesinde taş tekün edüb günbegün ızdırabı eziyet olmağla mersûm Simatı mu'tâdî üzere mezbûru def' etmek için mesanesindeki taşı ihraç edüb ber' nam hâsıl oluncağa değin tımar ve ilaç etmek üzere mezbûre Simatı nefisine ücret mağlum ile..."²⁶³. Hasta olan insanların imkânları olanların doktorlara giderek ameliyat oldukları görülmektedir. Ameliyat yapılmadan önce, ameliyatı yapacak olan doktorlara, hasta tarafından, ameliyat sırasında hayatlarını kaybetse bile hiçbir şey talep etmeyeceklerine dair her türlü güvence veriliyordu. Kıbrıs ile ilgili yapılan çalışmada da mesanesinden rahatsız olan bir kişinin ameliyat olduğuna rastlanmaktadır. Ayrıca hasta olan kişi kendisini ameliyat edecek doktora her türlü teminatı vermiştir²⁶⁴.

Hastalıklarla ilgili hükümlerden küçük çocuklarla ilgili kayda örnek Livâ-i Teke yöresinde Şeyh Sinan mahallesi ahalisinden olan Hasan Efendi bin Mehmed ve zevcesi Hadice Hatun bint-i Ahmed ve vekil tayin edilen zevcesi Hasan Efendi'nin şer'î meclisinde Simatı Hatun bint-i Mihail'le yüzleştirilmesi verilebilir. Küçük Mustafa'nın mesanesindeki taştan kurtulmak için Simatı Hatun'a başvurulmuştur²⁶⁵. Hastalıklarla ilgili davaların hepsinde hasta olan kişilerin hep aynı kadına tedavi için geldiği görülmektedir. Yapılan ameliyatlarda ameliyat fiyatlarından bahsedilmemiştir. Ameliyatı yapılan hastaların öldüğüne dair bir kayda da rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak hastalıkla ilgili hükümlerden yola çıkarak Isparta'da insan sağlığına önem verildiğini görmekteyiz. Doktorların yaptıkları ameliyatlarda hasta tarafından her türlü teminatın doktora verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Simatı adlı kadına çevre şehirlerden hastaların gelmesi o çevrede pek fazla doktor olmadığı için olabilir. Bunun yanında hastalıklarla ilgili hükümlerin hepsinde

²⁶³ İŞS 188, 25/1.

²⁶⁴ Özkul, a.g.e., s.212-213.

²⁶⁵ İŞS 188, 16/2.

rahatsızlıkların mesane taşı ile ilgili olması, bu dönemde Isparta şehri ve çevresinde suların kireçli olmasından kaynaklanmaktadır.

b)Hayvan Hastalıkları

Şer'îyye sicil defterinde hayvan hastalıklarıyla ilgili on yedi adet kayıt bulunmaktadır. Hayvan hastalıklarıyla ilgili kayıtları incelediğimizde kayıtlarda geçen hayvanların Ordu-yı Hümâyun'a ait olduğunu görmekteyiz. Ordu-yı Hümâyun'a ait olan özellikleri belirtilen atın Isparta'da telef olmasıyla bunun deftere kayıt edilmesine rastlanılmaktadır. Ordu-yı Hümâyun ile alakalı bir kayıta ise Isparta şehrinden Ordu-yı Hümâyun'a beygir, deve gibi hayvanların alındığı ifade edilmektedir²⁶⁶.

Ordu-yı Hümâyuna ait birliklerin Isparta'ya gelirken belirtilen yerde atın telef olmasına rastlanmaktadır. “...Ordu-yı Hümâyun süvari birinci alayının (...) kul ağası Kütüklü Ahmed Efendi Ankaravi sancağından felâ-u hareket ve merkez memuriyetleri olan Isparta'ya gelir iken (...) rakib olduğum bir re's doru bargiri salıncak hastalığından Karahisar sancağı mülhakatından Danişmetliyyü? Kebire tabi İncesu karyesinde helâk olduğunu...”²⁶⁷.

Isparta şehrinde telef olan bu hayvanların çeşitli hastalıklar yüzünden telef olduğunu görmekteyiz. Bir hükümde telef olan beygirin tatarcık denilen sinek tarafından telef edildiğine rastlamaktayız. “...Muvazzaf süvari birinci zırlı alayının merkez memuriyetleri olan medine-i Isparta'da ikame varmak üzere iken alay-ı mezkûrun altıncı bölüğünün altıncı çavuşu bulunan Mustafa Ağa'nın rakib olduğu bir re's Fransız kır tonlu bargirine tatarcık âlet-i arîz olmağla bargir mezkûr âlet-i merkumeden helâk olduğu...”²⁶⁸.

Bir diğer kayıta ise beygirin kızılca kurdu nedeniyle telef olduğu görülmektedir. “...Ordu-yı Hümâyun muvazzaf süvari birinci zırlı alayının birinci bölük merkez memuriyetleri olan Isparta'ya tabi Sav karyesinde ikame varmak üzere iken alay-ı mezkûrun yedinci çavuşu Ali Ağa'nın rakib olduğu bir re's İngiliz kır bargirine kızılca kurdu âlet-i arîz olub âlet-i mezkûrdan helâk olduğu...”²⁶⁹.

²⁶⁶ İŞS 188, 113/2.

²⁶⁷ İŞS 188, 82/2.

²⁶⁸ İŞS 188, 85/8.

²⁶⁹ İŞS 188, 85/3.

Ordu-yı Hümâyün'la ilgili davalarda telef olan hayvanların cinslerinden bahsedilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu hayvanların cinsleri verilmiştir.

Tablo 15: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Ordu-yı Hümâyün ile İlgili Kayıtlarda Geçen Hayvanların Cinsleri

İngiliz kır bargir	İngiliz bargir
İngiliz toru bargir	Fransız bargir
Fransız kır tonlu bargir	Fransız toru bargir
Fransız yağız bargir	Fransız al bargir

5) Toplumsal İlişkiler

a) Müslümanlar Arası İlişkiler

1) Mülk Satımları

Mülk, ev, dükkân, arazi gibi taşınmazlar yanında, gelir getiren her türlü maldır. Mülkiyet ise mal sahipliğidir. Osmanlı toplumunda yaşayanlar şer'îatça yasaklanmış mülkler, vâkıf mülkleri ve mîrî araziler dışında her mülkün sahibi olabilmekteydi. Mülk sahipleri, mülkleri üzerinde; satmak, hibe etmek, vasîyet etmek, vâkfetmek gibi her türlü hakka sahiptiler²⁷⁰. Defterde geçen mülk satımlarıyla ilgili kayıtlar Isparta'nın mahallelerinin, köylerinin, kazalarının ekonomik durumunu yansıtması açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Mülk satışlarında daha çok tarla, bağ, bahçe, ev, ahır, samanlık, dükkân, ağaç, anbar vs. gibi mülkler vardır. Bunun yanında bazı hükümlerde eşya satımları da görülmektedir. Defterde satımlarla ilgili kayıtların çoğunluğunun Müslümanlar arasında olduğu görülmekte, Gayrimüslimlerin kendi aralarında yaptığı satımlar ise birkaç taneyi geçmemektedir. Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında ise mülk satışlarının pek yapılmadığı defterdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında mülk satışları pek fazla yoktur. Bunun sebebi, karşılıklı güvensizlikten ziyade nüfus oranları arasındaki fark olmalıdır. En azından, incelediğimiz defterde kadı tarafından kayda geçirilmiş, dini veya etnik bir taassubun yaşandığına dair bir kayıt yoktur. Hatta Müslümanlar arasında görülen cinayet, yaralama, darp gibi cezai olayların iki toplum arasında yaşandığına dair örnek de yoktur.

²⁷⁰Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler I)*, İstanbul 1980, s. 212.

Mülk satımlarında satışı yapılacak gayrimenkullerin tam bir adres ve sınır tespiti yapılmaktadır. Bu tespitler belirli bir formül dâhilinde yazılır. Bu şekilde satılacak olan ev, dükkân, tarla, bağ ve bahçenin, kimin tarlasına, evine, bağına, bahçesine sınır olduğu veya bir yola sınır olup olmadığı da görülmektedir. Mülk satımlarında satılan eşyaların niteliği, miktarı hususunda da bilgiler verilmiştir. Ayrıca defterde yer alan mülk satışları, bize bu dönem Isparta'sının ekonomik faaliyetleri hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Müslümanlar arasında olan satım davalarına örnek Hocasade mahallesinde vefat etmiş olan Vesile Hatun bint-i Ahmed Bey'in mallarının geride kalan vasîleri arasında paylaştırılması verilebilir. Daha sonra ise vasîlerden olan Alime Hatun'a düşen mallardan belirtilen tarladaki kestane ağaçları Hafız Mehmed Efendi'ye yüz otuz kuruşa mülk olarak verilmiştir. Müşteri Mehmed Efendi'nin yüz otuz kuruşu verdiği, böylece Alime Hatun'un kestane ağaçları üzerinde alaka ve müdahalesinin kalmadığı belirtilmiştir²⁷¹. Bu hükümden anlaşıldığına göre, bir kadının kendine ait bir mülkü müşteriye satabildiği görülmektedir. Satımlardan sonra mülk satan kişinin sattığı mülk üzerinde alaka ve müdahalesinin kalmadığını belirtmesiyle satılan mülke müdahalesi engellenmektedir. Ayrıca incelemiş olduğumuz dönemlerde Isparta şehrinde kestane ağaçlarının yetiştirildiği de görülmektedir.

Müslüman toplum içerisinde karı koca arasında gerçekleşmiş mülk alım satım işlemlerine rastlanmaktadır. “...Çelebiler mahallesi sakinlerinden Hacı Fatma bint-i el-hac Mehmed bin Abdülhak Kavinyeri? nâm mahaldeki bir buçuk adımlık mülkü bağı müşteri-yi merkurum zevcem Hacı Salih'e beş yüz kuruşa bâyi ve temlik ve teslim ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ' ve temlik...”²⁷². Hacı Fatma Hatun tarafından mülkü olan bir buçuk adımlık bağ, zevcesi Hacı Salih'e 500 kuruşa satılmıştır. Hacı Fatma Hatun beş yüz kuruşu müşteri olan zevcesinden almış ve bağın 7 şevval 1273 tarihinden itibaren müşteri Hacı Salih'in mülkü olduğunu belirtmiştir.

Isparta'da yaşayan Müslümanlar arasında kadınların bazen çocuklarına mülk satışlarında buldukları görülmektedir. “...Avran mahallesi sakinlerinden Emine bint-i Macaroğlu İbrahim nâm Hatunun mahalle-yi mezkûrda vâkî' bir bab

²⁷¹ İŞS 188, 32/3.

²⁷² İŞS 188, 142/1.

*oda ve tahtalu ahır ve müşterek zokak kapusunu bin kuruşa müşteri merkum İbrahim'e bâyi ve temlik ve teslim eyedikde...*²⁷³. Emine Hatun, büyük oğlu olan İbrahim'e belirtilen evi, 1000 kuruşa mülk olarak satmıştır. Satılan evin oğlu İbrahim'in mülkü olduğunun belirtilmesi ile ilgili hükümden aile içinde, anne çocuk arasında da mülk satışlarının olduğu görülmektedir.

Müslümanlar arasında olan ev satımlarına örnek Çelebiler mahallesi ahalisinden Zeliha Hatun tarafından, adı geçen şahitler huzurunda Hacı Mehmed'e belirtilen kiler, sofa, ahır ve bir göz odanın 1000 kuruşa mülk olarak satılması verilebilir. "... Çelebiler mahallesi sakinlerinden Zeliha Hatun bint-i el-hac Ahmed bin Abdülhak mahalle-yi mezkûrda vâkî' bir göz oda ve kiler ve sofa, bir göz ahırı merkum Hacı Mehmed'e bin kuruşa bâyi ve temlik ve teslim eyedikde..."²⁷⁴. Bu hükümden kadının evi müşteriye satması, satım işlemi yapıldıktan sonra evde müdahalesinin kalmadığı da belirtilmiştir. Kayıtlardan satımların kadınlar tarafından yapılabildiği, bunun yanında kadınların kendi aralarında mülk satımlarının olmadığı görülmektedir. Erkekler kendi aralarında mülk satımı yapabildiği gibi erkek ve kadın arasında da mülk satımı yapılabilmektedir.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde geçen mülk satımları ile ilgili kayıtlara baktığımız zaman satımların çoğunun Isparta mahallelerinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bunun yanında az da olsa Isparta kazaları ve köylerinde yapılan mülk satımlarına da rastlanmaktadır. Satılan mülklerin neler olduğu hususunda bir değerlendirmeye gittiğimizde, ilk sırayı mesken olarak kullanılan evlerin aldığı görülmektedir. Bu durum bize Isparta'da, mülk alımlarında öncelikli olarak yerleşim yerlerinin tercih edildiğini göstermektedir. Ev satışıyla ilgili kayıtlardan evlerin müstakil olarak satıldığı gibi bazen etrafındaki bahçe ve arsaya birlikte satılmış olduğu da anlaşılmaktadır. Satımı yapılan evlerin çoğunluğunu bir göz odalı evler oluştursa da iki, üç ve dört göz odalı evlere de rastlanmaktadır. Ev satımı ile ilgili kayıtlarda satımı yapılan mülkler arasında kiler, sofa, hol, anbar, ahır, samanhâne, divânhâne vb. yer almaktadır.

²⁷³ İŞS 188, 138/3.

²⁷⁴ İŞS 188, 13/3.

Mülk satımları ile ilgili kayıtlarda en fazla gayrimenkulün satıldığı kayda Hocasade mahallesindeki mülk satımı verilebilir. Satımı yapılan mülkler arasında “Dört bab oda, iki bab divânâhâne, tahtalı üç bab oda, tahtalı üç bab anbar, bir bab ahır, iki bab kebir samanâhâne, yedi bab ahır ve samanâhâne, iki dönüm koru bahçe ve çiftlik, iki yüz kile şa’ir, üç yüz kile hinta, üç çift öküz, bir baş merkeb, iki adet teker, dükkân” vardır. Bu mülklerin tamamı 20 bin kuruşa satılmıştır²⁷⁵. Bu dönemde satışı yapılan benzer gayrimenkullerin farklı fiyatlara satıldığı görülmektedir. Germiyan mahallesindeki bir göz oda ve ahırın 800 kuruşa satışı²⁷⁶ yapılırken, Avran mahallesindeki bir göz oda ve ahır 1000 kuruşa satılmıştır²⁷⁷. Aynı cinsten mülklerin fiyatlarının farklı olmasının nedeni mahallelerin gelişmişlik seviyesinin farklı olduğu durumu ortaya çıkarmaktadır. Mülk satımlarında dükkânların da satıldığını görmekteyiz. Mesela, Hocasade mahallesindeki bir bab debbâğ dükkânı 650 kuruşa satılmıştır²⁷⁸. Bu kayıttan yola çıkarak bu dönemde Isparta’da dericilik ile ilgili faaliyetlerin olduğunu tespit etmekteyiz.

Mülk satımları ilgili kayıtlara baktığımız zaman mülk satışı yapan erkeklerin yanında azımsanmayacak miktarda kadınlar da yer almaktadır. Bazı kadınların satımları vekilleri aracılığıyla yaptığı görülmekteyse de bazı kadınların vekil olmadan mülk satımı yaptıkları görülmektedir. Burada dikkatimizi çeken hususlardan biri de genellikle düşük fiyatlı ağaçlık, ev gibi mülklerin Isparta’nın çeşitli köy ve mahallelerinde bulunması iken yüksek fiyatlı dükkân, arsa, tarla gibi gelir getiren mülklerin Isparta’nın merkezi yerlerinde bulunmasıdır.

Mülk alışverişiyle ilgili kayıtlarda dikkatimizi çeken hususlardan biri ev, tarla, bahçe gibi gayrimenkul satın alan kişilerin satın aldıkları mülke sınır başka mülklerinin de bulunmasıdır. Buradan hareketle Isparta’da gayrimenkul alımında bulunan kişilerin genellikle kendi mülklerine komşu mülkleri tercih ettikleri tahmin edilmektedir.

²⁷⁵ İŞS 188, 33/1.

²⁷⁶ İŞS 188, 59/1.

²⁷⁷ İŞS 188, 138/3.

²⁷⁸ İŞS 188, 31/2.

2)Alacak-Borç İlişkisi

188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defteri alacak-borç ilişkisi açısından incelendiğinde kayıtlardan borçların para, mülk, eşya gibi mallarla ödendiği görülmektedir. Çalışma yaptığımız şer'îyye sicil defterinde alışverişte para birimi olarak kuruş kullanılmıştır. Alacak-borç davalarında alacaklı olan kişinin alacağını talep etmek için şer'î mahkemeye başvurduğu, taraflar arasında anlaşmazlık varsa öncelikle tarafların dinlendiği, eğer şahitler varsa onların da dinlenmesiyle anlaşmazlıkların çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Taraflar arasında anlaşmazlık yoksa yapılan işler ve alınan kararlar sicil defterine kayıt edilmiştir. Bundan sonra ise alacaklının borçludan alacağını tahsil ettiği ve husumetlerinin kalmadığı belirtilmiştir.

Isparta'da yaşayan Müslüman toplumda akrabalar arasında alacak-borç ilişkilerinin olduğuna rastlanılmaktadır. “... *Livâ' Hamid mülhakatından Ağlasun kazasına tabi Çeltikçi çiftliği ahalisinden Ahmed bin Hacı Halil, karındaşları İbrahim ve Mehmed tarafından üç bin üç yüz kuruş fuzulî ve bi-gayri hak ahz ü kabz etmeleriyle meblağ-ı mezkûr bundan yirmi gün akdem merkuman İbrahim ve Mehmed'den kaza meclisinde taleb dava eyledikde...*”²⁷⁹. Ağlasun kazasına tâbi Çeltikçi çiftliği ahalisinden olan Ahmed Ağa, kardeşleri İbrahim ve Mehmed Ağalarda olan 3300 kuruş alacağının kendisine teslim edilmesini ve İbrahim ile Mehmed'in uyarılmasını talep etmiştir. Şahitler huzurunda 3300 kuruşun Ahmed Ağa'ya teslim edildiği, İbrahim ile Mehmed Ağa'nın uyarıldığı görülmüştür. Kardeşler arasında da alacak verecek davalarının olduğu ve bu davaların alacaklıya borçlu tarafından borcunun verilerek davanın neticelendirildiği tespit edilmiştir.

Müslümanlar arasında olan alacak-borç ilişkisine örnek olarak Bor (Niğde) şehrinden Hafız Ahmed Ağa ile Yalvaç Karaağaç kasabası ahalisinden Mustafa Efendi bin Ali arasındaki dava verilebilir. Ahmed Ağa, Mustafa Ağa üzerindeki alacak hakkını istemiş ve kendisinin uyarılmasını talep etmiştir. Şahitler huzurunda Mustafa Ağa zikrolunan parayı Ahmed Ağa'ya vermiştir²⁸⁰. Alacak-borç ilişkileri daha çok Müslümanların kendi arasında olmuştur. Bunun yanında

²⁷⁹ İŞS 188, 89/3.

²⁸⁰ İŞS 188, 83/2.

Gayrimüslimler arasında da alacak-borç davalarının olduğu görülmektedir. Alacak-borç davalarında daha çok davanın çözümlenmesinde borç sahibinden para olarak tahsil edilmiştir.

3) Takas

Sözlükte ödeme, hesaplaşma, sayışma ve alacak vereceğin kalmaması gibi anlamlara gelen takas kelimesi, terim olarak bir kimsenin borcunu aynı kimsede olan alacağı ile ifa etmesi demektir²⁸¹. Takas yapılacağında iki tarafın mahkemede hazır olduğu, takas yapılacak eşyaların, mülklerin ayrıntılı bir şekilde belirtildiği, verdikleri sözlere uyacaklarına dair söz vermeleriyle, iki tarafın rızası alınarak takas işlemi gerçekleştirilmektedir. Sicilde takas ile ilgili bir tane kayıt bulunmaktadır. Sicilde rastlanılan takas konusu alacak-borç davasında geçmektedir. Ağlasun kazasına tâbi Hisarca mahallesi ahalisinden Şerife Hatun bint-i Hasan'ın mehr-i muaccel bedeli olan on iki buçuk kuruştan vazgeçmesi ve söz konusu bedel yerine yedi yüz elli kuruş talep etmesi ile ilgili hükümdür²⁸². Bu davada kısmi takas ilişkisinin olduğu görülmektedir. Tam anlamıyla bir takas davası olmamasına rağmen incelediğimiz sicil defterinde takas kelimesi geçmektedir. XVII. yüzyılda Lefkoşa şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış olan çalışmada takas ile ilgili kayıtların dört adet olduğu görülmektedir. Bunlardan üçü Müslümanlar arasında biri ise Gayrimüslim ile Müslüman arasında gerçekleşmiştir²⁸³.

4) Kiralama

Bir taşınır veya taşınmazın kullanım hakkının kiralama kuruluşu tarafından belli bir süre içinde ve belli bir kira karşılığında kiracıya verilmesi, anlaşmaya göre kira süresinin bitiminde mülkiyetin kiracıda bırakılabilmesidir²⁸⁴. Kiralama ile ilgili 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde bir adet davaya rastlanılmaktadır. Cami-i atik mahallesi ahalisinden Kasabzade Süleyman Ağa bin Hacı Mustafa şer'î meclisinde mal müdürü Hafız Ali Münir Efendi bin Hüseyin'e

²⁸¹ Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1024.

²⁸² *IŞS 188*, 89/4.

²⁸³ Salman, *a.g.t.*, s.32.

²⁸⁴ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s.1185.

belirtilen mülkü icar etmek için talepte bulunmuştur. Münir Efendi de bu mülkü 1274 senesi Muharremi'nin 18. gününde aylık yetmiş kuruşa icar etmiştir²⁸⁵.

XVII. yüzyılda Lefkoşa şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılan çalışmada kiralama olayına rastlanılmıştır. Bizim çalışmamızda olduğu gibi bu çalışmada da kiralama işlemi Müslüman toplumda gerçekleşmiştir. Bu kayıta iki kardeşin belirtilen tarlada ziraat yaparak ürünü paylaşmaları kararlaştırılmıştır. Daha sonra ise kardeşler arasında anlaşmazlık çıkmış ve kardeşlerden biri ürün yerine para almıştır²⁸⁶. Gaziantep şer'îyye sicillerine göre yapılmış bir çalışmada icarla ilgili belgelerin çoğu vâkıflara ait dükkânların icâra verilmesi ve bunların gelirlerinin vâkıfa bırakılması hakkındadır. Yine az sayıda da olsa özel mülk tarla ve dükkânların icârı ile ilgili belgeler de mevcuttur²⁸⁷. İncelemiş olduğumuz sicil defterinde vâkıf mallarının kiraya verilmesi ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. İcârla ilgili kayıtlardan, Isparta'da kiraya verilen gayr-i menkullerin, kira bedelleri hakkında da bilgi sahibi olmaktayız. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, kira bedeli genellikle nakit para olmuştur.

Kiralama işlemi sırasında hazırlanan sözleşmede hem mülk sahibinin (kiraya veren) hem de müşterinin (kiralayanın) hakları gözetilirdi. Kira sözleşmesi sırasında iki taraf mahkemede hazır olurlar, eğer şahitler varsa onlarda mahkemede hazır bulunurlardı. İcârda, icar edilecek mülkün kiralama şartları ve kiralama bedeli, sözleşmede belirlenerek kiralama işlemi gerçekleşirdi. İcar eden kişinin veya kiracının sözleşmeye uymaması ise davanın tekrar görülmesine ve sözleşmeye uymayan taraftan tazminat talebine neden olmaktadır.

5)Malın Zaptı ve Mala Tecavüz

Bir kimsenin malına, nâmusuna maddî ve manevi varlığına hukuka aykırı şekilde saldırıda bulunma; taşınmaz malı zorla veya zilyedinden habersiz olarak ele geçirmek veya taşınmazın ayınında değişiklik meydana getirmek olarak tarif edilmiştir²⁸⁸. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde malın gereksiz zaptı

²⁸⁵ *IŞS 188*, 179/5.

²⁸⁶ Salman, *a.g.t.*, s.32-33.

²⁸⁷ Faruk Yılmaz, *151 Numaralı (H. 1299-1301/M. 1882-1884) Ayntab Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2007, s.524.

²⁸⁸ Canan Yörür, *259 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili H.1312 (M.1895)(1-90. Sayfalar)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006, s.26.

ve mala tecavüz ile ilgili hüküm bulunmaktadır. Bu davalardan çoğunlukla malın haksız yere zapt edildiği anlaşılmaktadır. Malların haksız yere zaptı ile ilgili davalarda daha çok zapt edilen tarla, bağ, bahçe, eşya gibi malların yanında, hayvanların da gereksiz zapt edildiğine rastlanılmaktadır. Mala tecavüz olayının ise daha çok kişilerin tarla, bağ, bahçe, ev gibi mülklerine, sınır komşusu olan kişiler arasında cereyan ettiği görülmektedir. Mala tecavüz ile ilgili davalarda davaya konu olan malın kimin tarlasına, evine, bağına, bahçesine vs. komşu olduğu da kayıtlara geçmiştir.

Malın zaptı ile ilgili davalar arasında hayvanlarla ilgili olan kayıta bulunmaktadır. Hamid Sancağı Hoyran kazası Tırtar Aşireti ahalisinden Süllüoğlu Süleyman bin Mustafa ile aynı aşiretten Mercanoğlu Hasan Ağa bin Hasan Bey yüzleştirilmiştir. Mercan Hasan Ağa'nın altı adet keçi ve bir adet erkeci (3-4 yaşında olan erkek oğlak) haksız yere zapt edilmiştir. Mustafa Ağa bu malları talep etmiştir. Erkeç ve keçiler Hasan'dan alınıp Mustafa'ya verilmiştir. *"...Bundan akdem davar sürümden kunlayacak altı adet keçi ile bir adet erkeci fuzuli ve bi-gayri hak ahz ve zabt edüb mezkûr keçi ve erkeci merkur Mercan bundan akdem taleb..."*²⁸⁹. Bu dava sonunda da haksız yere zapt edilen malların mal sahibine verildiği görülmektedir.

Mal sahibinin başka memlekette bulunduğu sırada malının haksız yere zapt edildiği kayıtlara rastlanmaktadır. Lağos karyesi ahalisinden vefat etmiş olan Kerim bin Ali'nin bir odalı, samanhâneli ve ahırlı evi büyük oğlu Mehmed ve büyük kızı Şerife'ye kalmıştır. Şerife ve Mehmed başka memlekette iken evdeki bazı eşyalar el-hac Hüseyin bin Mehmed tarafından zapt edilmiştir. Daha sonra kavgaların yaşanmasıyla Hüseyin Efendi'nin zikrolunan parayı ve iki kavağı adı geçenlerin zimmetlerine vermesinin doğru olup olmadığının araştırılmasına karar verilmiştir²⁹⁰. Bu kayıta zapt edilen eşyaların mal sahibi olan kişiye verilir verilmeyeceğinin araştırılması istenmiştir.

Mala tecavüz ile ilgili davalarda, küçük çocuğun babasından kalan malına tecavüz edilmesiyle alakalı bir kayıta bulunmaktadır. Karaağaç mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Hacı İbrahim bin Ahmed'in küçük oğlu el-hac İbrahim'e mirâs kalan mala Ali bin Hasan'ın müdahale etmesi sebebiyle

²⁸⁹ *IŞS 188, 90/1.*

²⁹⁰ *IŞS 188, 49/2.*

İbrahim'in vasîsi Hadice Hatun şer'î meclisine başvurmuştur. "...*Tahminen yarım dönüm bir miktar bahçenin zokak kapusunun bir kanadını müsta'mel bahçeyi bundan on beş sene akdem vasî olduğum sağır-i mezbûr İbrahim'in babası müteveffa-yı merkumun mülkü iken fevt olmağla bahçe-i mahdûd mezkûr sağır mezbûre intikal edüb tarih-i mezbûrden beri vasîyim hasebiyle tasarrufumda iken merkum Ali fuzuli ve bi-gayri hak müdahale eder suâl olunub bahçe-yi mezkûre müdahalesine mâni' olunması matlubdur...*"²⁹¹. Daha sonra Ali, Hadice Hatun'a zikrolunan bahçeye müdahalesi nedeniyle belirtilen miktardaki parayı vermiştir. Olayda bahçeye müdahale eden kişiden tazminat istenmekte ve bu paranın mal sahibine verildiği görülmektedir.

Malın zaptı konusunda Müslüman toplum arasında kocanın karısının malını zapt etmesine rastlanılmaktadır. Hacı İvaz mahallesi ahalisinden olan Fatma Hatun şer'î meclisinde eski eşi Süleyman ile yüzleştirilmiştir. Zikrolunan eşyaları Süleyman'ın haksız yere zapt etmesi ve bu nedenle bu eşyaların Fatma Hatun'a teslimi, Süleyman'ın uyarılması talep edilmiştir. Süleyman ise bu eşyaları Fatma Hatun'dan satın aldığını belirtmiştir. Daha sonra ise zikrolunan eşyalar Fatma Hatun'a teslim edilerek Süleyman Ağa uyarılmıştır²⁹². Bu hükümde de eşyaların haksız yere zapt edildiğine rastlanılmaktadır.

Malın zaptı ile ilgili davalar arasında sahipsiz olan bir arazinin de haksız yere zapt edildiği görülmektedir. Yenice mahallesi Kayabaşı mahallindeki zikrolunan arazinin kimin olduğunun bilinmediği, bu arazinin Hüseyin bin Gök Osman tarafından haksız yere zapt edildiği ve bunun önlenmesi istenmiştir. Ayrıca Hüseyin'in uyarılması talep edilmiştir. Hüseyin ise bu arazinin babasından kaldığını belirtmiştir. Şahitlerin şahitlikleriyle bu arazinin Hüseyin'e ait olmadığı belirtilerek buraya müdahalesine mani olunmuştur²⁹³. Bu hükümde sahipsiz bir arazinin haksız yere zapt edildiği görülmektedir. Siverek şer'îyye sicillerine göre yapılmış bir çalışmada da sahipsiz mala müdahale ile ilgili üç kayıt

²⁹¹ *IŞS 188, 78/1.*

²⁹² *IŞS 188, 117/1.*

²⁹³ *IŞS 188, 126/1.*

bulunmaktadır. Bu kayıtların kayıtlarımızdan farkı hepsinde belirtilen sahihsiz hayvanlara müdahalenin yer almasıdır²⁹⁴.

Zapt edilen mallar arasında tarla, bağ, bahçe, eşya, hayvanların yanında mehr-i muaccel bedeli ve paralar da bulunmaktadır. Ağros kazasına tâbi Bayat karyesi ahalisinden Hafize Hatun bint-i Mustafa'nın zikrettiği hususda Hafız Hasan bin Süleyman şer'î meclisinde Emirdağı Kulcarabağı kazasına tâbi Çirkin karyesinden Halil bin Veli ile yüzleştirilmiştir. Hafize Hatun'un mehr-i muaccel bedeli ve bir miktar nakdî meblağın Halil tarafından haksız yere zapt edildiği bildirilmiştir. Zikrolunan paranın kendilerine teslimi, Halil'in uyarılması talep edilmiştir. Halil ise mehr-i muaccel bedelini haksız yere zapt ettiğini kabul etmiş nakdî bir meblağı aldığı ise inkâr etmiştir. Şahitler ise Hafize Hatun'a şahit olmuşlardır. Zikrolunan paranın Hafize'ye izafetle vekili Hüseyin'e teslim edilerek Halil uyarılmıştır²⁹⁵. Malın gereksiz zaptı ile ilgili davalarda çoğunlukla haksız yere zapt eden kişinin bu mallara müdahalesine mani olunacağı belirtilmiştir.

6)Şartlı Mülk Satımı

Sicil defterinde Müslüman toplum arasında şartlı mülk satımına rastlanılmaktadır. Defterde şartlı mülk satımı ile ilgili bir adet kayıt bulunmaktadır. Mahkemede görülen davada şartlı olarak verilen mülkün işlenmediği ve sahibi tarafından geri alındığı görülmektedir. Fazlullah mahallesi ahalisinden Fatma Hatun bint-i Abdullah şer'î meclisinde Mehmed bin Hüseyin ile yüzleştirilmiştir. Fatma Hatun zikrolunan malları Mehmed'e işlemek şartıyla ölünceye değin mülk olarak vermiştir. Mehmed'in bağı işlememesi üzerine bu bağın tekrar Fatma Hatun'a teslimi ve Mehmed'in uyarılması talep edilmiştir²⁹⁶.

b)Gayrimüslimler Arasındaki İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluştan itibaren Müslüman Türkler ile gayrimüslimler iç içe yaşamışlardır. Ancak bu dönemde devlet ile gayrimüslim reaya arasındaki ilişkiler hukuki bir zemine oturtulmamıştır. Fatih Sultan Mehmed

²⁹⁴ Abdulnasır Yiner, *443 Numaralı Siverek Şer'îyye Sicili (H.1268-1269. M.1851-1853)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1996, s.48.

²⁹⁵ *IŞS 188*, 143/1.

²⁹⁶ *IŞS 188*, 176/2.

döneminde ise diğer alanlarda olduğu gibi gayrimüslim Osmanlı reayanın statüsü konusunda da hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bilindiği gibi zimmet akdi ile İslam hukukunda devlet, gayrimüslimlere din ve ibadet özgürlüğü tanımakta, can ve mal emniyetlerini garanti altına almaktadır. Osmanlı Devleti de Müslüman bir devlet olarak İslam hukukunda gayrimüslimlerin İslam toplumu içerisindeki konumlarını tespit eden uygulamaları benimsemiştir²⁹⁷. İncelemiş olduğumuz sicil defterinden yola çıkarak gayrimüslim toplumdaki kişilerin şer'î mahkemelere başvurabildikleri ve birtakım hukuki işlemleri gerçekleştirdiklerini görmekteyiz.

1)Mülk Satımları

188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde Gayrimüslimlerin mülk satımları ile ilgili beş adet hüküm bulunmaktadır. Gayrimüslim toplum arasında gerçekleşen bu mülk satımlarında tarla, ev, eşya gibi malların satılmasına rastlamaktayız. Mülk satımlarında satılacak olan mülkün nerede olduğu, ne kadar olduğu, hangi mülklerle sınır olduğu da hükümlerde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Osmanlı toplumunda kadın satıcıların önemli bir kısmı bağ ya da bahçeyi kendi adlarına değil küçük çocuklarının vasîsi olarak elden çıkarabilmektedir. Küçük çocukların mülklerinin korunabilmesi için kadılık bu mülklerin satılması gerektiğinde özel bir yol izlenmesini istemektedir. Bu tür bir satışın geçerli görülen az sayıda nedeninden biri, ölenin bıraktığı ve mirâsın paylaşılmasından önce ödenmesi gereken borçlardı. Küçük çocuğun geçiminin sağlanabilmesi için de mülkleri satılabilmektedir. Ancak çocuğun hak sahibi olduğu taşınmaz mülk, ölen kişiden, çocuğun geçimi için kullanılabilecek para veya taşınabilir mülk kalmaması halinde satılabilirdi. Çocuğa mirâs kalan ev, bağ ya da bahçenin kötü durumda olması halinde de vasî bu taşınmaz mülkü satabilirdi. Bu durumda çocuğun çıkarlarına en çok o zamanda yapılan satışın hizmet ettiği varsayılmaktadır²⁹⁸.

Gayrimüslimler arasında olan tarla satım davalarına Temel mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan İstati? veled-i Yorgi'nin mallarının vasîler arasında paylaşılması örnek verilebilir. Küçük çocuklara valideleri Duna? bint-i Nikola

²⁹⁷ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.216.

²⁹⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1994, s.312.

vasî tayin edilmiştir. Valideleri çocukların nafaka ve kisve ihtiyaçlarını karşılamak için tarlayı bir müşteriye 5995 kuruşa satmıştır. Müşteriye paranın teslim edilmesiyle mülk satımı yapan kadın zikrolunan hudutlarda alaka ve müdahalesinin kalmadığını belirtmiştir²⁹⁹. Bu kayıta yabancı kadın küçük çocuklarının nafaka ve kisve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kendilerine kalan mülkü satmıştır. Böylece çocukların nafaka ve kisve ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır.

Yine bir başka Gayrimüslim kadın tarafından mülk satımının yapıldığına rastlanılmaktadır. Emre mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Kuyumcu Hacı Harlabus'un? veled-i İstika?'nın küçük oğullarına mirâs kalan mallar için valideleri vasî tayin edilmiştir. Zikrolunan tarla küçüklerin validesi tarafından müşteri Kiryako'ya 2850 kuruşa mülk olarak satılmıştır. Paranın alınmasıyla bu sınırlar üzerinde alaka ve müdahalelerinin kalmadığı belirtilmiştir³⁰⁰.

Temel mahallesi ahalisinden olan Simatı şer'î meclisinde eşi Harlabus? veled-i Kiryako ile yüzleştirilmiştir. Antalya'ya bağlı Finike iskelesinde kadının üç sehim, kocasının beş sehim, toplam sekiz sehim arsası, müşteri Nazrus'a? 4553 buçuk kuruşa satılmıştır. Adı geçenin parayı almasıyla zikrolunan mahalde alaka ve müdahalesinin kalmadığı belirtilmiştir³⁰¹. Gayrimüslim toplum ile ilgili olan mülk satım davalarından Gayrimüslim toplumun daha çok Temel, Emre, Çavuş mahallelerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca mülk satımları ile ilgili hükümlerin çoğunda satılan mülklerin Gayrimüslim kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi de dikkatimizi çekmiştir.

2)Alacak- Borç İlişkisi

İncelediğimiz defterde Gayrimüslim toplum arasında alacak-borç ilişkisi ile ilgili dava bulunmaktadır. Yine alacak-borç ile ilgili hükümlerde olduğu gibi Gayrimüslimler arasında olan alacak-borç ilişkilerinde alacaklının borçluya dava açtığını ve alacağını talep ettiği görülmektedir. Eftim? veled-i Nikola adlı kişi tarafından zikrolunan hususda şahitlerin şهادetleriyle görülen davadır. Erkek kardeşi İstakuru? Hamid şer'î meclisinde Kiryako veled-i Yorgi ile yüzleştirilmiştir. İstakuru, Kiryako tarafından alınan iki bin beş yüz kuruşu talep

²⁹⁹ *IŞS 188, 34/3.*

³⁰⁰ *IŞS 188, 166/1.*

³⁰¹ *IŞS 188, 180/3.*

etmiş ve Kiryako'nun uyarılmasını istemiştir. Kiryako da bu parayı aldığını saklamayıp söylemiştir. Para İstakuru'ya teslim edilerek Kiryako uyarılmıştır³⁰².

Gayrimüslim toplum arasında meydana gelen alacak-borç ilişkilerinde vefat etmiş olan bir adamın alacağı olan parasının vasileri tarafından borçlu olan kişiden istenmesi için açılan davaya da rastlanılmaktadır. Bu durumun tam tersinin yani alacaklı olan kişinin alacağını vefat eden kişinin terekesinden almak için başvurması konusunda Burdur şer'îyye sicilleri ile ilgili bir çalışmada rastlanılmıştır³⁰³. Ayrıca borçlu olan kişinin borcunu vermemek için mirâsçılarla kavga ettiği de tespit edilmiştir. Kır mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Kalbus'un? malları geride kalan karısı, büyük ve küçük oğulları ile büyük ve küçük kızları arasında paylaştırılmıştır. Küçüklere vasî olarak valideleri tayin edilmiştir. Vefat eden adamın, İstikatı'da 5500 kuruş alacak hakkı olduğu belirtilmiş ve bu paranın mirâsçılara teslimi talep edilmiştir. Büyük kavgaların neticesinde adı geçen kişi 3650 kuruşu mirâsçılara vermiştir³⁰⁴.

3)Malın Zaptı ve Mala Tecavüz

188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde Gayrimüslimler arasında mala tecavüz ve malın zaptıyla ilgili kayıt bulunmaktadır. Temel mahallesi ahalisinden küçük Yorgi veled-i İstati'nin validesinin menzili üzerine varılıp adı geçen zikriyle zikrolunan duvarın üzerine bina inşa etmesi ile Sava Hatun ile yüzleştirilmiştir. Sava Hatun'un zikrolunan duvarı inşa etmek için Yorgi'nin malına tecavüz etmesi ve zikrolunan yerin iki karış aşağıya ittirilmesiyle dava çözülmüştür³⁰⁵.

Gayrimüslim toplum arasında eşyaların haksız yere zapt edilmesine rastlanmaktadır. Kır mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Nikola veled-i Yorgi'nin malları, geride kalan karısı, küçük oğlu, küçük kızları Eleni ve Suzana arasında paylaştırılmıştır. Küçüklere valideleri vasî tayin edilmiştir. Nikola'nın karısı ve erkek kardeşi Vasîli şer'î meclisinde yüzleştirilmiştir. Erkek kardeşi zikrolunan eşyaları haksız yere zapt etmiştir. Nikola'nın karısı bu malın kendisine

³⁰² *IŞS 188, 82/3.*

³⁰³ *Göçer, a.g.t., s.111-112.*

³⁰⁴ *IŞS 188, 20/3.*

³⁰⁵ *IŞS 188, 148/4.*

teslimini, erkek kardeşin uyarılmasını talep etmiştir. Zikrolunan mal vasîye teslim edilmiştir³⁰⁶.

4) Vasîyet

Vasîyet, bir malı veya menfaati ölümden sonraya izafetle bir şahsa veya bir hayır cihetine vermektir³⁰⁷. Vasîyette mal veya hak bağışlama yoluyla yani karşılıksız olarak birisine verilmekte ve bu verme, mülkiyeti nakil yoluyla olmaktadır. Ancak, lehinde vasîyette bulunulan kişinin vasîyet konusu mal veya hakka sahip olması, vasîyet edenin vefatından sonra gerçekleşmektedir. Vasîyetin geçerli olabilmesi için, vasîyette bulunan kişinin hür, akıllı, bülûğa ermiş, iradesine sahip, tasarruf ehliyetine sahip olması; lehine vasîyette bulunulan kişinin de bu vasîyeti kabul etmesi; yapılan vasîyetin de malın üçte birinden fazla bir kısmını kapsamaması gerekmektedir³⁰⁸.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde vasîyet ile ilgili iki kayda rastlanılmıştır. Bu kayıt Gayrimüslim toplum ile ilgilidir. İki kayıta aynı kişiye ait olup birincisinde kadının mallarının belirtilen vâkıfa şahitler huzurunda vâkfetmesi, ikincisi ise aynı kadının mallarını geride kalan çocukları arasında paylaşmasıyla ilgilidir. Vasîyetle ilgili ilk kayıta örnek Çelebiler mahallesi ahalisinden şahitlerin şahitlikleriyle, Marta bint-i İsadör'un mallarını vâkfederek oğlu ile yüzleştirilmesi verilebilir. Mallar vâkfa teslim edilerek oğluna vasî tayin edilmiştir³⁰⁹.

Vasîyet ile birinci hükümün devamı olan kayıta ise vasîyet bırakan kadının mallarının çocukları arasında nasıl paylaşılacağı ifade edilmiştir. Çelebiler mahallesi ahalisinden olan Marta, bin kuruşu oğluna, beş yüz kuruşu ise küçük kızına vermiştir. Marta, yedi yüz kuruş malın ise cenazesi için kullanılmasını talep etmiştir. Ayrıca küçüklere babasının vasî tayin edilmesini talep etmiştir³¹⁰. Vasîyetle ilgili bu kayıttan kadının mallarını çocukları arasında paylaştırdıktan sonra belirtilen malın ise cenaze işlemleri için kullanılmasını vasîyet ettiği tespit edilmiştir. Söz konusu kayıttan anlaşıldığına göre erkek çocukları kız çocuklarından daha fazla mirâstan pay almıştır. Ayrıca küçük

³⁰⁶ *IŞS 188*, 161/1.

³⁰⁷ Pakalın, *a.g.e.*, s.584.

³⁰⁸ Bağmancı, *a.g.t.*, s.80-81.

³⁰⁹ *IŞS 188*, 105/1.

³¹⁰ *IŞS 188*, 105/2.

çocuklara vasî olarak babalarının tayin edilmesinin de vasîyet içinde yer aldığı görülmektedir.

c) Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

1) Mülk Satımları

İncelediğimiz sicil defterinde Müslüman toplum ile Gayrimüslim toplum arasında mülk satışlarının olduğunu görmekteyiz. Yaylazade mahallesi ahalisinden Mehmed Ağa bin Hacı Memiş'in şer'î meclisinde müşteri Akoğlan oğlu Dimitri veled-i Hacı Mihail ile olan davasıdır. Temel mahallesindeki tahtalı iki göz odalı ev müşteri Mihail'e 2760 kuruşa satılmıştır. Mihail'in parayı vermesiyle mallar Mihail'in zimmetine verilmiştir³¹¹. Kıbrıs şer'îyye sicilleri ile ilgili yapılmış bir çalışmada Lefkoşa şehrinde bir evin, Müslüman sahibi tarafından gayrimüslim bir kişiye satıldığı görülmektedir³¹².

İncelemiş olduğumuz sicil defterinden Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Gayrimüslim halk ile Müslüman halk arasında mülk alım satımı yapabildiği anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılda Konya ile ilgili yapılmış bir çalışmada da Müslüman ve Gayrimüslimler arasında mülk satımının yapıldığından bahsedilmektedir. Müslimlerle gayrimüslimler arasında bağ satışları olmuştur. Müslümanlar gayrimüslimlere mülk satışı yapabildiği gibi onlardan da mülk satın alabilmiştir³¹³. İki toplum arasında mülkiyet transferlerinin olması ilişkilerin gerginlikten uzak ve ılımlı olduğunu göstermektedir. Çünkü Müslümanların zimmiye sattığı mülkiyetten dolayı komşular Müslüman olabildiği gibi zımminin sattığı mülkiyetten dolayı da Müslümanla komşu olunabilmekteydi. Arazilerin sınırdaş olmasından öte bazı durumlarda evler de yan yana olabilmekteydi³¹⁴.

2) Alacak-Borç İlişkisi

Toplumlar arasında meydana gelen alacak-borç ilişkisi ile alakalı bir adet kayıt bulunmaktadır. Vefat etmiş olan Gayrimüslim bir kişinin Müslüman

³¹¹ İSS 188, 25/4.

³¹² Erdönmez, a.g.t., s.153.

³¹³ Mehmet Ali Güven, 33 Numaralı Konya Şer'îyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006, s.48.

³¹⁴ Cevdet Kırpık, "Trabzon'da Müslüman-Gayrimüslim Münasebetleri", S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi, Sa.4, Isparta 1999, s.42.

toplumdan bir kişide alacağının olduğu ve bu paranın borçlu tarafından alacaklının mirâsçılara verildiğine de rastlamaktayız. Temel mahallesi ahalisinden bundan önce vefat etmiş olan gayrimüslim kişinin Afşar kazasına tâbi Gelendost ahalisinden İsmail Efendi zimmetinde 1200 kuruş alacağı olduğu, daha sonra bu alacağın, gayrimüslim kişinin vasîsi tarafından İsmail Ağa'dan alınmasıdır³¹⁵. Bu dava sonucunda kişilere ceza verilip verilmediğinden bahsedilmemiştir. Kıbrıs şer'îyye sicillerine göre yapılmış çalışmada alacak-borç ile ilgili kayıta borcunu ödemeyen kişilerin hapse atıldığını görmekteyiz³¹⁶. XIX. yüzyılın ilk yarısında Adana şer'îyye sicillerine göre yapılan çalışmada da Müslüman ve Gayrimüslimler arasında bir adet alacak-borç davasına rastlanmıştır. Bu alacak-borç ile ilgili davada alacaklı olan kişi, vefat eden kişinin oğlundan alacağını talep etmiştir. Fakat daha sonra mahkemede bu kişinin yalan söylediği ortaya çıkmış ve vefat eden kişinin oğluna belirtilen borcu vermesi ve alacak talebinden vazgeçmesi istenmiştir³¹⁷. Şer'îyye sicil defterinde geçen kayıtlardan hareketle incelediğimiz dönemde Isparta halkının, alacak-borç ilişkilerinde din gruplarına göre bir ayrıma gitmediğini görmekteyiz. Ayrıca Gayrimüslimlerle Müslümanlar borç alıp vermede birbirlerine güven duymuşlardır.

3)Malın Zaptı

İncelediğimiz sicil defterinde Müslüman Gayrimüslim toplum arasında görülen malın haksız yere zaptı ile ilgili bir kayda rastlanılmaktadır. Müslüman olan bir kişi tarafından Gayrimüslim kişinin belirtilen eşyaları zapt edilmiştir. Temel mahallesi ahalisinden Manas veled-i Konstanti şer'î meclisinde Teke kazası karalarından Kızıllı karyesi ahalisinden Musa bin Mehmed ile yüzleştirilmiştir. Yabancı adamın belirtilen mallarının Musa tarafından haksız yere alınmasıyla bu mallar Musa'dan talep edilmiştir. Musa ise bu durumu inkâr etmiştir³¹⁸.

³¹⁵ *IŞS 188*, 1/7.

³¹⁶ Erdönmez, *a.g.t.*, s.152.

³¹⁷ Osman Karlangıç, *73 Numaralı Adana Şer'îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1263-1264/M.1847-1848)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2007, s.35.

³¹⁸ *IŞS 188*, 30/2.

6)Âdi Davalar

a)Darp ve Cinayet

Bir kişi tarafından başka bir kişi veya kişilerin canına, malına yönelik yapılan davranışlardır. 188 numaralı Isparta şer'ıyye sicil defterinde darp ve cinayet ile ilgili kayıtlar da yer almaktadır. Cinayet davalarından, işlenen cinayetlerin bazılarının eşkıyalar tarafından yapıldığı, bazılarının ise kişilerin arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar neticesinde olduğu görülmektedir. Cinayet davalarında katilin ldrdğu kişiyi hangi araçla ldrdğu, ölen kişinin cinayetten kaç saat sonra ldğu ile ilgili bilgilere de rastlanılmaktadır. Cinayet davalarında ölen kişinin yakın akrabaları katilin cezalandırılması için katile dava açarak gerekli kısasın uygulanmasını talep etmişlerdir.

Defterde geçen cinayet davaları Müslüman toplum arasında ortaya çıkmıştır. Gayrimüslimler arasında cinayet davaları yer almamaktadır. Daha çok cinayet davalarında katilin cinayet aracı olarak bıçak ve tüfek kullandığına ve yaralanan kişinin çoğunlukla yaralanmasından sonra bir gün geçmeden vefat etmiş olduğuna rastlanılmaktadır. Cinayet işlendikten sonra haberin mahkemeye intikl etmesiyle kadı tarafından iki kişi, olay yerini incelemek için olayın işlendiği mevkiye gönderilir ve bu kişiler olayla ilgili bilgileri ihtiva eden bir belgeyi düzenleyip mahkemeye ulaştırdırlardı. Böylece cinayet davalarının daha çabuk çözülmesi sağlanmış olurdu.

Isparta'da Müslüman toplum arasında cereyan eden cinayet davasına Afşar kazasına tâbi Yaka karyesi ahalisinden vefat etmiş olan Musa bin Hasan ile ilgili kayıt verilebilir. Harmanlar nm mahalde Musa'ya katil Mehmed tarafından nereden geldiği sorulmuştur. Yaşanan tartışmalar sonrasında katil Mehmed Musa'yı vurmυřtur. Katil Mehmed mahkemede verdiği ifade de Musa'yı nasıl ldrdğunden bahsetmiştir. "...Bende olan lt-ı darbden kurşun ile dolu tfengi bi-gayri hak mezbûr Musa'nın sağ göğsü altından kurşun ile darb ve cerh edüb cerh-i mezkrden naşı? olan merkum Musa vefat etmekle..."³¹⁹. Cinayet davasında katilin cinayeti işlediği aletin tüfek olduğunu ve kişilerin aralarında geçen tartışmalardan sonra cinayetin işlendiği anlaşılmaktadır. Yine Kıbrıs

³¹⁹ IşS 188, 167/1.

şer'îyye sicili ile ilgili yapılan bir çalışmada da katilin kullandığı aletin tüfek olduğu görülmektedir. Bunlardan yola çıkarak cinayet aletleri arasında tüfeğin önemli ve yaygın olduğundan bahsedebiliriz³²⁰.

Müslüman toplum arasında cereyan eden bir diğer cinayette ise bıçağın cinayet aleti olduğu ve iki cinayet davasının arka arkaya deftere kayıt edildiği görülmektedir. Yine cinayet olayının Afşar kazasına tâbi Yaka karyesinde geçtiği anlaşılmaktadır. Cinayet ile ilgili bu kayıta Mustan bin Ali bin Süleyman Camiönü adlı mahalde eşkıyalar tarafından yaralanmış ve daha sonra vefat etmiştir. “... *Karye-yi mezkûrede vaki Camiönü nâm mahalde işbu mezbûr Ali Çavuş yedinde bulunan âlât-ı cerhden kebir yatağan bıçağıyla mûrisimiz merkum Mustan'ı sol kolu bileğinden darb ve cerh ve merkum Hasan dahi müteâkiben yedinde bulunan âlât-ı darbden tûfengi dipçiğiyle mezbûr Mustan'ı başından darb eyledikde mûrisimiz mezbûr Mustan cerh-i mezkûrden naşî? tarih-i mezkûrdan on saat sonra vefat etmekle...*”³²¹. Cinayetle ilgili olan bu kayıttan anlaşıldığına göre cinayet eşkıya neferleri tarafından işlenmiştir. Ayrıca vefat etmiş olan kişinin vârisleri katillere gerekli cezanın verilmesi talebinde bulunmuşlardır.

Cinayet davalarından bazen darp edilen kişinin günler sonra vefat ettiği de görülmektedir. Ayrıca cinayet davaları, vefat etmiş olan kişinin mallarının geride kalan vasîler arasında paylaşılması, küçük çocukları varsa bunlara vasî tayin edilmesi ile ilgili kayıtları da içermektedir. Eğirdir kazasına tâbi Karaağaç karyesi ahalisinden vefat etmiş olan Koca İmamoğlu Mehmed bin Mehmed'in malları, geride kalan karısı Emine, validesi Ümmühan, küçük oğlu Mehmed ve küçük kızı arasında paylaşmıştır. Küçüklere annesi vasî tayin edilmiştir. Mehmed belirtilen mahalde katil Mehmed tarafından darb edilerek bundan on üç gün sonra ölmüştür. Katil Mehmed'e gereği olan kısasın uygulanması adı geçenler tarafından talep edilmiş ve katil uyarılmıştır³²².

Defter kayıtlarında yer alan darp ile ilgili davalarda çoğunlukla kişiler arasında anlaşmazlık çıkması nedeniyle bu olayların yaşandığı görülmektedir. Darp olayları yaşanmadan önce çoğunlukla büyük kavgalar cereyan etmiş ve darp olayları bunların ardından meydana gelmiştir.

³²⁰ Erdönmez, a.g.t., s.86.

³²¹ İŞS 188, 167/2.

³²² İŞS 188, 173/1.

Eşkîyalık, anlam itibariyle silahla ve yahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala ve cana tecavüz edip kamu düzenini ve asayişî ihlal etmektir³²³. Darp davalarında eşkıyalar tarafından kadınların dağa kaçırılması ve kadınlara darp uygulanması ile ilgili bir kayda da rastlanılmaktadır. Ağros kazasına tâbi Kundus? Kebir karyesi ahalisinden Kamile Hatun ile validesi Fatma Hatun zikrolunan karye sakinlerinden olan eşkıyalar tarafından kaçırılmışlardır. Eşkîyalar, kadınları kurtarmak için gelenlere bıçak ile karşı gelmişler ve kadınları dağa götürmek için bıçak ile başından, kollarından darb etmişlerdir. Daha sonra buraya gelen süvari zaptiyeleri kaçırılan kadınları eşkıyaların ellerinden kurtarmış ve eşkıyaları yakalamışlardır. Eşkîyaların kadınları 35 gün boyunca rehin almaları ve darp etmeleri nedeniyle, eşkıyalardan kadınlara 350 kuruş tahsil edilmiştir³²⁴. Bu hükümden, kaçırılan kadınların eşkıyaların elinden askerler tarafından kurtarıldığı ve mağdur olan kadınların eşkıyalardan tazminat talep ettikleri anlaşılmaktadır. Defter kayıtlarında eşkıyaların hırsızlık, adam kaçırma, cinayet ve darp gibi olaylara karışması, Isparta’da bu dönemde eşkıyaların olduğunu bize göstermektedir. Eşkîyaların darb ve cinayet işlemeleri ile ilgili kayıtlara XVIII. yüzyılda Amasya şehrin de rastlanmaktadır. Amasya’da eşkıyaların evleri basıp bazı kişileri öldürdüklerinden bahsedilmektedir³²⁵.

Kayıtlardan Müslüman toplumdan olan kadınlar arasında darp olaylarının meydana geldiği ve kadınların ev basıp başka bir kadını darp ettiklerine rastlanılmaktadır. Yalvaç kazası Kaş mahallesi ahalisinden Fatma ve Ümmühan şer’î meclisinde Yusuf Ağa bin Yusuf ile yüzleştirilmiştir. Fatma ve Ümmühan zikrolunan evi basıp Yusuf’un karısı Fatma bint-i Abdülkerim’e darb ve şiddet uygulamışlardır. Bunun üzerine Fatma’nın kocası Yusuf, Ümmühan ve Fatma Hatunlara dava açmıştır. “...Ümmühan ve Fatma Hatunlar hanemizi basub fuzuli ve bi-gayri hak zevcem mezbûre Fatma’yı darbe-i şedîd ile darb etmeleriyle...”³²⁶. Darp ile ilgili bu dava da darp edilen kadının kocası tarafından darp eden kadınlara dava açıldığı görülmektedir.

³²³ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *İ.A.*, c.11, İstanbul 1995, s.463.

³²⁴ *IŞS 188*, 21/1.

³²⁵ Levent Şahin, *26 No’lu Amasya Şer’îyye Sicil Defterinin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s.95-96.

³²⁶ *IŞS 188*, 48/1.

Müslüman toplum içerisinde meydana gelen darp ile ilgili kayıtların birinde ise altı aylık hamile olan bir kadına darp ve şiddet uygulanmıştır. Keçeci mahallesi ahalisinden olan şahitlerin şahitlikleriyle, Zeynep bint-i Mehmed'in vekil olduğu Isparta mahkemesi şer'î meclisinde Akkız ve Suzana Hatunlar adı geçenle yüzleştirilmiştir. Adı geçen adamın zevcesi altı aylık hamile olan Zeynep'e sair mahalde darb ve şiddet uygulaması nedeniyle adı geçenden sual olunmasını talep etmiş ve tazminat istemiştir. Adı geçen ise bu durumu külliye inkâr etmiştir. Daha sonra adı geçenin Zeynep'e zikrolunan parayı vermesiyle husumetleri kalmamıştır³²⁷. Bu kayıta darp edilen kadın için tazminat talep edilmesi ve tazminatın darp edilen kadına verilmesiyle husumet ortadan kaldırılmıştır.

Yine darplarla ilgili davalara örnek olarak bir kadının başka bir adam tarafından darp edildiğine ve kadının kocasının, darp eden kişiye dava açması verilebilir. Keçiborlu kazasına tâbi Senir karyesi ahalisinden olan Koşucu Aşireti'nden Alabazoğlu? Mirahur? Süleyman'ın zevcesi Gülsüm Hatun tarafından zikrolunan hususda Süleyman Ağa aynı aşiretten olan Hacı Yusuf ile yüzleştirilmiştir. Hacı Yusuf'un Gülsüm Hatun'a şiddet uygulamasıyla, Yusuf'un şeriat gereğince sual olunması talep edilmiştir. Daha sonra ise Yusuf uyarılmıştır³²⁸. Darplar ile ilgili davalarda darp eden kişilerden tazminat talep edildiği veya kişilerin uyarıldığı anlaşılmaktadır.

Darp davalarının çoğunluğunu insanlara uygulananlar oluştursa da hayvanlara uygulanan darp ve eziyete de rastlanılmaktadır. Teke Sancağına tâbi Karaveli karyesi ahalisinden Ali bin Süleyman şer'î meclisinde, Ağlasun kazasına tâbi Kayış karyesi ahalisinden Mustafa bin Koca Ali ile yüzleştirilmiştir. Kayış karyesi civarında Mustafa Ağa'nın tarlasına Ali Ağa'nın develerinin girmesiyle Mustafa Ağa develere darp ve eziyet etmiştir. Büyük kavgalar yaşanmıştır. Mustafa Ağa bunları inkâr etmiştir. Daha sonra ise Mustafa Ağa'nın zikrolunan parayı tazminat olarak Ali Ağa'ya vermesiyle aralarında husumet kalmamıştır³²⁹. Bu hükümden anlaşılmaktadır ki hayvanların tarlaya verdiği zarar nedeniyle tarla

³²⁷ *IŞS 188*, 128/3.

³²⁸ *IŞS 188*, 148/1.

³²⁹ *IŞS 188*, 98/2.

sahibinin hayvanlara darp ve eziyet uyguladığı, hayvan sahibinin bu kişiden tazminat talep ettiği ve tazminatın hayvan sahibine ödendiği anlaşılmaktadır.

b)Hırsızlık

Sirkat, sözlük ve örfte başkasının malını gizlice alma, çalma manasındadır³³⁰. İncelediğimiz şer'îyye sicil defterinde hırsızlık vakası bulunmaktadır. Söz konusu davaların Gayrimüslimlerden çok Müslüman toplum arasında olduğu tespit edilmektedir. Zaten defterde geçen kayıtları incelediğimizde Gayrimüslimler ile ilgili kayıtlar bütün hükümlerin % 10'unu geçmemektedir. Hırsızlık ile ilgili davalarda çoğunlukla eşya ve hayvanların eşkıyalar veya bazı kişiler tarafından çalınmasına rastlanılmaktadır. Hırsızlıkla ilgili kayıtlarda çalınmış olan malın ayrıntısıyla defterde kaydı tutulmuştur. Aşiretler arasında çadır basılarak hırsızlık olayının yaşandığı olmuştur. "... Bundan akdem merkur Ahmed yirmi-otuz nefer eşkıya maiyyeti ile çadırımı basub yedimden ve malımdan beş adet yüz yirmilik altun ve altı adet yüz onluk altun ve iki bin kuruş kıymetli bir re's esb ve bir adet kuşak ve diğer iki bin kuruş kıymetli esb ve dokuz kile şa'ir ve iki adet deve çulu ve bir adet davar ve yirmi kuruş nakdî akçe eşyaları fuzulî ve bi-gayri hak ahz ve gasb etmekle suâl olunub eşya-yi muharrer-i mezkûrleri bakî teslim merkur Ahmed'e tenbîh olunmak matlubdur dedikde..."³³¹. Eğirdir kazası Yörük Aşiretinden Kızıloğlu Çolak Mehmed şer'î meclisinde aynı aşiretten Ahmed bin Osman ile yüzleştirilmiştir. Mehmed çadırının 20-30 nefer eşkıya tarafından basıldığını, zikrolunan eşyaların gasb edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu eşyaların teslim edilmesini ve eşkıya Ahmed Ağa'nın uyarılmasını talep etmiştir. Ahmed Ağa ise bu durumu külliye inkâr etmiştir. Şahitlerin ise bu eşyaların Ahmed tarafından alındığını belirtmeleri üzerine, Ahmed'e gereği yapılmıştır.

Müslüman toplum arasında meydana gelen hırsızlık olaylarında hayvanların kaçırılması ile ilgili kayıt da bulunmaktadır. Kaçırılan hayvanların içerisinde deve, beygir, keçi gibi hayvanların yer alması bu dönemde Isparta şehrinde hangi hayvancılık faaliyetlerinin olduğunu bize göstermesi açısından

³³⁰ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *İ.A.*, c.37, İstanbul 1998, s.385. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Menekşe, *XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, s.17 vd.

³³¹ *IŞS 188*, 153/3.

önemlidir. Yenişehir kazasına tâbi (...) karyesi ahalisinden Mehmed Reşid Efendi bin Sandık emini Abdullah şer'î meclisinde Ahmed Ağa bin Memiş Ağa ile yüzleştirilmiştir. Mehmet Reşid Efendi'nin beygiri Ahmet tarafından kaçırılmıştır. Mal sahibi mahkemeye başvurmuş, malın teslimini ve hırsızın uyarılmasını talep etmiştir. Daha sonra beygir sahibine teslim edilerek Ahmet uyarılmıştır³³². Kaçırılmış olan beygirin davadan sonra sahibine teslim edildiği görülmektedir. Ayrıca kayıtlarda kaçırılmış olan hayvanın rengine, yaşına, üzerinde bulunan eğerine varıncaya değin mahkemede belirtilerek bunlar kayıtlara geçmiştir.

Hayvanlarla ilgili hırsızlık olaylarında vâkfedilmiş olan bir merkebin kaçırılmasıyla alakalı bir kayıta bulunmaktadır. Ağros kazasına tâbi Kötürlü? karyesi ahalisinden İsmail Ağa bin İbrahim ile Mustafa Ağa bin Ömer Kethüda yüzleştirilmiştir. Mustafa Ağa'nın vâkıfa verdiği beş yaşındaki siyah renkli merkebin İsmail Ağa tarafından vâkıftan sarf edilmesi ve Mustafa Ağa'nın merkebi yerinde bulamaması üzerine dava açılmıştır. Merkebin, İsmail'den alınarak Mustafa Ağa'ya verilmiştir. Daha sonra ise İsmail Ağa uyarılmıştır³³³. Bu kayıttan vâkfedilen bir merkebin vâkıftan kaçırılabilirdiği anlaşılmaktadır.

7)Vâkıflar

a)Malların Vâkfedilmesi

Vâkıf sözcüğü Arapça olup “durdurma, alıkoyma” anlamındadır. Terim olarak ele alındığında tüzel kişiliğe sahip olmak üzere bir malın belirli bir amaca sürekli olarak ayrılması diye tanımlanabilmektedir³³⁴. Vâkıf; cami, mescit, tekke, türbe, medrese, mektep, imaret gibi dini müesseselerle hayır müesseselerinin masrafi karşılığı olarak muayyen bir mülkün veya paranın gelirini tahsis etmek manasına gelmektedir³³⁵.

Vâkıf sistemi, Osmanlı Devleti'nin keşfedip ortaya çıkardığı bir kurum değildir. Kendinden önceki toplulukların ve İslam devletlerinin tatbikatında yer alan ve yaşanan tecrübelerle Osmanlı'ya intikal etmiştir. Fakat Osmanlı döneminde olduğu kadar hiçbir İslam devletinde, vâkıf sisteminden yararlanarak ülke zenginliklerinin paylaşılması, adil devlet yönetiminin tesisi ve erdemli

³³² İŞS 188, 173/2.

³³³ İŞS 188, 78/3.

³³⁴ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1994, s.311.

³³⁵ Mithat Sertoğlu, *Osmalı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s.105.

şehirlerin kurulması konularında aynı başarıyı gösterememiştir³³⁶. Vâkîf müessesesi, asırlarca İslam devletlerinde büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dini-hukuki bir müessesedir. Bütün Türk-İslam devletlerinde adeta bir yarış halinde gelişen vâkıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülünün zirvesine ulaşmış ve İslam hukukunun en zengin ve etkili müesseselerinden biri, hatta birincisi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin daha kuruluşundan itibaren başlayan ve devletin siyasi ve mali kudretinin artmasıyla orantılı olarak gelişmiştir³³⁷.

Vâkıflar Osmanlı kimliği ile özdeşleşmiş bir kurum olarak sosyal ve iktisadî hayatın her açısından önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda yapılan sayısız çalışma da bunun bir göstergesidir³³⁸. İncelediğimiz şer'îyye sicil defterinde de malların vâkfedilmesi ile alakalı hükümlere rastlamaktayız. Yine diğer konularda olduğu gibi malların vâkfedilmesiyle ilgili hükümlerin çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktaysada Gayrimüslimlerle ilgili bir hüküm de bulunmaktadır.

Sicil defterindeki kayıtlardan kişilerin mülk ve eşyalarını kendi rızalarıyla kadı huzurunda belirtilen vâkıflara vâkfettiklerine rastlanılmaktadır. Mülklerin vâkfedildiği yerler olarak cami-i şerîfler, mescid-i şerîfler bulunmaktaydı. Mallarını vâkfedecek kişinin öncelikle mahkemeye başvurduğunu, vâkfedeceği malları belirttiğini, eğer şartlar uygunsa bu vâkfetme işleminin gerçekleştiğini görmekteyiz. Sicilde geçen kayıtlardan Isparta halkının belirtilen vâkıflara tarla, bağ, bahçe, dükkân ve çeşitli eşyalar vâkfettikleri anlaşılmaktadır.

Çeşitli yollardan para kazanma, mülk edinme hakkına sahip olan kadınlardan hayır ve hasenatta bulunanlar da olmuştur. Cami, okul, han, çeşme, köprü, hastane, imaret ve aş ocakları gibi sosyal bina ve müesseselerin birçoğu kadınlar tarafından kurulmuştur. Kadınların tesis ettiği Gureba ve Nisa hastaneleri bugün bile hala ayaktadır. Sosyal bütünleşme, milli dayanışma ve şefkat hislerinin

³³⁶ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vâkıflar", *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.433-434.

³³⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.155.

³³⁸ Tahsin Özcan, "Osmanlı Vâkîf Hukuku Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul, 2005, s.513.

bir ifadesi olan vâkıf kurucuları arasında yer alan kadınların sayısı küçümsenmeyecek bir nispettedir³³⁹.

Gayrimüslimler, Müslümanlardaki bir uygulama olan vâkıf kurumunu benimsemişlerdir. Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslim tebaanın da mallarını vâkfedebildiklerini sicil defterinde görmekteyiz. Emre mahallesi ahalisinden vefat etmiş olan Anna bint-i Vasîli'nin malları, büyük oğlu ile büyük kızı arasında paylaştırılmıştır. Adı geçen, malların validesinden kaldığını, bu malları kardeşi ile paylaştığını söylemiş ve daha sonra malı vâkfetmiştir³⁴⁰. XIX. yüzyılda Yozgat şehri ile ilgili yapılan şer'îye sicil çalışmasında da Gayrimüslim kişilerin mallarını vâkfettiklerine rastlanılmıştır³⁴¹.

Sicil defterindeki kayıtlardan bazen kişilerin mallarını cami ve caminin imamına vâkfettiklerini de görmekteyiz. Hamid Sancağı Hoyran kazasına tâbi Kursarı karyesi ahalisinden Karahacızade Ahmed bin Musa şer'î meclisinde beş yüz kuruşu, karyede inşa edilen camii şerîfe ve caminin imamına vâkıf ettiğini söylemiştir³⁴².

b)Vâkıflara Görevli ve Mütevellî Atanması

Mütevellî, vâkıf işlerini idare etmek üzere tayin olunan kişilerdir³⁴³. 188 numaralı Isparta şer'îye sicil defterinde vâkıflara mütevellî tayini ile ilgili belge bulunmaktadır. Çeşitli vâkıflara, vâkıfın mütevellîsinin vefat etmesiyle mütevellîlik görevine, vefat etmiş olan mütevellînin eğer çocukları varsa onların yoksa da başka kişilerin getirilmiş oldukları görülmektedir. Sicilde geçen kayıtlardan bu görevlilerin mescit-i şerîflerde, camilerde, zaviyelerde görev yaptıkları anlaşılmaktadır.

Müslüman toplum içinde gerçekleşen vâkıf mütevellîsinin vefat etmesiyle bu göreve oğlu getirilmiştir. Hamid Sancağı dâhilinde Ağros kazası Karzalar? mahallesindeki mescid-i şerîfde berât-ı alîşan ile mutasarrıf olan Hafız Süleyman Ağa'nın vefat etmesiyle, bu memurluğa oğullarından biri getirilmiştir. "...Mescid-

³³⁹ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu", *Osmanlı*, c.5, Ankara 1999, s.440.

³⁴⁰ *IŞS 188*, 43/3.

³⁴¹ Hadice Yüzgeçer, *2 Numaralı Yozgat Şer'îye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1299-1304/M.1882-1887)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2005, s.287.

³⁴² *IŞS 188*, 119/2.

³⁴³ Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.507.

i şerif vâkıfından olmak üzere vazife-yi maiyyeti ile imâmet cihetine ba-berât-ı alışan mutasarrıf olan Hafız Süleyman halifenin vefatı vukuuyla (...) hâl ve hizmet lâzimesi mahlûl ve (...) kalmağla müteveffâ-yı merkumun sulbî oğulları olub kaza mezkûr mahallâtından (...) mahallesinin nüfus defterinin yirmi yedinci hanenin ikinci-üçüncü numaralarında yirmi dört yaşında Mustafa Nuri ve on beş yaşında mukayyed Mehmed Şakir diyâr-ı ahârda bulunan Mustafa'ya...”, "...merkum Mustafa Nuri halife tevcîh ve yedine (...) berât-ı şerif alışan sadak ve ihsân? buyurulmasını... ”³⁴⁴. Bu kayıttan vâkıf mütevellisinin vefat etmesiyle ifâ ettiği göreve oğulları arasından en büyüğünün getirildiği görülmektedir.

Bazı kayıtlarda ise zaviyedarlık görevinde bulunan kişinin vefat etmesiyle ifâ ettiği göreve oğlunun getirildiğine de rastlanılmaktadır. Barla kazasına tâbi (...) mahallesinde zaviyedarlık vazifesinde bulunan Hafız Abdülkadir halifenin vefat etmesiyle, bu memurluk Eğirdir kazasına tâbi Kale mahallesindeki 25 yaşındaki oğluna devredilmiştir³⁴⁵. Defterde geçen kayıtlardan bir hükümde ise caminin berâtlı mutasarrıfının vefat etmesiyle ifâ ettiği göreve geçici bir imamın tayin edildiğini görmekteyiz. Hamid Sancağı Hoyran kazasına tâbi Kursarı karyesindeki cami-i şerîfin berâtlı mutasarrıfı olan Hacı Ahmed Ağa bin Hüseyin'in vefat etmesiyle bu memurluğa çocuklarından Ali Halife'nin tayin edilmesi talep edilmiştir. Belirtilen camide Ali imamlık görevine getirilmiştir³⁴⁶. İncelemiş olduğumuz defterde geçen çeşitli dini, ilmi, sosyal yapılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Dini, İlmi ve Sosyal Yapılar

Kutlubey Camii Şerifi	Rüstem Paşa Evkafı
Halil Hamid Paşa Kütüphânesi	Halil Hamid Paşa Çeşmesi
Firdevs Paşa Camii	Hızır Abdal Zaviyesi
Şeyh Recep Zaviyesi	Ali Dede Zaviyesi
Şeyh İbrahim Tekkesi	

³⁴⁴ *IŞS* 188, 131/2.

³⁴⁵ *IŞS* 188, 140/2.

³⁴⁶ *IŞS* 188, 119/1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİK HAYAT

1)Ticaret

a)XIX. Yüzyılda Osmanlı Ticareti ve Avrupa

Ticaretin içinde yer aldığı ekonomik hayat her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti için de büyük önem arz etmiştir. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren ticari hayatın içinde yer almış ve sahip olduğu iktisadi imkânlarla, beylik halinde iken bile diğer devletlere karşı bariz bir üstünlük sağlamıştır. Özellikle büyük ticaret yolları üzerinde kurulmuş olması bu üstünlüğün oluşmasında belli başlı sebeplerden birini teşkil etmiştir. Osmanlılar'da ticaret, temel olarak reayayı sıkıntıya düşürmeyecek bir faaliyet türü olarak öngörüldüğünden sürekli bir devlet denetimini gerekli kılmıştır. Böylece kâra ve rekabete açık ticaret söz konusu olmamıştır. Klasik dönemde doğu-batı ticaretinin desteklenmesi, Karadeniz'in yabancı tüccara kapalı tutulması, Asya-Avrupa arasındaki önemli kara ticaret yollarının denetim altına alınması, şehirlerin iaşesinin sağlanması ile ilgili önlemler ticarî faaliyetlerin önemini arttırmıştır³⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren dünya ticaretinin önemli bir parçası olduğu söylenebilir. Coğrafi konum sebebiyle daha ilk dönemlerde Bursa ve Edirne gibi şehirler ticari merkezler haline gelmiş, Erzincan, Amasya ve Tokat gibi şehirlerin de Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Bursa'ya bağlanan İran İpek Yolu, Trabzon deniz yolunun yerini almıştır. Bunu takiben Bayezid'in Antalya ve Alanya'yı Osmanlı topraklarına katmasıyla Hint ve Arap topraklarından batıya akan mallar da Osmanlı kontrolüne girmiş ve Osmanlı önemli bir ekonomik ve siyasi güç olarak dünya sisteminde yer almıştır. Tüm sorun XVI. yüzyılda dünya ekonomik sisteminin değişmesiyle başlar. Bu yüzyıldan itibaren Akdeniz ticareti Atlantik'e kaymaya başlar. Bu Osmanlı'nın transit ticaretten elde ettiği gelirin azalması demektir. Daha da önemlisi Osmanlı'nın Avrupa'da yaşanan Sanayi

³⁴⁷ Şennur Şenel, "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.736.

Devrimi'nin dışında kalması, hızla gelişen ve büyüyen ekonomik sisteme uyum sağlayamaması ciddi birtakım sorunları ve gerilemeyi beraberinde getirmiştir³⁴⁸.

Dış ticaret Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve iktisadi tarihinde çok münakaşa edilen bir mevzudur. İmparatorluğun iç ticareti ve Mısır, İran, Hindistan'la olan ticareti ise tamamen ihmal edilmiştir³⁴⁹. III. Selim ve II. Mahmud'un ticaret alanında başlattıkları yeni atılımlar, Tanzimat döneminde de sürdürülmüştür. Osmanlı uyruğu yerli tüccarı korumaya yönelik önlemlerin yanısıra, Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret anlaşmalarında, ülke yararına konulan hükümlerde olabildiğince devlet yararı gözetilmek istenmiştir. Ne var ki iyi niyete dayalı bu girişimler, belirli bir hükümet politikasına ve programına dayalı değildir. Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre önce, İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmasını diğerleri izlemiş, 1841 yılı sonlarına gelindiğinde Avrupa'nın başlıca ülkelerine aynı kolaylıklar tanınmıştır. 1838-1864 yılları, Osmanlı ekonomisinin ticaret anlaşmaları ile dış etkilere tamamen açıldığı bir dönem olmuştur. Batılı kapitalist ülke tüccarları ve sanayicileri kendi ülkelerinde göremedikleri ölçülerde liberal, özgür bir iş ortamında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı pazarları yabancı mallarla dolmuştur. Tüketim onların ürünlerine göre oluşmaya başlamıştır³⁵⁰.

Yabancıları teşvik ve ticaretin canlandırılması için olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin gücünün göstergesi olarak birtakım ticari imtiyazlar kapitülasyonlar adı ile verilmiştir³⁵¹. Devletin kuvvetli zamanlarında verilen bu imtiyazlar, bilinçli olarak bahşedilmiştir ve hedef yabancı tüccarların gidip gelmesiyle Osmanlı topraklarında ticari ve iktisadi hayatın gelişip canlılık kazanmasıdır³⁵². İlk başlarda olumlu olan kapitülasyonlar zamanla imparatorluğun ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

b)Hayriye Tüccarları

Osmanlı gayrimüslim tebaasının yabancı himaye ve tabiiyetine girerek veya elçilik ve konsolosluklarda tercümanlık berâtı ele geçirerek vazifesinin

³⁴⁸ Ali İhsan Bağış, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk-Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları", *Osmanlı*, c.3, Ankara 1999, s.543.

³⁴⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, c.2, İstanbul 2006, s.943.

³⁵⁰ Çadırcı, *a.g.e.*, s.353-354.

³⁵¹ Şenel, *a.g.m.*, s.736.

³⁵² Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", *Osmanlı*, c.3, Ankara 1999, s.330.

bulunduğu yer ile hiç ilgisi olmayan bölgelerde ahidnâmeli tüccar statüsünde ticaret yapması XVIII. yüzyılda devletin dikkatini çekmiş ve bu durumun önüne geçmek için ilgili devletler nezdinde teşebbüslerde bulunulmasına sebep olmuştur. Ancak bütün gayretlere rağmen bunun önü alınamamış ve XIX. asrın başında Avrupa ile ticaret yapmak isteyen Osmanlı gayrimüslim tebaasına “Avrupa tüccarı” adıyla özel bir statü verilmiştir³⁵³.

XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ilk on yılları ticaretle uğraşan Osmanlı tüccar topluluğunun teşekkülü ve büyümesi bakımından bilhassa önemlidir. Gayrimüslim tüccarlar uzun zamandan beri Avrupalı tüccarlar gibi himaye ediliyor ve vergilerde faydalar ile imtiyazlar tanıyan berâtlardan istifade ediyorlardı. Dış ticaretin şekli, tüccar topluluğunu değiştirdikçe Bâb-ı Âli tüccarların hüviyetini bizzat tasdik etmek istedi. III. Selim yabancı devletlerin himayesi altındaki Osmanlı tebaası tüccarlarının İmparatorluğun ekonomisine yaratacağı tehlikeden korktu. Tüccar sınıfını ortadan kaldırmaya çalışarak, dış ticaretle uğraşmak üzere Avrupalı tüccar diye bilinen yeni bir tüccar kategorisi kurdu. Bunlar Gayrimüslim Osmanlılardı; devlete harç ödeyecekler ve yabancı tüccarlara veya yabancıların himayesi altındakilere tanınan hak ve imtiyazlardan istifade edeceklerdi. Gayet tabi olarak Avrupa ile iş yapan az sayıdaki Müslüman tüccarlar haksız rekabetten, yani ticaretin yabancıların ve şimdi de bu yeni Gayrimüslim grubun elinde olmasından şikâyet ettiler. Bunun üzerine II. Mahmud Hayriye Tüccarı kategorisini yarattı. Bu kategoriye mensup olanlar Avrupalı tüccarlar gibi imtiyaz elde etmek için ruhsat harcı ödeyeceklerdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gayrimüslim Osmanlı tüccarları her yerde yabancıların yerini almışlardı³⁵⁴.

Değişen şartlar içerisinde, Osmanlı Devleti'nin bir zorunluluk olarak gördüğü ve XIX. yüzyılda teşkil ettiği tüccar grubu son derece dikkat çekicidir. Devletin ekonomisini canlandırmak ve ticareti kendi lehine çevirme gayreti içerisinde teşekkül ettirilen tüccar grubu, Hayriye Tüccarı'dır. 1815-1820 yıllarından itibaren Osmanlı ekonomisinin hızlı bir çöküş dönemine girmesini, Avrupa'da sanayi mamullerinin kapitalistleşme devresi takip etmiştir. Osmanlı

³⁵³ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar, Berâtlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983, s.20 vd.

³⁵⁴ İnalçık, *a.g.e.*, s.956-957.

Devleti de iç ticaret uğraşısıyla giderek esnaflaşan tüccarı, bu şartlara karşı ayakta kalabilir ve devletin ticaret dengesini de müsbet hale getirmek için böyle bir oluşumu zaruri görmüştür³⁵⁵.

Hayriye tüccarının ne zaman teşekkül ettirildiği hususunda farklı görüşler mevcuttur. 1815-1816 yılına ait bir belge bu tarihten önce Hayriye tüccarının varlığına işaret etmektedir. Ancak Hayriye tüccarı, Osmanlı ticaret hayatında 1827-1828 tarihlerinde görülmektedir. Böylece yaklaşık on-on beş yıllık bir süre, bu tüccarların daha aktif olabilmesi için değerlendirilmiş olmalıdır. Hayriye tüccarı statüsünü kazanmanın belli şartları haiz olduğu anlaşılmaktadır. Her şeyden önce devletten berât almak gerekmektedir. Her isteyene verilmeyen bu berâtın özelliği, sahibinde aranan vasıflarla belirlenmiştir. Osmanlı yöneticileri, bu sayede Hayriye tüccarının diğer tüccar gruplarına karşı toplum içinde itibarlı olacağına ve kendilerine güven duyulacağına bununda ticareti olumlu yönde etkileyeceğine inanmışlardı. Hayriye tüccarlığına başvuranlardan uygun görülenlere ticaretle iştigal etmelerine izin veren berât verilmekte ve ikişer kişilik hizmetkârlarına da aynı haklar tanınmaktaydı. Böylece Hayriye tüccarı olanlar, berâtlı Avrupa tüccarına ve fermânlı hizmetkârlarına tanınmış olan imtiyaza, güvene ve izne sahip oluyorlardı. Bu tüccar grubuna diğer tüccarların sahip olduğu, Avrupa, İran ve Hindistan ticaretini yapma hakkı verilmiştir. Bu ülkelerle karadan olduğu gibi deniz yolu ile de ticaret yapma serbestiyesi tanınmıştı. Hayriye tüccarına her ne kadar dış ticaret yapma serbestiyesi verilmiş ve yeterli bir kolaylık sağlanmışsa da bunların Gayrimüslim tüccarların rekabeti, dil bilmemeleri, uluslararası ticarete yeterli tecrübeye sahip olmamaları gibi sebeplerden dolayı faaliyetleri daha çok iç ticaretle sınırlı kalmıştır³⁵⁶.

Tüm çabalara rağmen Hayriye tüccarlarının ticari hayatta pek de önemli rol oynadıkları söylenemez. Fakat bir Müslüman-Türk ticaret erbabı oluşturma gayretleri açısından bir önem atfedilebilir. İmparatorluğun Avrupa kapitalizmi ile politik ve ekonomik olarak bütünleşmesinin kurumsal ilk adımı olarak kabul edilebilecek 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'nı takiben imparatorlukta

³⁵⁵ Şenel, *a.g.m.*, s.738.

³⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenel, *a.g.m.*, s.738.

serbest ticaret kurallarının işlemeye başlaması sonucu Hayriye tüccarları, Avrupa tüccarları karşısında rekabete dayanamayacaklar ve geri çekileceklerdir³⁵⁷.

c)Berâtlı Tüccarlar

Berâtlı, kendisine berâtle bir muafiyet veya imtiyaz verilmiş kimse demektir³⁵⁸. Berâtlı tüccarlarla ilgili şer'îyye sicil defterinde on iki adet kayıt bulunmaktadır. Bu hükümlerde Avrupa, Acem ve Hindistan tacirlerinin Osmanlı topraklarında ticaret yapmak için başvuruda buldukları, başvuruları kabul edilenlerin Osmanlı topraklarında ticaret yaptıkları, verilen berât-ı şerîflerin Isparta sicil defterine kayıt edildiğinden bahsedilmektedir. Yine bu hükümlerde berâtlı tüccarların yanlarında yer alan tercüman ve hizmetkârlara da bu ayrıcalıkların tanındığından bahsedilmektedir.

Sicilde geçen hükümlerde berâtlı tüccarların bazılarının Isparta'da ikamet ettikleri, bazılarının ise Konya şehrinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu şehirlerde ikamet etmek için nişân kaydına mürâcaat ettikleri ve nişân kaydı aldıkları belirtilmiştir.

Berâtlı tüccarlara bir örnek Isparta nâibine padişahın nişânlı buyruğunun verilmesi gösterilebilir. Avrupa, Acem ve Hindistan tüccarları Devlet-i Âliyye'de ticaret yapmak arzusunda bulunmuşlardır. “...Devlet-i Âliyye tebaasının ticaretleri Avrupa ve Acem ve Hindistan ayarlarına münhasır olduğundan müste'men tercümanları ve hizmetkârlarının nail oldukları imtiyaz ve emniyet ve müsaade ve himaye tamamen bunların haklarında bi-l-istisnâ icâr? kılınması...”, “...Avrupa ve Acem ve Hindistan tüccarından olmak üzere tacir-i merkumun yedine verilen şerîf-î oldukda berât-ı alişanı Isparta mahkemesi siciline kayd...”³⁵⁹. Bu tüccarlara berât-ı şerîf verilmiştir. Avrupa, Acem ve Hindistan tüccarlarına verilen bu berât-ı şerif Isparta siciline kaydedilmiştir.

Yabancı tacirlere tercüman ve hizmetkâr tayin edilmesi ve Konya'da ikamet etmek için nişân kaydına başvurmaları ile alakalı olarak bu hüküm örnek verilebilir: Konya nâibi Mevlana Zeydali'nin belirttiği yabancı tüccarlara Devlet-i Âliyye tebaasından tercüman ve hizmetkâr tayin edilmiştir. Defterli tüccarların

³⁵⁷ Bağış, a.g.m., s.545.

³⁵⁸ Ünal, a.g.e., İstanbul 2011, s.107.

³⁵⁹ İŞS 188, 63/5.

Konya’da ikamet etmek üzere nişân kaydına mürâcaat etmeleriyle yabancı tüccarlara Konya’da ikamet etmeleri için izin verilmiştir³⁶⁰.

Berâtlı tüccarların, yiyecek, içecek ve giyecek ile ilgili malları İzmir limanından İngiltere, Fransa gibi Avrupa devletlerine götürdükleri görülmektedir. Ayrıca bu tacirlerin Avrupa’ya götürdükleri mallardan %2 gümrük resmi³⁶¹ ve tamga vergisi³⁶² alındığından bahsedilmektedir³⁶³.

2)Vergiler

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın başlarından itibaren fetihlerle sürekli genişlediği için devletin hukukî, askerî, mali ve sosyal yapısında da devamlı gelişme ve değişimler vuku bulmuştur. Bundan dolayı imparatorluğun her tarafına şamil tek bir vergi düzeni konulamamış, fethedilen her bölgenin coğrafi şartları, ırki ve kültürel özellikleri ile sosyal ve ekonomik yapısı dikkate alınarak ayrı ayrı düzenlemeler yapmak yoluna gidilmiştir. Ayrıca fethedilen bir ülkedeki ekonomik ve sosyal istikrarın bozulması endişesi de Osmanlı idarecilerini pragmatik davranmaya ve her mahallin yukarıda sayılan hususiyetlerini göz önüne alarak bir vergi sistemi yerleştirmeye sevk etmiştir³⁶⁴.

Osmanlı Devleti’nde, şer’î ve örfî olmak üzere iki türlü vergi vardır. Bunlardan ilki İslam hukukuna, ikincisi ise padişahların emir ve iradeleri ile oluşan örfî hukuka dayanmaktadır. İslam hukuku Müslümanlardan alınan öşür ve Gayrimüslimlerden alınan cizye olmak üzere iki çeşit vergi tanımaktadır. Oysa Osmanlı Devleti’nde bunların dışında kalan padişahlara ve günün şartlarına göre çeşidi ve miktarı değişebilen çok sayıda vergi söz konusudur³⁶⁵.

188 numaralı Isparta şer’îyye sicil defterinde vergiler ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Sözü edilen kayıt çobanların resm-i yaylak vergisini vermemeleriyle ilgilidir. Yaylak resmi, kanunnamelerde otlak resmi, resm-i meraî ve yatak resmi olarak geçmektedir. Sürülerini başkasının tımarında otlatan veya

³⁶⁰ *IŞS 188, 69/2.*

³⁶¹ Bir ülkenin liman ve hudut kapılarından giren-çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.277.

³⁶² Pazarda satılan ticari mallardan alınan bir vergidir. Ayrıntılı bilgi için, Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.277.

³⁶³ *IŞS 188, 6/1.*

³⁶⁴ Ünal, *a.g.e.*, s.147.

³⁶⁵ Özkul, *a.g.e.*, s.280.

mirî yaylaklarda otlatan sürü sahipleri, göçebeler ve yörüklerden yılda bir defa olmak üzere sürü başına alınan bir vergidir³⁶⁶.

Bu hüküm çobanların otlattığı yaylağın vergisini vermemeleriyle yaylağın bağlı olduğu köyün ahalilerinin bu durumu şer'î mahkemeye taşımalarıdır. Hacılar Sağır ve Kebir karyelerindeki Kumova nâm yaylağındaki çobanlar hem suyundan hem de otundan faydalanıp yaylak resmi vermemişlerdir. Yaylağın kendi tasarrufunda olduğunu söyleyen köy ahalisi bunun için berât-ı şerîf çıkarılmasını istemişlerdir. Yaylağın belirtilen tarihten beri adı geçen köyün tasarrufunda olduğu bildirilmiştir³⁶⁷. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde vergilerle ilgili kayıta Isparta'ya bağlı mahallelerin, köylerin ve kazaların vergi miktarlarından bahsedilmiştir. Aşağıdaki tablolarda mahallelerin, köylerin ve kazaların vergi miktarları verilmiştir.

Tablo 17: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Mahallelerin Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları

Karaağaç	12299	Keçeci	7821
Doğancı	4640	Çelebiler	6096
Yaylazade	8712	Dere	4134
Hisar Efendi	4500	İskender	296
Sülübey	5006	Cami-i atik	5304
Debbağhâne	3525	Hocazade	6020
Tekye	3370	Germiyan	2191
Cedid	1828	Kır	12113
Emre	8025	Çavuş	15529
Temel	15680	Ermeniyan	1768
Yenice	4961	Hacı İvaz	4670
Şih	3423	İnneci	3954
Hacı Elfi	5281	Saçmacı	421
İlisucu	302	Fazlullah	6042
Ören	1689		

Tablo 18: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Köylerin Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları

Senir	5584	Deregüme	4796
Darıvıran	4682	Ali	11041
Cami-i Kebir	9788	Sav	13502
Lağos	9763	Kışla	5607

³⁶⁶ Ünal, *a.g.e.*, s.156.

³⁶⁷ *IŞS 188*, 163/3.

Kayı	1536	Hacılar Sağır	4721
Geyran	7719	Diyadin	1657

Tablo 19: H. 1273-1274 Tarihlerinde Isparta'ya Bağlı Kazaların Kuruş Cinsinden Vergi Miktarları

Isparta	244239	Keçiborlu	149225
Gönen	453	Ağlasun	175200
İncir	28413	Uluborlu	261953
Hoyran	78820	Eğirdir	275390
Barla	75610	Ağros	147715
Bavlu	117170	Yalvaç	451532
Karaağaç	284761	Afşar	174378

Tablolardan yola çıkarak 1856-1858 yılları arasında Isparta'ya bağlı mahalle, köy ve kazaların en çok ve en az vergi verenleri de ortaya çıkmaktadır. Vergi miktarlarını mahalle bazında ele aldığımız zaman en fazla vergi Temel mahallesine, en az vergi ise İskender mahallesine aittir. Köylerin vergi miktarlarının verildiği tabloya baktığımızda en fazla vergi Sav karyesinden en az vergi Kayı karyesindedir. Kazaların vergi miktarlarına baktığımızda ise en fazla vergi Yalvaç kazasına en az vergi miktarı ise İncir kazasına aittir. Vergi miktarlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısında Isparta'nın küçük ya da büyük gelişmiş ya da gelişmemiş mahalle, köy ve kazaları belirlenebilir.

3)Meslekler

Osmanlı toplumunda ortak ideal ve çıkarları olan toplum gruplarının benzer biçimde teşkilatlanmasının bir örneği olan esnaf teşkilatı, askerler haricinde bütün şehirlî nüfusu kendi bünyesinde örgütlemiştir. Bu teşkilat aynı zamanda şehrin ekonomik ve ticari hayatında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti, hemen her topluluğu bir lider başkanlığında birbirlerine karşı sorumlu bireylerden oluşmuş bir birim olarak kabul etmiş ve reayanın devlet ya da birbirleriyle ilişkilerinde bu liderleri muhatap almıştır. Bu liderler vasıtasıyla kaide ve nizamların uygulanması sağlanmış, devlet yöneticileri ile esnaf arasında veya esnafın birbirleri arasındaki ilişkileri düzenlenmiştir³⁶⁸. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicil defterinde geçen esnafı, belgelerde mülk satışı,

³⁶⁸ Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", *T.A.*, c.14, Ankara 2002, s.253.

alacak-borç davalarında taraf veya şahit olarak rastlanılmaktadır. Yine bazı meslekler de tereke kayıtlarından öğrenilmektedir. İsimleri öğrenilen bu mesleklerde çalışan kişilerin işleriyle ilgili sicillerde bilgiye rastlanılmamıştır.

Tablo 20: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer’iyye Sicil Defterinde Geçen Meslekler

Tüccar	Değirmenci	Dülger
Çakmakçı	Terzi	Sancakdar
Berber	İmam	Semerci
Tamirci	Zabtiye	Çoban
Kahveci	Boyacı	Çiftçi
Kunduracı	Debbağ	Kalaycı

Tabloda verdiğimiz mesleklere baktığımız zaman bu mesleklerin hemen hemen çoğunun halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılayan faaliyetler olması dikkatimizi çekmektedir. Kalaycı, berber, kunduracı, tamirci, terzi gibi meslekler gündelik ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir yere sahiptir.

İncelediğimiz sicil defterinde dikkat çeken mesleklerden bir tanesi debbağcılıktır. Debbağ, meşin, kösele, sahtiyen ve saire yapmak için hayvan derilerini işleyen sanat sahipleri için kullanılan bir tabirdir. Halk buna tabak da demektedir. Bazı şehir ve kasabalarda derileri işleyen tabakhâneler de vardır³⁶⁹. Bu dönemde Isparta şehrinde debbağlığın önemli bir yerinin olduğundan bahsedilebilir. Yine dikkatimizi çeken mesleklerden bir tanesi de dülgerliktir. Dülger, binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarının gayri olan kuşaklama, çatı, döşeme, tavan, merdiven ve sair kaba ahşap kısımlarını yapan sanatkârlardır³⁷⁰.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde askerlik ile ilgili mesleklere rastlamaktayız. Ordu-yı Hümâyun ile ilgili kayıtlarda geçen askeri görevlilerin bazılarının rütbe ve isimleri şunlardır: Kul Ağası İsmail Ağa, Yüzbaşı Ali Galip Ağa, Yüzbaşı Hasan Ağa, Kul Ağası Süleyman Ağa, Yüzbaşı Akif Ağa, Yüzbaşı Hüseyin Ağa, Yüzbaşı Mustafa Ağa, Yüzbaşı Mehmed Ağa, Kul Ağası İbrahim Ağa, Miralay Mehmed Tefvik Bey, Yüzbaşı Halil Ağa, Çavuş Halil Ağa, Çavuş Ali Ağa.

³⁶⁹ Ünal, *a.g.e.*, İstanbul 2011, s.186.

³⁷⁰ Pakalın, *a.g.e.*, s.485.

4) Tarım

Tarım tüm dönemleri itibariyle Osmanlı ekonomisinin belkemiğini oluşturan sektördür. Tarımsal faaliyetlerin hem devlet hem de halk için taşıdığı önem imparatorluğun çöküşüne kadar devam etmiştir. Tarımsal faaliyetler halkın en önemli geçim faaliyetini teşkil ederken devlet için de vergilerin ana kaynağını oluşturmaktaydı. Bu nedenle kuruluşundan çöküşüne kadar bütün yönetimler tarım sektörüne ayrı bir önem vererek bu faaliyetlerin aksamadan devamını sağlamaya çalışmışlardır³⁷¹.

Osmanlı ekonomisinin temelini ziraat teşkil etmekte halkın büyük bir kısmı da bu alanda çalışmaktadır. Sadece kır iskân yerlerinde değil, kasaba ve hatta şehir niteliğine haiz olan yerlerde de nüfusun önemli bir kısmı ziraatla meşgul olmaktadır. Ziraat bitkilerinden birinin belirli bir mahalde yetişip yetişmemesi, tabii şartlara, iklime ve toprağa bağlıdır. Bununla birlikte yüzey şekilleri, yükselti ve eğim de ziraata etki eden önemli faktörlerdendir³⁷². Osmanlı Devleti'nin önemli sancaklarından biri olan Hamid Sancağı'nın merkezi olan Isparta şehrinde 1856-1858 yılları arasında tarımın önemli olduğundan bahsedilebilir. Bu dönemde şer'îyye sicilinde geçen bazı ürünlerin Isparta şehrinde ziraatı yapıldığından bahsedilebilmektedir.

Tablo 21: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Zirai Ürünler

Badem ağacı	Kestane ağacı	Harnup	Yonca
Hınta	Şa'ir	Fasülye	Darı
Çavdar	Ceviz		

Hamid Sancağı'nda üretilen zirai ürünler içerisinde en fazla üretimi yapılan ürünlerin başında hububat gelmektedir. Bunun nedeni iklim şartlarının hububat yetiştirilmesine uygun olması ve bu ürünlerin halkın temel besin maddesi olmasıdır. Aşağıda tereke kayıtlarından yararlanarak bazı ürünlerin o dönemdeki fiyatları gösterilmeye çalışılmıştır.

³⁷¹ Ahmet Uzun, "19. Yüzyıl Osmanlı Tarımına İlişkin Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.1, Sa.1, İstanbul 2003, s.205.

³⁷² Karaca, *a.g.e.*, s.240.

Tablo 22: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterine Göre Bazı Zirai Ürünler ve Değerleri

Kayıt No	Yer	Zirai ürün	Fiyatı (Kuruş)
34/1	Cami-i atik mah.	Harnup yük tahminen 12	60
35/3	Deregüme karyesi	Fasülye kile 2	40
35/3	Deregüme karyesi	Çavdar kile 6	80
35/3	Deregüme karyesi	Hınta kile 6	90
35/3	Deregüme karyesi	Şa'ir kile 5	40
65/3	Deregüme karyesi	Çavdar kile 12	72
65/3	Deregüme karyesi	Şa'ir kile 5	36
65/3	Deregüme karyesi	Fasülye kile 3	60
65/3	Deregüme karyesi	Ceviz kile 2	20
109/1	Deregüme karyesi	Şa'ir kile 30	210
109/1	Deregüme karyesi	Fasülye kile 14	840
141/1	Lağos karyesi	Çavdar kile 2	20
141/1	Lağos karyesi	Bulgur kile	10
177/1	Hacı Elfi mah.	Darı kile 12	60
177/1	Hacı Elfi mah.	Şa'ir kile 3	20
177/1	Hacı Elfi mah.	Çavdar kile 25	150
177/1	Hacı Elfi mah.	Hınta kile 12	144
177/1	Hacı Elfi mah.	Fasülye kile 5	100

Tablodan hareketle aynı cinsten olan ürünlerin fiyatlarının farklı olduğunu görmekteyiz. Mesela şa'ir'in beş kilesinin iki kayıta farklı fiyatta olduğunu görmekteyiz. Yine fasulyenin kilesinin genellikle yirmi kuruş olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Çavdarın iki kilesinin yirmi kuruş değeri varken yirmi beş kile çavdarın yüz elli kuruş olduğu görülmektedir. Isparta'da geniş arazilerde çoğunlukla buğday, arpa, çavdar gibi hububat yetiştirilirken, bağ ve bahçelerde badem, ceviz, kestane gibi ağaçlar yetiştirilmektedir. Hububat arasında ise kayıtlarda daha çok hayvanların temel besinlerinden olan arpa, ekmeğin ham maddesi olan buğday, çavdar gibi temel besin maddeleri yer almaktadır.

5)Hayvancılık

İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicili defterinden yola çıkarak Isparta şehrinde 1856-1858 yılları arasında halkın geçim kaynaklarından birinin hayvancılık olduğunu görmekteyiz. Terekelerden faydalanarak Isparta şehrinde hayvancılık faaliyetlerinin ne durumda olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu dönemde Isparta halkının hayvancılık ile uğraştığı, bazı hayvanların etinden,

sütünden bazı hayvanların ise gücünden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda daha çok büyükbaş hayvanlara rastlanmaktadır. Yine küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için elverişli olan Isparta ve çevresinde küçükbaş hayvanların da yetiştirildiği görülmektedir.

Tablo 23: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Hayvan Türleri

Kara sığır	İnek	Dana
Düve	Buzağı	Çift öküzü
Camız	Tosun	Kısrak
Bargir	Katır	Tay
Merkeb	Dişi merkeb	Deve
Dişi davar	Oğlak	Çebiş
Erkeç	Koç	Dişi koyun
Toklu	Kuzu	Arı

Tereke kayıtlarından bu dönemde bazı hayvanların değerleri tarafımızdan tespit edilmiştir. Tereke kayıtlarında daha çok büyükbaş hayvana rastlanmaktadır. Büyükbaş hayvanlardan öküzlerin tarım alanlarının ekilip biçilmesinde önemli olduğundan bahsedilebilir ve kayıtlarda çift öküzü şeklinde geçmektedir. Katırlardan ise hem binek hayvanı olarak hem de tarlaların ekilip biçilmesinde faydalanılmıştır. Merkeb, bargir gibi büyükbaş hayvanlardan da binek hayvanı olarak faydalanılmaktadır.

Tablo 24: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterine Göre Bazı Hayvanlar ve Değerleri

Kayıt No	Yer	Türü	Fiyatı (Kuruş)
3/5	Çukur karyesi	Öküz re's adet 1	100
3/5	Çukur karyesi	Merkeb re's adet 1	60
14/1	Kestel karyesi	Kısrak re's adet 1	350
15/1	Germiyan mah.	Bargir re's adet 1	150
16/1	Sülübey mah.	Dişi koyun adet 3	150
22/1	Çukur karyesi	Öküz çifti	600
22/1	Çukur karyesi	Merkeb re's	50
22/1	Çukur karyesi	Toklu koyun adet 8, 6 adet kuzulu	400
35/3	Deregüme karyesi	Tosun re's adet 1	150
38/3	Fazlullah mah.	Merkeb adet 1	150
38/3	Fazlullah mah.	Öküz çifti	800
60/1	İnneci mah.	Katır re's adet 1	1000

60/1	İnneci mah.	Camız re's adet 1	100
62/2	Ali karyesi	İnek re's adet 2	600
65/3	Deregüme karyesi	Öküz adet 7	1200
65/3	Deregüme karyesi	Merkeb re's adet 1	200
72/1	Yaylazade mah.	Ester (katır) re's adet 1	650
74/1	Ali karyesi	Öküz çifti	400
74/1	Ali karyesi	İnek adet 2	550
74/1	Ali karyesi	Merkeb re's adet 1	300
74/2	Barla kasabası	Davar ve oğlak adet 40	1600
74/2	Barla kasabası	Sığır ve buzağı adet 1	400
74/2	Barla kasabası	Merkeb adet 3	1200
109/1	Deregüme karyesi	Öküz çifti	1500
109/1	Deregüme karyesi	İnek ve dana	200
109/1	Deregüme karyesi	Merkeb re's kebir adet 1	600
109/1	Deregüme karyesi	Dişi koyun kuzulu adet 5	360
109/1	Deregüme karyesi	Dişi koyun adet 6, koç adet 1	280
109/3	Yaylazade mah.	Katır re's adet 1	500
109/3	Yaylazade mah.	Koyun sağır ve kebir adet 8	480
120/2	Geyran karyesi	Merkeb re's adet 1	320
120/2	Geyran karyesi	İnek re's adet 1, dana adet 1	250
120/2	Geyran karyesi	Dişi oğlaklı davar adet 6	240
120/2	Geyran karyesi	Dişi kısır davar adet 3	105
120/2	Geyran karyesi	Çebiş adet 5	150
121/1	Geyran karyesi	Kısır dişi davar adet 1	40
121/1	Geyran karyesi	Çebiş adet 3	60
121/1	Geyran karyesi	Dişi davar ve oğlak adet 3	150
125/4	Çelebiler mah.	Arı ve kovanı adet 3	60
162/3	Çukur karyesi	Dişi davar ve oğlak adet 2	100
170/2	Cami-i atik mah.	İnek re's, dana, düve adet 1	650

Tablodan anlaşıldığı gibi hayvanların fiyatları farklılık göstermektedir. Mesela öküz çiftlerinin farklı kayıtlarda farklı değerlerinin olduğu görülmektedir. Bir kayıтта öküz çifti 400 kuruşken bir kayıтта 800 kuruş, başka bir kayıтта ise 1500 kuruştur. En pahalı olan büyükbaş hayvan ise katırlardır. Söz konusu tablodaki fiyatlar aynı dönemde farklılık göstermektedir. Bu durum tablodaki hayvanların kesin fiyatlarının tespit edilmesine engel olmaktadır. Hayvanların farklı fiyatlarının olması belki de yaşı, cinsiyeti, kilosu gibi niteliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Sicilde geçen kayıtlara göre kimi zaman koyun ve keçi sahipleriyle çiftçiler arasında sorunlar çıktığı tespit edilmiştir. Çobanların hayvanları çiftçilerin ürünlerine zarar vermektedir. İncelediğimiz sicil defterinde hayvanların

bostana zarar vermesi ile ilgili bir adet hüküm bulunmaktadır. Şer'î mahkemede görülen bu davada hayvanların çobanının başında olmaması nedeniyle birinin bostanını mahvetmiştir. Yalvaç kazası kararlarından Uyukulu? karyesi ahalisinden Ömer bin Ömer şer'î meclisinde Mehmed bin Ali ile yüzleştirilmiştir. Ömer Ağa'nın zikrolunan tarlasına Mehmed'in davalarıyla gelip zikrolunan bostanı mahvetmesi nedeniyle Ömer Ağa, Mehmed'den bin beş yüz kuruş tazminat talep etmiştir. Mehmed ise bu durumu inkar etmiş ve kendisinin başka bir memlekette olduğunu söylemiştir. Daha sonra ise Mehmed tarafından Ömer Ağa'ya beş yüz kuruş verilmiştir ³⁷³. Bu hükümden, mahvedilen bostan için tazminat talep edildiği, paranın bostan sahibine verildiği ve böylece verilen zararın karşılandığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak tarım ürünü mahvedilen kişinin zararının karşılandığı görülmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında şer'îyye sicillerine göre yapılan çalışmada, Adıyaman şehrinde zirai ürünlere hayvanların zarar vermesi ile ilgili kayıt mevcuttur ³⁷⁴.

³⁷³ *IŞS 188*, 118/3.

³⁷⁴ Yörür, *a.g.t.*, s.27.

SONUÇ

Kadı sicilleri: şer'î mahkemelerdeki her türlü hukuki olayı, kadınların verdiği karar suretlerini, hüccetleri ve mahkemeyi ilgilendiren her türlü yazılı kayıtların olduğu defterlerdir. İlk kez 1454 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde tutulmaya başlanmış, devletin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Tanzimat dönemine kadar merkezden taşraya gelen her türlü fermân kadıya gelir, her türlü hukuki dava şer'î mahkemelerde görülür ve sicil defterine kayıt edilirdi. Bu yüzden kadı sicilleri hukuk tarihimizin olduğu gibi sosyal, ekonomik, toplumsal tarihimizin de önemli kaynaklarından biri olmuştur.

Osmanlı tarihinin Sultan Abdülmecit (1839-1861) dönemine denk gelen H.1273-1274 (M.1856-1858) yıllarında Isparta mahkemesinde kadınlar tarafından görülen davaların kaydedildiği 188 numaralı Isparta şer'îyye sicil defterinde bulunan hükümler çerçevesinde Isparta'nın sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Isparta şehri, bu dönemde Konya Eyaleti'ne bağlıdır ve Hamid Sancağı'nın merkezidir. Şer'îyye sicili defterine dayanarak yapmış olduğumuz bu çalışmamızda Anadolu'nun bir şehrinin sosyal ve ekonomik olarak hangi şartlar içinde bulunduğunu belirlemeye çalıştık. İncelemiş olduğumuz şer'îyye sicili defteri sayesinde Isparta'nın hukuki problemlerini görmemiz mümkün olmuştur. Bu belgelerde alım-satım, evlenme-boşanma, vâkıf, tereke işlemleri, vasî tayini, nafaka tespiti, yaralama, cinayet, hırsızlık, gasb gibi hususlarda da Kadı'nın hükümlerinin olduğu görülmektedir.

Bu dönemde Isparta şehrinde Müslüman nüfusun yanında Gayrimüslim nüfus da mevcuttur. Bu çerçevede belgelerde geçen Gayrimüslim nüfus isimlerinden ve belirli dönemlerde yapılan nüfus sayımlarından yola çıkarak Rumların Gayrimüslim nüfus çoğunluğunu oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında önemli bir kitleye sahip olan Gayrimüslimler ise Ermenilerdir. Gayrimüslimlerin şehrin muhtelif mahallelerinde Müslüman nüfusla beraber oturdukları tespit edilmesine karşın yoğun olarak Zimmiyan, Ermeniyan, Acemler, Temel, Emre, Çavuş mahallelerinde yaşadıkları tespit edilmiştir.

Isparta'nın iktisadi hayatının Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi çiftçilik ve hayvancılığa dayandığı görülmektedir. Aynı zamanda Isparta ve

civarında bostancılık ve bağcılık da yapılmaktadır. Şehir merkezinde genellikle tüccarlık, nalbantlık, terzilik, kunduracılık gibi meslekler gelişmiştir. Hayvancılık ise çoğunlukla şehrin dışında yaşayanlar tarafından yapılmaktadır. Bunların yanında belgelerde hayvancılıkla uğraşan konar-göçer aşiretlere de rastlanmaktadır.

Isparta'da sosyal hayatın normal olduğu, aile hayatı, evlilik, boşanma gibi hususlarda, kadın-erkek ilişkilerinde kadınların haklarına riayet edildiği, kadının kendi hak ve hukukunu mahkeme önünde aradığı kendi işini takip edebildiği görülmektedir. Belgelerimizdeki gözlemlerimiz neticesinde Osmanlı Devleti'nin genelinde de rastlayacağımız üzere Isparta'da yaşayan insanların aile müessesesine önem verdikleri bariz olarak kendisini hissettirmektedir. Belgelerimizde karşılaştığımız üzere Isparta'da tek ve birden çok eşlilik durumları söz konusudur. Bu evlilik durumuna göz atmak gerekirse bu yıllara ait kayıtlardan evliliklerin çoğunluğunu tek eşle evlilikler oluşturmaktadır. Üç kayıta ise iki eşle evliliğe rastlanılmaktadır. Isparta şehrinde evli çiftlerin geneli tek eş tercih etmişlerdir.

İncelemiş olduğumuz sicil defterinde ölüm ve mirâs davalarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Mirâs davalarında, ölüm sonucunda mirâsın nasıl ve kim tarafından paylaştırıldığını, mirâsa konu olan malları, çıkan anlaşmazlıkları da görmekteyiz. Ayrıca kimsesi kalmayan çocuklara yardımcı olacak vasî tayinlerini, bu tayinlerin nasıl yapıldığını yine sicildeki kayıtlardan öğrenmekteyiz. İncelemiş olduğumuz sicil defterinde yer alan mirâs taksim işlerine ait kayıtlardan Isparta halkının o dönemde kullanmış olduğu ev ve ziynet eşyalarını da tespit etmek mümkündür. Bunun yanında mirâs davalarından Isparta'da ailelerin kaç kişiden oluştuğunu da öğrenmekteyiz.

Defter kayıtlarında eşkıyaların hırsızlık, adam kaçırmaya, cinayet ve darp gibi olaylara karışması, Isparta'da bu dönemde eşkıyaların olduğunu bize göstermektedir. İncelemiş olduğumuz sicil defterinde geçen kayıtların çoğunluğunun Müslüman toplum arasında gerçekleştiği, toplumlararası ilişkilerin ise pek yaygın olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni karşılıklı güvensizlikten ziyade nüfus oranları arasındaki fark olabilir. Sicildeki belgelerden anlaşılacağı

üzere Müslim-Gayrimüslim nüfus ayırt edilmeksizin kadı tarafından adil bir şekilde yargılanmıştır.

Sonuç itibariyle bu çalışmamızda defterin analiz ve değerlendirmesini yaparak daha kapsamlı çalışmalara biraz da olsa katkıda bulunmaya çalıştık. Kısa bir dönemi kapsayan Isparta şer'îyye sicil defterindeki hükümlere dayanarak Isparta şehrinin iktisadi, ictimâî, siyasi ve kültürel yapısı hakkında genellemelerde bulunmak ve kesin sonuçlara varmak elbette mümkün değildir. Ancak ortaya koyduğumuz ve çeşitli değerlendirmelerde bulunduğumuz çalışmamız belirli bir dönemi yansıması ve muhtelif konular hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

A)Arşiv Belgeleri

188 No'lu Isparta Şer'îyye Sicili

B)Telif Eserler

AFYONCU, Erhan-AHISKALI, Recep, “Kâtip”, *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.53-55.

AKDEMİR, M. Sadık, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta*, Isparta 2008.

-----, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'îyye Sicillerine Göre)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Isparta 2004.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îyye Mahkemeleri ve Şer'îyye Sicilleri”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.54-68.

-----, *Şer'îyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, c.1-2, İstanbul 1988.

-----, “Osmanlı Kanunnâmelerinin Şer'î Sınırları”, *Osmanlı*, c.6, Ankara 1999, s.401-410.

-----, “İlâm”, *İ.A.*, c.22, İstanbul 2000, s.72-73.

AHISKALI, Recep, “Muhzır”, *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s.85-86.

AKKUŞ, Mustafa, *Halil Hamid Paşa'nın Hayatı, Islahatı ve Islahatına Ulemânın Tavrı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2001.

AKSU, Fehmi, “Sadrazam Halil Hamid Paşaya Dair”, *Ün Dergisi*, c.6, Sa.66, Isparta 1939, s.908-911.

AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.365-374.

ARGIT, Betül İpşirli, “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.575-621.

ARIKAN, Zeki, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988.

-----, “XVI. Yüzyılda Isparta”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sa.5, İstanbul 1963, s.74.

AVCI, Casim, “Naib”, *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s.311-312.

- AYDIN, Mehmet Akif, “Mahkeme”, *İ.A.*, c.27, Ankara 2003, s.341-344.
-----, “Aile”, *İ.A.*, c.2, İstanbul 1989, s.196-167.
- BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar, Berâtlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983.
-----, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk-Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları”, *Osmanlı*, c.3, Ankara 1999, s.543-547.
- BAĞMANCI, Fatma, *216 Numaralı H.1315-1317 (M.1897-1899) Tarihli Urfa Şer’iyye Sicilinin Hukuksal Analizi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Şanlıurfa 2006.
- BALTACI, Cahit, *İslam Paleografyası (Diplomatik Arşivcilik)*, İstanbul 1989.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Eşkiya”, *İ.A.*, c.11, İstanbul 1995, s.463-466.
-----, “Hırsızlık”, *İ.A.*, c.37, İstanbul 1998, s.385.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi (Toplu Eserler I)*, İstanbul 1980.
- BATTÛTA, İbn-i (Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed), *Rihlet-ü İbn-i Battûta*, c.1, Beyrut 1985.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “Örneklerle Osmanlı Ceza Yargılaması”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.255-270.
- BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.119-120.
- BÖCÜZADE, Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (çev. Suat Seren), c.1, İstanbul 1983.
- CİN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.
- ÇELİK, Ali, *Bir Yörük Çocuğunun Sergüzeşti ve Yörüklerin Dünyası*, Isparta 2006.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Milattan Evvelki Isparta Tarihi Hakkında”, *Ün Dergisi*, c.1, Sa.6, Isparta 1934, s.93-96.
-----, “X. Asırda Hamideli”, *Ün Dergisi*, c.5, Sa.58, Isparta 1934, s.810-814.
- DEMİREL, Ömer, “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, *T.A.*, c.14, Ankara 2002, s.253-263.

- DEMİRGİL, Selçuk, *Mazideki Isparta*, Isparta 2007.
- DEMİRTAŞ, Hasan, *12 Numaralı Tokat Şer'îyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2007.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2006.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2004.
- , "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.417-439.
- EMECEN, Feridun, "Isparta", *İ.A.*, c.19, İstanbul 1999, s.194-200.
- ERBAY, Celâl, "Nafaka", *İ.A.*, c.32, İstanbul 2006, s.282.
- ERDEMİR, Halil, *183 numaralı Isparta Şer'îyye Sicili H.1246-1254 (M.1831-1838)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1995.
- ERDEMİR, Hatice, *H.1240-1244 (M.1824-1829) Tarihli 181 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1994.
- ERDÖNMEZ, Celâl, *Şer'îyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2004.
- , "Tanzîmat Devrinde Aşiretlerin İskân Politikası", *S.D.Ü.F.E. F. S. B. Dergisi*, Sa.4, Isparta 1999, s.238-264.
- FAROQHI, Suraya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 2001.
- , *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Elif Kılıç), İstanbul 1998.
- , *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1994.
- FAYDALI, Kamile Gül, *10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008.

- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, c.6, Ankara 1999, s.453-469.
- GEDİKLİ, Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’îyye Sicilleri”, *Türkiye Artırmaları ve Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.187-213.
- GÖÇER, Güngör, *210-221 Numaralı Şer’îyye Sicillerine Göre Burdur’un Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2010.
- GÖDE, Kemal, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi*, Isparta 1997.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane”, *İ.A.*, c.15, İstanbul 1997, s.552-553.
- GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *T.A.*, c.14, Ankara 2002, s.28-40.
- GÜVEN, Mehmet Ali, *33 Numaralı Konya Şer’îyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlıda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1998.
- HAYAT TARİH MECMUASI*, “Isparta”, c.1, Sa.3, İstanbul 1958, s.289-292.
- ISPARTA İL YILLIĞI*, (Haz. Mahmud Kıyıcı-Rıza Bulut-Zafer Kızıldağ), Isparta 1973.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, c.2, İstanbul 2006.
- , “XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.187-199.
- , “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, c.1, Sa.2, Ankara 1943, s.88-96.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Şeyhülislam”, *İ.A.*, c.39, İstanbul 2010, s.91-96.
- KARACA, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.1, Ankara 1983.
- KARAMAN, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul 2006.
- KARLANGIÇ, Osman, *73 Numaralı Adana Şer’îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1263-1264/M.1847-1848)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2007.

- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2003.
- KATIRCIOĞLU, Nuri, *Bütün Isparta*, Ankara 1958.
- KAYA, Ali, “17. Yüzyıl Bursa Şer’îyye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.17, Sa.1, Bursa 2008, s.81-107.
- KAYA, Süleyman, “Mahkeme Kayıtlarının Klavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.379-416.
- KAYHAN, Mustafa Kazım, *Temettuat Defterleri’ne Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Barla’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.
- KENANOĞLU, M. Macit, “Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.141-186.
- KIRPIK, Cevdet, “Trabzon’da Müslüman-Gayrimüslim Münasebetleri”, *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.4, Isparta 1999, s.35-50.
- KOCA, Salim, “Anadolu Türk Beylikleri”, *T.A.*, c.6, Ankara 2002, s.703-755.
- KOÇ, Mustafa, *Baris-Hamid-Hamidabat Tüm Yönleriyle Isparta*, Isparta 1983.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmanlı*, c.4, Ankara 1999, s.535-550.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, “Hamidoğulları”, *Ün Dergisi*, c.13, Sa.154-156, Isparta 1947, s.2086-2888.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, ”Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Uşak 2008, s.17-26.
- , *1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye(182 Numaralı Isparta Şer’îyye Siciline Göre)*, Konya 1993.
- , *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile*, Konya 1996.
- , *Yalvaç Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara 2010.
- KURT, Abdurrahman, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Osmanlı*, c.5, Ankara 1999, s.434-447.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Kâtip”, *İ.A.*, c.25, Ankara 2002, s.49-52.

- KÜR, Hasan, *210 Numaralı Şer'îyye Siciline Göre Burdur Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998.
- , "Buyruldu", *İ.A.*, c.6, İstanbul 1992, s.478-480.
- , "Ferman", *İ.A.*, c.12, İstanbul 1995, s.400-406.
- , "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", *Osmanlı*, c.3, Ankara 1999, s.329-341.
- MENEKŞE, Ömer, *XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2000.
- MISTİNOĞLU, Nurhan, "1855 – 1857 Yılları Arasında Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer'îyye Sicili'ne Göre)", *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.18, Isparta 2008, s.23-52.
- MOĞOL, Hasan, "Antalya Şer'îyye Sicilleri", *Diyanet Dergisi*, c.24, Sa.2, İstanbul, s.79-91.
- , *Teke Sancağı Şer'îyye Sicili*, Ankara 1996.
- OĞUZ, Mustafa-AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Hüccet", *İ.A.*, c.8, İstanbul 1998, s.446-450.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, "Şer'îyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Araştırma Dergisi*, Sa.14, İstanbul 1981.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994.
- , *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2001.
- , *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.
- , "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.216-220.
- ÖRSTEN, Seda, *Osmanlı Hukukunda Fetvâ*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.

- ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Vâkıf Hukuku Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, Sa.5, İstanbul 2005, s.513-552.
- ÖZDEMİR, Ayşe, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Keçiborlu Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Hayatı*, Isparta 2007.
- , *10199 Numaralı Temettuat Defterine Göre Keçiborlu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2005.
- ÖZGER, Betül, *74 / F-4 Numaralı Konya Şer’iyye Siciline Göre Sosyal, İdari, Dini, Hukuki ve Kültürel Açından Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.
- ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Ankara 2010.
- ÖZSAİT, Mehmet, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul 1985.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vâkıflar”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.433-446.
- ÖZTÜRK, Said, “Osmanlı’da Çok Evlilik”, *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.375-384.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.3, İstanbul 1993.
- PEHLEVAN, Arzu, *1495 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterine Göre Rize’nin Ekonomik ve Sosyal Hayatı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.
- PUL, Ayşe, *H.1151-1154 Tarihli Şer’iyye Siciline Göre XVIII. yüzyılda Isparta’nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısına Dair Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.
- SAK, İzzet,- AKÖZ, Alaaddin, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhala’a”, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Konya 2004, s.91-140.
- SALMAN, Somer, *Lefkoşa’nın 8 Numaralı Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.
- SAMİ, Şemseddin, “Isparta”, *Kâmûsü’l-a’lam*, c.2, İstanbul 1889, s.857-858.

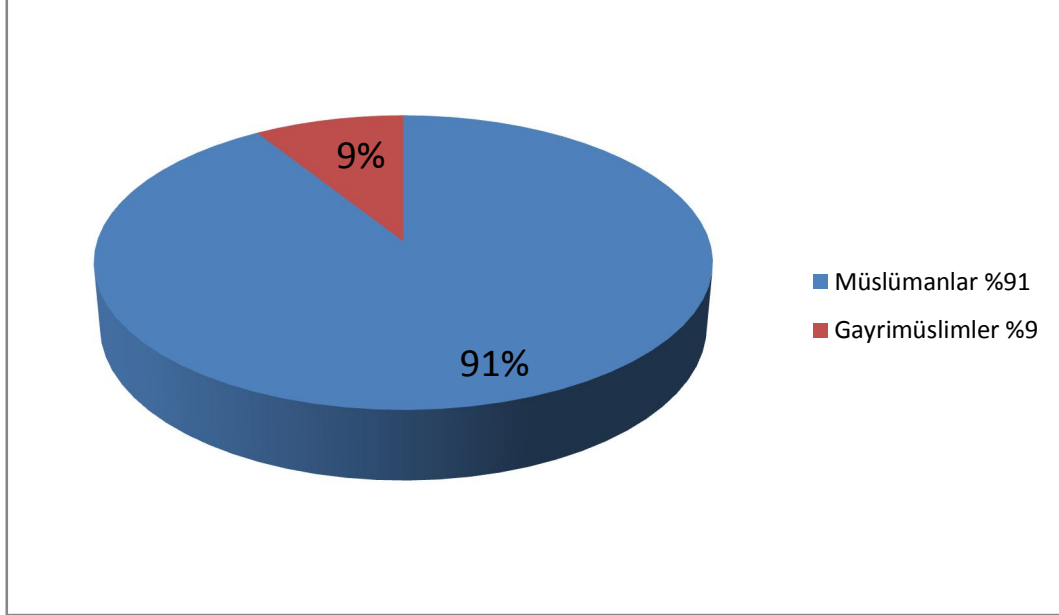
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986.
- SİNAV, Sami, *1844-1845 (H.1260-1261) Tarihli Temettuat Defteri'ne Göre Uluborlu Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007.
- SONGUN, Gülden, *10120 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre Atabey Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.
- ŞAHİN, Levent, *26 No'lu Amasya Şer'îyye Sicil Defterinin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- ŞENEL, Şennur, "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", *T.A.*, c.10, Ankara 2002, s.736-743.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, c.4, Ankara 1999, s.17-31.
- TATAR, Fahrettin, "Fetvâ", *İ. A.*, c.12, İstanbul 1995, s.487-488.
- TEMURÇİN, Kadir, "Hamidabat Kazasında Nüfus (1831-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17, Sa.1, Elazığ 2007, s.45-68.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1994.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005.
- TIZLAK, Fahrettin, "398 Numaralı Harput Şer'îyye Sicili'nin Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, Sa.2, Elazığ 1988, s.199-203.
- UÇAN, Yunus Emre, *46 Numaralı Develi Şer'îyye Sicili (H. 1332/ M. 1914 – H. 1342/ M. 1924) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.
- UĞUR, Yunus, "Mahkeme Kayıtları (Şer'îyye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", *Türkiye Araştırmaları ve Literatür Dergisi*, c.1, Sa.1, İstanbul 2003, s.305-344.
- , "Şer'îyye Sicilleri", *İ.A.*, c.39, İstanbul 2010, s.8-11.
- UZUN, Ahmet, "19. Yüzyıl Osmanlı Tarımına İlişkin Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.1, Sa.1, İstanbul 2003, s.205-218.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1998.
- , *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984.
- , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.
- , "Hamidoğulları", *Ün Dergisi*, c.15, Sa.169-170, Isparta 1949, s.2255-2257.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2002.
- , *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.
- , "XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cema'at ve Aşiretler", *S.D.Ü.F.E.F.S.B. Dergisi*, Sa.1, Isparta 1995.
- YEL, Ali Murat-KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Mahalle", *İ.A.*, c.27, Ankara 2003, s.323-326.
- YEŞİL, Tahsin, *9930 Numaralı Temettuat Defteri'ne Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eğirdir'in Köylerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.
- YILMAZ, Faruk, *151 Numaralı (H. 1299-1301/M. 1882-1884) Ayntab Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2007.
- YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010.
- YİNER, Abdulnasır, *443 Numaralı Siverek Şer'îyye Sicili (H.1268-1269. M.1851-1853)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1996.
- YÖRÜR, Canan, *259 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili H.1312 (M.1895)(1-90. Sayfalar)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006.
- YÜZGEÇER, Hadice, *2 Numaralı Yozgat Şer'îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1299-1304/M.1882-1887)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2005.

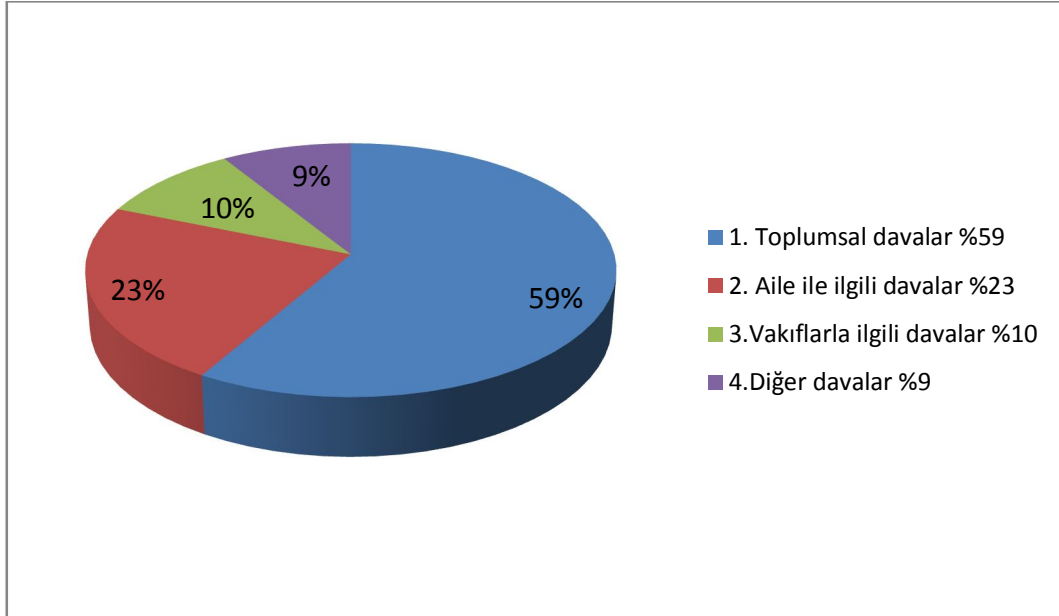
EKLER

GRAFİKLER

Grafik 1: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterindeki Davaların Toplumlararası Dağılımı

Grafik 2: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterindeki Davaların Konularına Göre Dağılımı

Belge 7: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Ordu-yı Hümâyun İle İlgili Kayda Örnek

مردم عجب دایمی که تریه برده
مکه خانه حضرت شاهان اردو در کجا بودی موقوفه سواری نه رفع برین ایام سر از مودیر تکرار اولان بعدیم اسپارتا
اقامه دارسان اردو ایمن الای مذکورک الشی بولکله اردو ای جارش قبل انک دایم اردو ای بیاسی قهر فزاش
بار کسیریه اقد بکریکلی عارض اولوبه با کبر نه نور جان مرتدودن کلکات اردو ایقین بین بلوک مذکورک بوز بنسبی صبه
اقی نکه اولدیل بوز باش ملسن اقد ونول انخاس استایان اقد اولدیرم انکارکن وضور شکره اولیا ایدم کله ایومور بوز
قلم فیردن کلمه اشرف کلامه و نمایان اولدیلینی وضور کمال مشبه انجیدیم انملوب اولدنه انلرین لمر الامیر ۱۶۷۱ هـ

Belge 8: H. 1273-1274 Tarihli Isparta Şer'îyye Sicil Defterinde Geçen Memurluk İle İlgili Kayda Örnek

وردی اولدو کلمه دایمی که تریه برده
نکات اولان کجا بوزدمولم با بکریکلی اولدو کلمه دایمی که تریه برده
واقعه ایله شریفه وقتان اولدو کلمه دایمی که تریه برده
مضامین کلمه دایمی که تریه برده
شکره با سراج مسکون و مشرف اولوبه و مودیر اولدو کلمه دایمی که تریه برده
مردم عجب دایمی که تریه برده
مکه خانه حضرت شاهان اردو در کجا بودی موقوفه سواری نه رفع برین ایام سر از مودیر تکرار اولان بعدیم اسپارتا
اقامه دارسان اردو ایمن الای مذکورک الشی بولکله اردو ای جارش قبل انک دایم اردو ای بیاسی قهر فزاش
بار کسیریه اقد بکریکلی عارض اولوبه با کبر نه نور جان مرتدودن کلکات اردو ایقین بین بلوک مذکورک بوز بنسبی صبه
اقی نکه اولدیل بوز باش ملسن اقد ونول انخاس استایان اقد اولدیرم انکارکن وضور شکره اولیا ایدم کله ایومور بوز
قلم فیردن کلمه اشرف کلامه و نمایان اولدیلینی وضور کمال مشبه انجیدیم انملوب اولدنه انلرین لمر الامیر ۱۶۷۱ هـ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Fatma ÖZKAN

Doğum Yeri: BUCAK

Doğum Yılı: 1990

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Lise: 2003- 2006 Bucak Şehit Ayfer Gök Lisesi

Lisans: 2006- 2010 SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: 2010–2012 SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü